

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

# ÉV LAP J A I.



ÚJ FOLYAM.

I. KÖTET.

(186<sup>0</sup>/<sub>2</sub> — 186<sup>2</sup>/<sub>3</sub>)

PEST.


NYOMATOTT EMICH G. MAGYAR AKAD. NYOMDÁSZNÁL.

1868.

*107 67*  
*148*  
*1011*



300858



M. ACADEMIA  
KÖNYVTÁRA

MAY 19

I. KÖRT

(1881 - 1881)

EST.

NYOMTATOTT KÖNYV ÉS KAPRÓZÁS AKADÉMIAI NYOMDÁBAN

1881

## TARTALOM.

### Hivatalos közlemények.

186<sup>0</sup>/<sub>2</sub>.

	<i>Lap</i>
I. Eötvös József b. elnöki beszéde a XII. közülésben 1862. febr. 6-dikán . . . . .	3
II. Greguss Ágost titkári jelentése ugyanakkor . . . . .	13
III. Jelentés az 1848-beli pályázatokról . . . . .	31
IV. Jutalomkérdés, melyet a Társaság 1862. febr. 6-dikán hirdet	33
V. A XII. közülés tárgyai . . . . .	34

186<sup>2</sup>/<sub>3</sub>.

I. Eötvös József b. elnöki beszéde a XIII. közülésben 1863. febr. 6-dikán . . . . .	35
II. Greguss Ágost titkári jelentése ugyanakkor . . . . .	40
III. Jelentés az 1862-ben hirdetett jutalomkérdésről . . . . .	49
IV. Pályadíjak, melyeket a Társaság 1863. febr. 6-dikán hirdet	
V. A XIII. közülés tárgyai . . . . .	51

A Társaság 1860. nov. 22-dikén helybenhagyott alapszabályai . . . . .	52
A Társaság személyzete 1863. febr. 6-dikán . . . . .	60
A Társaság elhunyt tagjai 1863. febr. 6-dikáig . . . . .	62

	<i>Lap</i>
A Társaság alapítói 1863. febr. 6-dikáig . . . . .	64
A Társaság kiadványai 1860-tól 1863. febr. 6-dikáig . . . . .	69

### Irodalmi munkálatok.

<i>Greguss Ágost. A népköltészet viszonyáról a műköltészethez.</i>	
(Székfoglaló) . . . . .	73
<i>Fáy András. Cicero két beszéde.</i>	
I. A Licinius Archias költő mellett . . . . .	87
II. M. Marcellas mellett . . . . .	103
<i>Erdélyi János. Aesthetikai tanulmányok . . . . .</i>	119
<i>Szász Károly. Lorántfi Zsuzsána szőnyege . . . . .</i>	141
<i>Jókai Mór. Babel . . . . .</i>	154
<i>Madách Imre. Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása.</i>	
(Székfoglaló) . . . . .	162
<i>Fábián Gábor. Pár szó a milesiákról. (Székfoglaló) . . . . .</i>	185
Cupido és Psyche egybekelése. Appuleius regénye . . . . .	198
<i>Lévay József. A szép nyilvánulása. (Székfoglaló) . . . . .</i>	244
<i>Tóth Kálmán. Mit végzett az Isten Magyarországról. (Székfoglaló) . . . . .</i>	275

# HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.





186<sup>o</sup> 2.

I.

**Eötvös József b. elnöki beszéde**

a Kisfaludy - Társaság XII-ik közülésében 1862. február 6-dikán.

Azon tényezők között, melyek az egyes nemzeteknek kifejlődésére hatnak, a költészetnél nincsen hatalmasabb, s a rege, mely szerint Orpheus lantjával városokat épített, csak egy kétségbevehetetlen ténynek költői kifejezése, melyet az egész civilisatio története világosan bizonyít.

Valamint a természetben, úgy a népek életében a tavasz ébredését virágok jelölik; s ezen befolyás, melyet a költészet a civilisatio első lépéseire gyakorol, kiterjed egész folyamára, melyet tanulmányozva, látjuk, hogy minden változás, mely a költészetben követett irányra vagy izlésre nézve történik, mindig mély nyomokat hágy maga után a népek erkölcsi és polgári állapotában is; s ennek tulajdonítható, hogy a költészet minden, a polgáriasultság magasabb fokára emelkedett népnél a közélet legfontosabb érdekei közé számított, s hogy a köztársaság szabad polgárai s a belátóbb zsarnokok majd friss babérral, majd arany koronákkal



jntalmazva a dalnokot, semmiben sem versenyeztek inkább, mint abban, hogy azon művészetet, mely a nép kifejlődésére oly hatalmas befolyást gyakorol, saját céljaik előmozdítására nyerjék meg.

Ugyanazt látjuk hazánkban is ; s ha újabb időben alig találunk esetet, melyben az irodalom a nemzet egész életére oly közvetlen hatást gyakorolt volna, ugy azon meggyőződés is, hogy az irodalom kifejlése a nemzet haladásával, sőt fenmaradásával válhatlan kapcsolatban áll, talán soha sem volt annyira elterjedve, mint nálunk: s ezen meggyőződés az, minek, mint más intézetek, ugy a Kisfaludy-Társaság is alapítását s azon általános pártolást köszöni, melyben a nemzet minden osztályánál részesült, s mely által azon helyzetbe jött, hogy, ámbár csaknem anyagi segédforrások nélkül, kitűzött feladatának éveken át megfelelhett.

Az idő, melyről szólok, nem az évek száma, de az események nagysága miatt, oly távol fekszik tőlünk, s ép azon férfiak, kiknek Társaságunk működésének minden eredményeit köszöni, annyian nincsenek többé közöttünk, hogy szerénytelenség nélkül szólhatok azon eredményekről, melyek reánk nézve csak azon kötelességek terhét nevelik, melyeket az elődök érdeme az utódokra ró; és valóban, ha azon eseményeket tekintjük, melyek által Társaságunk működése felbeszakasztatott, s a nemzet egész gondolkodásmódja, törekvései új irányt vettek, s ha a hézagokat látjuk sorainkban, kétely támadhat bennünk, vajon e Társaság meg fog-e felelhetni a várákozásnak, melyet egykori működése gerjesztett? s nem lett volna-e talán tanácsosabb

egészen felhagyni oly törekvéssel, melynél ezentul se saját erőnkben nem bizhatunk, se a nemzet támogatására nem számolhatunk többé ?

Komoly napokat élünk, s talán még komolyabb napoknak megyünk elébe. A mit a nemzet átélt és szenvedett, azt a költészet nem fejezheti ki dalaival, s nagy kötelességeink háttérbe szoritják a tisztán művészi és irodalmi érdekeket, melyeknek boldogabb apáink tehetéseiket szentelhatték: vajon e Társaság, melynek feladata tisztán irodalmi, számolhat-e a nemzet pártolására? s nem lesznek-e inkább sokan, kik egy tisztán aesthetikai és irodalmi intézetnek fölélesztését — oly pillanatban, midőn a nemzet legfontosabb érdekei forognak kérdésben — ha nem is károsnak, legalább a nemzetre nézve egészen közönyösnek tartják?

Voltak és vannak talán, kik ekként vélekednek; mi máskép vagyunk meggyőződve; s ha elkövettünk mindent, hogy azon akadályok elháríttassanak, melyek Társaságunk működésének évekig utjában álltak, s ha ezen napot, melyen, mint Társaság, ismét a közönség elé léphetünk, örömmel üdvözljük: tettük, teszszük azt nem csak azért, mert a kegyelet, melylyel Kisfaludy emlékének tartozunk, azt kötelességünkévé tévé, s mert azt hiszszük, hogy minden nap, melyen e hazában valami, legyen az nagy vagy csekély, romjaiból feltámad, örömnapp az egész nemzetre nézve; de teszszük azért, mert úgy vagyunk meggyőződve, hogy az aesthetikai és tisztán irodalmi érdekeken kívül vannak nagyobb s általánosabb fontosságú érdekek is, melyek a Kisfaludy-

Társaság új működését kívánatossá, sőt szükségessé teszik.

Vannak sokan, kik a kort, melyben élünk, prózainak nevezik.

Nem osztozom e nézetben, s úgy vagyok meggyőződve, hogy a század, melyben az emberi nem egységének érzete a világot áthatotta, melyben Anglia legfontosabb anyagi érdekeinek feláldozásával felszabadítá rabszolgáit, s Európában nem találunk nemzetet, mely bizonyos eszmékért minden áldozatra kész nem lenne, e szemrehányást nem érdemli, s hogy a jövő, ha az majdan századunk nehéz, de nemes küzdelmeire visszatekint, más ítéletet fog mondani korszakunkról, habár mi, kik benne élünk, néha undorral fordulunk is el a vastag materialismustól, melyet a társaság bizonyos rétegeiben találunk.

Költői minden kor, mely eszmékért lelkesedni tud: s ilyen a mienk, habár a költészeti irodalom egészen parlagon heverne is, s a tömegekben a művészileg szépek érzetével kiveszett volna a fogékonyság, melytől minden irodalmi műnek hatása függ; pedig még ezt sem mondhatjuk századunkról; sőt ha azon helyzetet tekintjük, melyet az irodalom társadalmunkban elfoglal, azt fogjuk találni, hogy az, s hogy jelesen a szépirodalom, soha nagyobb, soha általánosabb befolyást nem gyakorolt, mint épen a jelen pillanatban.

Megengedem, szegényebbek lettünk egyes nagy művekben, s az utóbbi fél század alatt alig nevezhetünk egy szépirodalmi remeket, mely oly hatást idézett elő, mint a múlt századok egyes nagyobb művei, mióta a rhapsod

kobozával nem maga kíséri dalait, s a közvetlen viszony, mely a troubadour és hallgatói között a középkorban létezett, társasági viszonyaink által lehetetlenné vált, a nép, melyet az óda elragadott, az olympi játékoknál nem koszoruzza meg dalnokát, s nem történhetik, hogy a vándorló színészek énekénél fellelkesült vár lakói egyszerre felkössék fegyvereiket, hogy a keresztességben részt vegyenek, melyre az ének őket felszólította; de ha azo befolyást tekintjük, melyet az irodalom s jelesen a szépirodalom a népek szellemi és morális kifejlődésére, s ez által polgári szabadságukra és jóllétökre gyakorol: belátjuk, hogy az soha nagyobb s általánosabb nem vala. Miből azon következtetést kell levonnunk, hogy minden, mi a szépirodalom emelésére hathat, soha a gondolkozásnak figyelmét s az egész társadalom támogatását nem érdemelte annyira, mint épen a jelen pillanatban, és pedig annál inkább, minél inkább meg vagyunk győződve, hogy azon irány, mely egyes, épen a műveltség legnagyobb fokán álló népek szépirodalmában mutatkozik, távolról sem felelhet meg kívánatainknak.

Minden kornak megvan saját költészete, s épen mert a való poésis csak a nép legbenső érzelmének és meggyőződésének kifolyása, természetes, ha az a művelődés különböző fokai szerint más-más alakban tűnik fel. Azon arányban, melyben a szenvedelem helyébe érzemények lépnek s az érzelmek hatalmát az eszmék uralma követi, a költői elragadtatás helyébe a reflexió lép; s ha nem vehetjük is rossz néven senkinek, a ki a poésisnak első nemét, mely a népdalban s eposban nyilat-

kozik, a költészet későbbi, művészebb formáinál többre becsüli: az, ki ezen előszeretetében annyira megy, hogy azonkívül más költészetet elismerni nem akar, s mint ezt többen tevék, Horácztól vagy Popetól a költőnek nevét megtagadja, nézetem szerint nem itél helyesebben, mint ha valaki azért, mert a szabad természetben gyönyörködve, a mező virágait szebbeknek találja, ebből azt következtetné, hogy kertjeinkben nincsen tavasz. A költészet nem bizonyos tárgyakban fekszik, hanem, mint a nap, elterjeszti szebbítő világát mindenre, mi e földön létezik: hatása nincs kötve bizonyos formához, hanem egyaránt nyilatkozik minden formában, mely által gondolatinkat úgy fejezhetjük ki, hogy azok érzeményeinkre hassanak, s érzeményeinket úgy, hogy azok gondolatokat ébresztszenek. Mint a magas székesegyházban s a kis falusi templomban, mint Palestrina mesteri dalaiban s az aggastyán halk imájában egy érzemény szólal fel: úgy a poésis nincs kötve semmi külsőségekhez. Isten úgy akarta, hogy valamint ege, úgy az, mi az éghez emel s az ember megnyugtatósára szükséges, egyaránt közel legyen minden halandóhoz.

Az átélt idő s a művelődésnek foka, melyet elért, ellenállhatatlan befolyást gyakorol az egyesre s egész korszakra. Azon tárgyakkal, melyekért lelkesül, s az eszménynyel, melyet felállít, változik a kornak költészete is; s ha az jelenleg Troja hősei helyett a mindennapi élet, előbb prózaiaknak tartott viszonyaival foglalkozik, s a művészebb epos vagy dráma helyett a regény formáját használja: mind ez csak a dolgok termé-

szetes kifejlődésének s jelen társadalmi viszonyainknak szükséges következése.

Tisztán művészi szempontból sajnálhatjuk, hogy irodalmunk valamint a tárgyakra nézve, melyekkel foglalkozik, úgy főkép forma tekintetében alább szállt. Az irodalom-történet egykor talán szigoruan fog itélni századunkról, s egyes művekben, melyeket a jelen bámul-talán ép úgy fel fogja mutatni a hanyatlás jeleit, mint mi azon nagy római írók műveiben, kik Augusztus korát követték; de azon hanyatlásban nincs semmi, mi elszomoritana, főkép ha meggondoljuk, hogy ha művészi tekintetben alább szálltunk, ez részben azon roppant elterjedésnek következése, melyet a szellemi művek napjainkban nyertek, s mely által az irodalom egyes kis számú művelt osztályok kizárólagos tulajdona lenni megszűnt.

Azon szomorúságnak, mely a gondolkozó szivét elfogja, ha korunk egyes, s épen a műveltség élén álló népének irodalmát figyelemmel követi, azon aggodalomnak, melyet az irodalmi mezőn mutatkozó jelenségek bennünk gerjesztenek, oka másban fekszik.

Az olvasás szükségévé vált, szükségévé a nép minden osztályaira nézve; e szükség az irodalomban soha nem látott productivitást idézett elő; s részint ez, részint a befolyás, melyet közönsége az íróra gyakorol, okozta, hogy forma tekintetében lejjebb szálltunk, s hogy a regény általános uralmával bizonyos szélesség és pongyolaság jött be minden irodalomba, mely a remeknek eszméjével össze nem fér. De vajon e sülyedés csak a forma tekintetében létezik-e? s nem tapasztaljuk-e azt

még inkább azon érzésekre s elvekre nézve, melyeket az irodalom terjeszt? s ha az írónak megbocsátjuk, ha csak népszerűséget keresve s arra fordítva figyelmét, hogy olvasó közönsége nagyobb legyen, irányában a műbirák helyett a tömeg izlését követi: vajon mit mondjunk akkor, ha a legjelesebb tehetségek ugyanezen tekinteteknek meggyőződésüket, legszentebb polgári kötelességeiket áldozzák fel s Istentől nyert tehetségeiket arra használják, hogy a tömeg rossz indulatainak hízelve, azon erkölcsi alapokat ingassák meg, melyeken a társadalom nyugszik, s melyek egyszer megingatva, semmi által nem pótolthatnak többé?

S vajon nem kell-e megvallanunk, hogy korunk irodalmából e szomorú jelenségnek sok példáját hozhatjuk fel?

Nem szandékom részletekbe bocsátkozni; a kik az utóbbi harmincz év alatt a külföldi regényirodalmat figyelemmel kísérték, bizonyosan osztoznak nézetemben, s én a roszalást, melyet ezen irány érdemel, nem mondhatnám ki erősebb szavakkal, mint azt épen azon nemzetek jelesebb írói tették, melyeknek körében e baj jelentkezik; de ha a baj létezését ignorálnunk nem szabad, s ha tekintve az elterjedést, melylyel a regény-irodalom korunkban bír, nem titkolhatjuk el magunk előtt azon következéseket, melyeket ez a közerkölcsiségre előidéz: vajon nem kell-e elismernünk, hogy a jelen pillanatban alig lehet valami fontosabb, mint hogy a bajoknak elejét vegyük?

Irodalmunk eddig nagy részben ment ezen kinövés-  
sektől. Az ok, melynek ezt köszönjük, azon hazafias

irányban fekszik, mely irodalmunkat kezdetétől mostanig áthatotta s azt megőrzé minden aljasodástól; de mégis, ha helyzetünket elfogultság nélkül tekintjük, meg kell vallanunk, hogy azon veszély, mely korunk rossz irodalmi irányából származik, kisebb mértékben, de mégis létezik hazánkra nézve is.

Korunk jelleme az általánosság: mint a természet-tudományok körében tett találmányok által a: anyagi távolságok eltűntek, úgy még inkább eltűntek a válaszfalak, melyek a népeket szellemi tekintetben egymástól elkülönítették.

Az eszmék villámgyorsasággal terjednek el, s a mi bármi irodalomban jelesnek vagy érdekesnek tartatik, hetek után fordítások által egész Európa tulajdonává lesz. Felesleges, hogy azon idegen műveket elsoroljam, melyek ily módon irodalmunkba átmentek, sőt nemzeti színházunkba előadattak, s melyekről a legkíméletesebben szólva is, azt mondhatjuk, hogy jobb lenne, ha azok soha nem fordítottak volna le; s ha nem függ tőlünk, hogy ezt akadályozhassuk és az industrialismusnak, mely irodalmi vállalatoknál csak a kelendőséget veszi tekintetbe, korlátokat szabjunk: valóban itt van az idő, hogy azon rossz befolyást, melyet hasonló művek elterjedése a nemzet izlésére, sőt erkölcsiségére gyakorolhatnak, azon egy módon ellensúlyozzuk, mely hatalmunkban áll, s mely csak nemzeti irodalmunk emelésében és abban fekszik, hogy a magyar olvasó közönségnek a külföld azon műveit adjuk kezébe, melyek által irodalmunk valóban gazdagabbá válik.

A rossz irodalomnak veszélyes hatásai ellen csak



egy óvszer létezik : a jó irodalom ; s mi ugy vagyunk meggyőződve, hogy azok, kik tevékenységöket arra szentelik, hogy hazánknak ezt megszerezzék, nem méltatlanok a nemzet pártolására.

Ez a feladat, melyet a Kisfaludy-Társaság magának kitűzött.

Művelni saját irodalmunkat, hogy az a nemzet érzelmeinek s eszméinek legvalóbb, de legnemesebb kifejezése legyen, s a jövőnek méltó formában fentartva azt, miért korunkban lelkesültünk, s midőn ezt teszszük, s a magyar szellemet, mely nyelvünkben nyilatkozik, egész tisztaságában fentartjuk, egyszersmind műfordítások által saját körünkbe vonni a külföld kincseit, hogy az ó és új világirodalom remekei között ne legyen olyan, melynek élvezetéhez a magyar nyelv által jutni nem lehetne: ezt tűztük ki czélul ; s mi át vagyunk hatva feladatunk nagyságától, de át vagyunk hatva annak szükségétől is; s ha saját erőnkben kétkedünk, tudjuk, hogy mögöttünk a nemzet áll, mely eddig hatalmas támaszát semmi nemes törekvéstől nem vonta meg s nem fogja azt megvonni Társaságunktól sem, mely, midőn az irodalom csendes körében nyelvünket műveli, azon öntudattal teszi azt, hogy ő is a nemzet szellemi ujjászületésének nagy munkáján dolgozik, s hogy a bányász, kinek hatalmas ütéseitől a sötét akna felhangzik, s a gazda, ki csendesen elhinti magvát, különböző módon, de egyaránt növelik a kincset, melyet egy boldogabb jövő élvezni fog.

## II.

**Greguss Ágost titkári jelentése**

a Kisfaludy-Társaság XII-dik közülésében 1862. február 6 dikán.

Tisztelt gyülekezet!

Föladatommá van téve a Kisfaludy-Társaság történeteinek előadása az utolsó közülés óta mostanig.

Az ügyek rendes folyásában a Társaság közületeit egy-egy esztendő választja el egymástól, s így a titoknok hivatalos jelentése a Társaság történeteiről a legközelebb elmúlt esztendő körére szokott kiterjedni; de ha jelen közülésünkben visszatekintünk, ennek közvetlen elődjét tizennégy évi távolban látjuk mögöttünk.

A Kisfaludy-Társaság 1848-ki február 6-kán tartotta utolsó közülését; az utána következett február 6-kán Budapest nem volt a haza fővárosa, nem is város többé, hanem császári tábor.

Az új rendszer az egyesületek szabad működését akadályozván, a Kisfaludy-Társaság munkálkodása is megakadt, s e sivár időben csak egy-egy könyv emlékeztette rá olykor a közönséget. E kénytelen szünet közben jelentek meg:

- 1) az „Évlapok“ VII-dik kötete (1849);
- 2) a „Hellen könyvtár“ V. és VI-dik kötete, Euripidesz válogatott színműveiből „Ifigéniaát Auliszban“ s „Ifigéniaát Tauriszban“ Szabó Károlytól foglalva magában (1849);

3) „A szépirodalom alapvonalai“ Greguss Ágosttól, mely munkát a Kisfaludy-Társaság még 1847-ben fogadott el kiadás végett (1849);

4) a „Széptani remekírók“ III-dik kötete: M. Fab. Quintilianus utasítása az ékesszólásra, Szenczy Imrétől, az egri érsek Bartakovics ur ő excellentiája költségén (1856);

azonkívül Kisfaludy Károly munkáinak többféle kiadásai, a költőnek állítandó emlék pénzalapja növelésére rendezve Toldy Ferencz által, így nevezetesen:

5) Tihamér, regény (1854);

6) Vig elbeszélések, képekkel, a „Vasárnapi könyvtár“ nyolczadik füzetéül (1856);

7) Versei, gyémánt kiadásban (1858);

8) Minden munkái, mint ötödik összes kiadás, nyolcz kötetben (1859—60.)

A Társaság egyébiránt az alatt is, míg működését meg kellett szüntetnie, nem szünt meg fáradozni, hogy azt újra megkezdhesse. Mihelyest egyfelől az akkori győztesek ingerültsége csillapodni, másfelől a nemzet zsibbadtsága oszladozni kezd, s némi remény mutatkozik arra, hogy a Kisfaludy-Társaságnak tán megengedik ártatlan és békés, a politikától idegen, csupán szépirodalmunk emelésére s nemesítésére czélzó munkája folytatását: a Társaság elnöksége nem késett a Kisfaludy-Társaság alapszabályait megerősítés végett felterjeszteni. Ez 1853-ban történt, s a Társaság négy évig várákozott a feleletre, mely nem jött meg. Az elnökség 1857-ben február 16-dikán megújítja kérelmét, mire a budai cs. kir. helytartósági osztály egy év mulva, t. i. 1858-ban február

9-kén arról értesíté az elnököt, hogy a benyújtott alapszabályok „nem alkalmasak a legfelső helyen való aláterjesztésre,“ s ennél fogva új alapszabályi terv beadása kívántatik. Az új alapszabályi terv megvitatására — s csupán erre — a Társaság engedelmet kapott, hogy es. biztos jelenlétében ülést tarthasson. Ez ülést Császár Ferencz alelnök február 26-dikán megtartá s az ujon átdolgozott alapszabályok haladéktalanul fölterjesztetének. A budai es. k. helytartósági osztály márczius 27-dikén ezeknek ismét némi módosításait sürgeté; aztán az egész ügy megint elpihent két esztendőre. A Kisfaludy-Társaság további fenállása végül 1860-ban ápril 6-dikai legfelső elhatározással engedtetett meg. A cs. k. helytartóság — már ekkor nem „osztály“ — május 2-dikán tudatá ezt az elnökkel, s a föléledt Társaság azon hó 24-dikén tartá meg első ülését.

Az ülésben — a jegyzőkönyv tanúsága szerint — összesen tíz tag vett részt, jöllehet a helybeliek csaknem mindnyájan megjelentek \*). Hány ismerős arcz, hány fényes név hiányzott a diszes koszoruból — és hány örökre!

Bajza József, Bártfay László, Császár Ferencz, Garay János, Hazucha Ferencz, Helmeczy Mihály, Nagy Ignác, Péczely József, Szenczy Imre, Szenvey József, Szontagh Gusztáv, Vörösmarty — halva: egy harmada a 48-beli Társaságnak!

Ketten, élve bár, és tollukkal a hazának élve,

---

\*) Eötvös József b. mint elnök, Toldy Ferencz mint igazgató, Gaál József, Kiss Károly, Lukács Móricz, Szalay László, Székács József Szigligeti Ede, Tóth Lőrincz, és titoknokul Hunfalvy Pál.

de távol a hazától: Jósika Miklós és Pulszky Ferencz.

Még mások élve, és a hazában élve, de élő halottak, mint Vachott Sándor . . . .

A megfogyott Társaságnak egyik legelső gondja volt: új munkásokkal gyarapítani erejét, s július 15-én kilencz új tagot választott kebelébe. Ezek: Csengery Antal, Greguss Ágost, Gyulai Pál, Jókai Mór, Kazinczy Gábor, Kemény Zsigmond b., Salamon Ferencz, Szász Károly, Tóth Kálmán.

A választásokon kívül még néhány függőben maradt ügyet intézett el a Társaság: így többek közt az 1848-ban beérkezett nyolcz hitregei pályamunka közül, a megbízott bírálók jelentései alapján, az ötven arany jutalmat s Jósika Miklós b. által ehhez ajánlott ezüst billikomot az 5. számú s ily jeligéjünek ítélte: „Milyen az ember, olyan az istene,“ melynek szerzőjeül a M. Akademiának most már elhunyt rendes tagja, Kállay Ferencz bizonyult; aztán, egyesülten az új tagokkal, abban fáradozott, hogy új munkássága alapjait megvesse. Augusztus 1-jén tartott ülésében megválasztá elnökeit és tisztviselőit; s áthatva azon meggyőződéstől, hogy föladatát, mely most már kiválólag szépirodalmunk irányozásában áll, csak úgy fogja kellően teljesíthetni, ha új erővel megindítandó kiadásait nagyobb mérvben, több ágra kiterjeszkedve, minél számosabb közönségnek nyújthatja, bizottságot nevezte ki, hogy a művelés alá veendő tárgyakra s foganatosítandó vállalatokra, ugyszintén a szükséges anyagi alap megszerzésére és biztosítására nézve részletes tervet készítsen. E tervet a Társaság szeptember 27-én

tárgyalván s jóváhagyván, hozzá képest azonnal meg is kezdé működését.

Egyik teendője volt: a Társaság köré gyűjteni a hon ama lelkeseit, kik valamint gyámolításukkal általában lehetővé teszik e szépirodalmi intézet munkásságát, ugy e munkásságra irányzott figyelmök és érdekeltségök által azt folytonosan buzditják és sikerét mintegy előre biztosítják. A másik teendő volt maga a Társaság munkásságának kiszabása és megindítása. E két feladat oly szorosán együvé van kapcsolva, hogy egyiket a másik nélkül nem lehetett megoldani: mert a föléledt Társaság hogyan indítsa meg munkálkodását a szükséges pénzerő nélkül? de viszont hogyan forduljon e szükséges kel-lékért a hon lelkeseihez, ha föléledéséről épen megindított munkássága által nem győzi meg a nemzetet? Az első lépéseket igen ovatosan kellett megtenni, nehogy a Társaság akár vállalkozási buzgalmban átlépven azon határokat, melyek közé a hazafias áldozatokban ugyan ki nem fáradt, hanem nagyobb-kisebb mértékben mégis kimerült nemzet segítségére kénytelen volna szoritkozni, munkásságának nagy megkezdése által annak folytatását kockáztassa, akár pedig kishitüleg csak az előre bizton kimutatható anyagi alapra támaszkodván, mely magában jóformán tért sem enged működésének, a köz-részvét tétlen bevárása által magát e részvétet eljátsza.

Minden körülményt gondosan számba véve, a Társaság egyelőre következőkben állapította meg munkásságát.

Az „Évlapok“-at, mint a Kisfaludy-Társaság működésének hivatalos közlönyét, ezentul is ki fogja bo-

esátani, még pedig, mint 1847-ig, a tartalom bősége szerint egy vagy több évre terjedő kötetekben. E kiadás költségeit a Társaság saját erejéből, azaz ama tőkék kamataiból hitte fődözhetni, melyekkel 1860-ban rendelkezett.

Elhatározta továbbá a Társaság, hogy szépirodalmi könyvtárt indít meg, melyből évenként 60—60 ívet fog közzétenni, olyképen, hogy a megjelenendő, akár eredeti, akár fordított munkák egy harmada becsesebb költői műveket, két harmada pedig regényes olvasmányt foglaljon magában. Ezen kiadás költségeit a Társaság előfizetés útján akarta fődözni, fölszólítást intézve a haza fiaihoz és leányaihoz, hogy, mint a Kisfaludy-Társaság pártolói, kötelezzék magokat három éven át évenkénti 4—4 frtnyi díj befizetésére, melyért nekik, szintén három éven át, azon hatvan éves vállalatba fölveendő könyvek fognának — pártolói illetményül — kijárni.

Tomori Anasztáz ur bőkezősége folytán még lehetővé lett, hogy a Kisfaludy-Társaság Shakspere magyar kiadásába is belebocsátkozzék. Tomori úr ugyanis késznek nyilatkozott a Kisfaludy-Társaság által eszközözendő s közrebocsátandó magyar Shakspere-kiadás költségeit előlegezni, s e kiadás netaláni tisztá jövedelmét a Társaságnak ajánlotta föl. A Társaság örömmel karolá föl az ügyet, fölhevívá a magyar írókat Shakspere fordítására s közzétevé egyszersmind kívánalmait a fordítás minősége iránt; a kiadásból remélhető tisztá jövedelemben pedig az ugy is igen mérsékelten (egy-egy színműért 200 frt-jával) díjazandó fordítókat határozá részesíteni.

Az elősoroltakon kívül a Társaság ezuttal, pénz-

ügyi állapotánál fogva, egyébre nem terjeszkedhetett; hogy azonban módja legyen célját, mely szépirodalmunk emelése s a közlés nemesítése, minél hathatósabban előmozdítani, hogy kiadványainak mind számát, mind értékét növelhesse, hogy akár jutalomkérdések kitűzése, akár bizonyos, különösen szépirodalmi munkák megíratása vagy már kész jelek közrebocsátása által íróinkat a széptudomány kevésbé kegyelt, de nem kevésbé fontos részeinek művelésére ösztönözze: abban állapotodott meg, hogy felszólítást fog intézni hazánk vagyonosb fiaihoz, de kivált leányaihoz, legyenek e szépirodalmi intézet élénkebb és sikeresb működhetésének biztosítói, alapítsanak számára nagyobb tőkéket, melyek őt az imént röviden elősorolt feladatok teljesítésére képessé tegyék, szóval, álljanak föl e Társaság Maecenásaiként, kiknek a Társaság csak az „Évlapok“-kal kedveskednék, számot adva bennök, hogy miképen gyümölcsözteti a kezére bocsátott hazafias áldozatokat. (Ujabb határozat szerint azonban a Társaság mindaddig, míg a pártolás mértéke a hatvaníves vállalat fentartására elegendő lesz, az alapítókat a pártolói könyvilletményekben is részesíti.)

A Társaság még ezen, jövő évi munkálkodására vonatkozó előkészületekkel volt elfoglalva, midőn a közlés rendes ideje, a múlt évi február 6-dik napja következett. Mily munkálkodási eredményt mutathatott föl ekkor a Társaság? Ugyszólván csak terveket, nem tetteket. Szabad volt-e meghívnunk a közönséget, hogy elmondjuk neki — nem a mit fogantatosítottunk, de a mibe még bele sem fogtunk? Nem jobb-e hallgatni, ha nincs miről beszélni? A méltányos nemzet bizonyára nem is várta,



hogy az alig néhány hava föltámadt intézet már valami készszel, valami sikeres végzeményekkel állhasson elő; de épen azért czélszerű lett volna-e — közülés mutatványával — a várakozást fölébreszteni és ki nem elégiteni?... A Társaság, fájdalommal bár, arra látta magát kénytetve, hogy a legelső közülési napot, mely ujjászületése óta reá virradt, közülés nélkül hagyja elmulni, bizván, hogy egy év lefolytával, a következő közülés napján annál több vivmánynyal fog a közönség előtt megjelenhetni.

E nap ime bekövetkezett — s mit mutathatunk föl? A Társaság tervei tényekké érlelődtek-e? A nemzet fölkarolta-e a segélyre szoruló intézetet? S ha igen, az intézet méltólag viszonzta-e az iránta nyilvánult részvétet? Szóval, eleget tett-e a nemzet a Társaságért s a Társaság a nemzetért?

Legyen szabad e kettős kérdésre úgy felelnem, hogy mind a nemzet, mind a Társaság bizonyára többet tett volna, ha nincsenek a lefolyt év súlyos küzdelmei.

A közfigyelem folytonosan és szinte kizárólag az ország ügyeire irányozva; sokáig elfojtott vágyak, láz-ként kiütvén, majd a teljesedés reményével hevitik, majd a meghiusulás aggodalmával fagylyalják a kedélyeket; végre még a családi tűzhelyek is hivatlan vendégektől vannak elfoglalva, s a régi közmondás, hogy jobb ott-hon, veszíteni kezdi értelmét: az egész esztendő úgy halad, hogy igazán alig lehet vala csodálni, ha nemzetünk végkép meg is feledkezett volna e szerény Társaságról. De nem feledkezett meg róla. Találkoztak mégis nagyaink, kik országos gondjaik mellett intézetünk gyá-

molítására is gondoltak; találkoztak — nagyobb számmal — hölgyeink, kik a honszeretet mohóságával siettek tetteleg nyilvánítani részvétöket a Társaság iránt; jöttek a gazdagok ajándékaikkal, jöttek a szegények áldozataikkal; s az egyesekhez majd egyesületek is csatlakoztak. Intézetünk új feltámadása óta mostanig a Kisfaludy-Társaság alapítói közé léptek nevezetesen: Almásy Pál úr, Antunovics Kálmánné asszony, id. Bartal György úr, Papi Balogh Péter úr, gr. Batthyány Géza úr, gr. Batthyány Lajosné asszony, Bárány Pál és Dénes urak, Beniczky Ödönné szül. gr. Keglevich Stefania asszony, Beregszászy Pálné asszony, gr. Bethlen Józsefné asszony, Bezerédj Istvánné asszony, Bohus Jánosné szül. Szőgyény Antónia asszony, a békés-csabai kaszinó, Csanak József úr, gr. Dessewffy Emil úr (200 frttal), Egressy Galambos Sámuel úr, Emich Gusztávné asszony, Emich Gusztáv úr, Eördögh Józsefné és Szentiványi Farkasné asszonyok, b. Eötvös József úr (200 arannyal), Garay Alajos úr, a győri takarékpénztár, Heckenast Gusztáv úr, Hertelendy-Karácsonyi Mária asszony, a hódmezővásárhelyi kaszinó, Horváth Lajos úr, gr. Karácsonyi Guidó ur, Kármán Lajos úr, a kecskeméti kaszinó, Kenessey Albert úr, Kiss Andrásné szül. b. Bernátfy Ida asszony, gr. Leiningen Erzsébet kisasszony, Lukács Györgyné és Tar Sámuelné asszonyok, Lukács Móricz úr (régii alapítványát megkettőztetvén), Majer Károly úr, gr. Mikó Imre úr, a nagyváradi takarékpénztár, gr. Nádasdy Lipót úr, egy névtelen (200 frttal), Pantocsek-Pereszlényi Irma asszony, a pesti takarékpénztár (200 frttal), a pécsi nemzeti kaszinó,

b. Podmaniczky Arminné szül. gr. Keglevich Emma asszony, Ránolder János püspök úr (200 frttal), Reményi Ede úr, a rimaszombati kaszinó, Rottenbiller Lipót úr, gr. Sigray Fülöp úr, a szarvasi kaszinó, Szentadrássy Lajos úr, Szinyey-Jekelfalussy Valéria asszony, Szitányi Ullmann Adolf úr, Szitányi Ullmann Incze úr, Szitányi Ullmann Vilmos úr, Sztankovánszky Imre ur, Szücs Lajosné asszony, Tomori Anasztáz úr, Valics Antalné asszony, a veszprémi nemzeti kaszinó, Véghelyi Imréné szül. Pázmándy Karolina asszony, Vojnics Márk úr, Vojnics Tivadarné asszony, Weisz Bernát Ferencz úr. Összesen 63 alapítvány.

Ezen alapítókon kívül még számosan gyarapították a Társaság pénztárát nagyobb - kisebb adományokkal.

A Társaság egyébiránt nem csak pénzbeli adományokban részesült. Idősb Bartal György kir. tanácsos úr Kisfaludy Károlynak egy sajátkezű olajfestményével, Spissich László úr szintén Kisfaludy Károlynak 28 levélével eredeti kéziratban, többen könyvekkel — Horváth Döme úr nevezetesen egész kis könyvtárral — ajándékozták meg a Társaságot.

Mindezen adományok, melyek az „Évlapok“-ban egyenkint meg lesznek nevezve, szép tanúságot tesznek azon készségről, melylyel a haza magyar szépirodalmi intézetünk fenállását s munkálkodását biztosítani igyekezett; mégis kénytelenek vagyunk megvallani, hogy a Társaság vagyona az eddig hozzájárult alapítványok s egyéb pénzbeli adományok által még koránsem gyarapodott annyira, hogy kívánatos sikerrel foganatosíthatná

azon céljait, melyeket mind szépirodalmunk érdeke, mind saját rendeltetése is elébe tűz.

Szathmáry Lajos úr, kit a Kisfaludy-Társaság szerencsés volt a mult évben pénztárnokaúl megnyerhetni, jelentésében kimutatja, hogy 1861-nek végéig az összes pénztári forgalom 6314 frt 68 kr-ra, a valóságos kiadás pedig 83 frt 83 kr-ra rugott; e szerint maradt a pénztárban 6230 frt 85 kr (mely összegből 5983 frt 66 kr letétemény, 247 frt 19 kr pedig kész pénzben van meg); s ha ezen 6230 frt 85 krnyi összeghez még hozzáadunk három régiebb, 1239 frtnyi künlevő tőkét: kiderül, hogy 1861-diki decz. 31-ikén a Társaság összes pénztári állapotát 7469 frt 85 kr képezte. A Társaság tehát ezen tőke ötös kamatait fordithatná szép céljai valósitására; e kamatok pedig 373 frtot tesznek!

Meg kell jegyeznem, hogy a kimutatott összegbe a pártolók évdijai nincsenek bele tudva, mert ezek a hatvanives vállalat költségei fődözésére szolgálván, külön kezeltetnek s belőlök csak a netalán fenmaradandó tiszta jövedelem foly be időnkint a Társaság pénztárába.

Látnivaló a fentebbi kimutatásból, hogy a Kisfaludy-Társaságnak, hivatása kellő betöltésére, még nincs elegendő pénzereje; — de, hál'istennek, valamije mégis már van, s e mellett a Shakspere-kiadást Tomori úr, a hatvanives vállalatot pedig pártolói biztositják: ennél fogva méltán elvárhatni tőle, hogy mégis már tett legyen valamit.

Ime az adatok, melyek a Kisfaludy-Társaság multévi működését vázolják.

A Shakspere-kiadást illetőleg, ennek előmozdítá-

sában iróink még nem tanusítottak nagy buzgóságot; a közrebocsátott fölszólítás következtében ugyanis mostanig mindössze négy színmű érkezett be: Ács Zsigmond úr a „Velencei kalmárt,“ Kalmár Géza úr „VI. Henrik“ első részét, Szász Károly társasági tag pedig „Othellot“ s a „Téli regét“ bocsátotta intézetünk bírálata alá. E beküldött fordítások közül a Társaság eddigelé „Othellot“ fogadta el kiadás végett, legközelebb pedig ismét várható egy, tán két lefordított színmű elfogadása, úgy hogy a magyar Shaksperéből ez idén ha nem több, legalább az első kötet mégis meg fog jelenhetni.

A hatvanives vállalat, legyőzvé a kezdet nehézségeit, már tetteleg megindult. Ennek első füzetét a „Külföldi népdalok“ gyűjteménye képezi Greguss Ágost társasági tagtól. Egy másik tag, Kazinczy Gábor, három moliérei vigjáték, ugymint „Tartuffe,“ a „Fősvény“ és „Dandin György“ fordítását ajánlotta föl e vállalat számára, még két tag pedig, Szász Károly és Tóth Kálmán a Hugo Viktor-féle „Századok legendájá“-ból kiszemelt költeményekkel ígérkeztek hozzá járulni; s remélhetjük, hogy mind Moliére említett művei, mind Hugo Viktor mondái a pártolókat illető kiadványoknak még első hároméves szakaszában fognak helyet foglalni.

A regények sorát e kiadványokban „Bede Ádám“ nyitotta meg Eliot Györgytől, szintén egy társasági tag, Salamon Ferencz fordítása szerint. Ezen angol írói termék rövid ismertetésére legyen elég fölhoznom, hogy a nő, ki annak szerzője, ez egy műve által egyik legnépszerűbb íróvá emelkedett, még pedig népszerűvé mind a bírálat, mind a közönség előtt, és népszerűvé Angolor-

szágban, melynek regényirodalma jelenleg valamennyi nemzetét fölülmulja s mely e nemben csak az élők között oly írókat mutathat föl, mint Bulver és Lever. Dickens és Thackeray. „Bede Ádám“-ból pártolóink eddig két füzetet kaptak; ezt a regény hátralevő része mihamarabb követni fogja.

Franciaország mostani legnagyobb regényírója szintén nő, mint a „Bede Ádám“ szerzője. Kell-e mondanom, hogy Sand Györgyöt értem? A Társaság ennek is kiadja egyik legújabb s legszebb regényét, mely tavaly „Valvédre“ czim alatt jelent meg. Tetemes része már le van fordítva, s mihelyt a most folyó angol regény a sajtó alól kikerülend, azonnal megindul\*).

Még egy művet kell említenem, melyet a hatvan-ives vállalatban közrebocsátottunk. Ezen mű: az „Ember tragédiája,“ drámai költemény, Madách Imrétől.

A Kisfaludy-Társaság, fenállása legelső évtizedében, oly szerencsés volt, hogy egy addig ismeretlen költői nagyságot, hogy „Toldi“ szerzőjét mutathatta be a hazának; — ne tekintsük-e kedvező jelül, hogy a Társaságnak most, újjászületése legelső évében, hasonló szerencse jutott s az „Ember tragédiája“ szerzőjében egy eddig szintén ismeretlen költői nagyságot mutathat be?

Az „Ember tragédiáját“ minden fogékony lélek a gyönyör azon megdöbbenésével üdvözölte, melyet csak igazán jeles mű okozhat, de mulhatatlanul okoz is; és a költemény alig látott világot, midőn a föllekesültek már két világirodalmi remekkel, az „Elveszett paradi-

\*) Későbbi határozat folytán a Társaság e regényt ki nem adta.

csom“-mal és „Faust“-tal kezdték azt összeméregetni. Kétségtelen, hogy [a mű becsének tüzetes meghatározása] illető helyének kiszabása [nem az első hevület, hanem a higgadt bírálat dolga, s ez van arra hivatva, hogy a műnek mind szépségeit, mind fogyatkozásait részletenkint fölvilágosítsa és megmagyarázza; de annyit már most is kimondhatunk, hogy e szintoly merész, mint nagy szerkezetben] mely a két ős szülőben az összes emberiséget személyesíti, mégis [a drámai egyénítés szokatlan erejével találkozunk; hogy az csupa jelkép, és mégis élet; csupa elvonás, és mégis költészet.] Eszméjét az ember meghasonlása képezi, ki a legfőbb jó után törekszik, de a legföbbitől független akar lenni; ki végtelen czélokot ohajt elérni, de csak végeseket bir kitűzni; ki szabadságra vágyva, rabságáról győződik meg; és szellemiségében elbizakodva, martaléka lesz anyagi-ságának; ki szeretetért eped, és gyűlölséget arat; kinek tudás kell, és csak annyira juthat, hogy átlátja tudatlanságát; ki ellöki magát isteni vezérétől, s az ismeretlen pályán tájékozatlanul szerte bolyong és tévedez. Fölteszi magában, hogy maga lesz sorsának ura, s megkisérti ez uraságot; de az emberiség történeteiből kiemelt egyes mozzanatok, az egyes haladási fokoknak leghatalmasabb képviselői, nem tanusítanak egyebet, mint fenhéjázó tervének örökkösen ismétlődő meghiusultát: az ember minden uj meg uj társadalmi körbe mint optimista lép be, s mindenikből mint pessimista távozik; fásultan elfordul működéseinek színhelyétől, e földtől, hol annyit szenvedett, s nem bir ellenni nélküle; utóvégre már, nem tűzve ki semmi czélt, a merő küzdés-

sel is beérné, s ime, képtelen küzdeni. . . De hátha mind-ezen alakok, mindezen képek hamisak? A történetek nem épen azt bizonyítják-e, hogy az emberiség folytonos fejlődésben teljesíti rendeltetését, tehát valósítja céljait? — Ugy van: s e czélok épen azért egyetlenny mozzanatban sincsenek teljesen valósítva. Ez nem lehet máskép; s e kénytelenség a hívót nem tántorítja meg, de az elpártolt Ádámot kétségbe ejti. És ne feledjük, hogy a feltüntetett képek nem annyira egyetemes történelmi, hanem egyéni lélektani következetesség szerint változtatják egymást, hogy azok ennél fogva kevésbé tárgyilag, mint inkább önleg mondhatók igazaknak, a mennyiben t. i. a társadalmakat nem merőben úgy tükröztetik, a mint valósággal voltak, vannak és lesznek, hanem a mint a Lucifer karján haladó ember látja. E képek tehát épen félszepségök által igazán egészek, végletességeikben öszhangosak és látszatos hűtlenségök mellett is hűk: azon igazságot érzékitik, hogy a korlátolt ember számára nincs teljes önállóság: vagy az Istentől, vagy Lucifertől kell függnie, s nem lehet a jótól elszakadnia, hogy ne pártoljon a gonoszhoz; meghasonlásából pedig csak akkor épül ki, eljátszott lelki nyugalma csak úgy nyeri vissza, ha szent bizalommal ismét az Isten gondviselése alá bocsátkozik.

De most vessem észre, hogy rövid jelentés helyett egész ismertetésbe fogtam. Térjünk a titkári előadás rendszer utjára.

Az elősorolt füzetek, melyek a hatvanives vállalatban eddig megjelentek, összesen 49 ivet töltenek be; a pártolók elsőévi könyvilletményéből e szerint még 11 iv



van hátra; e hátralékot a másodévi szállítmányokban fogják pártolóink megkapni. Addig is, hiszszük, hogy számuk, mely eddig 1094-re rug, még tetemesen megszorodik.

Az „Évlapok“ tekintetében azon intézkedés történt, hogy legközelebbi (VIII-dik) kötetőknek a Társaság történeteire vonatkozó részét felében Toldy Ferencz alelnök, felében Arany János igazgató szerkeszse: az előbbi t. i. 184<sup>6/7</sup> óta intézetünk újabb föltámadásaig, az utóbbi ettől mostanig. Az „Évlapok“ másik tárgyát, azaz a tagok munkálatait illetőleg, már van kész anyagunk is, a mihez rövid időn még több fog járulni, úgy hogy esztendő folytán az „Évlapok“ jókora kötetét reméljük kiadhatni.

Az „Évlapok“-ba fölveendő kész anyagot azon munkák egy része képezi, melyeket tagjaink a Társaság havi üléseiben olvastak föl vagy mutattak be. Legyen szabad azokat futólag érintenem. Arany János igazgató mutatványokat terjesztett elő Shakspeare „Sz.-Ivánéji álma“ fordításából és ily czimű nagyobb művéből: „Vojtina könyve a költészetről;“ Erdélyi János tagunktól az „Új Magyar Muzeum“-ban megkezdett „Aesthetikai tanulmányok“ folytatását vettük; Fáy András veterán Társunk, az irodalom örök-ifjú bajnoka, Cicero két beszédét, Archias költő és Marcellus mellett, fordította le a Társaság számára; Greguss Ágost titkár a „Külföldi népdalok“ gyűjteményével köszöntvén be, a népköltészet viszonyáról a műköltészethez mondott el néhány észrevételt; Szász Károly tag „A kis Ilonka emlékezete“ czimű költeményeiből olvasott föl; Toldy Ferencz alel-

nők Kisfaludy Károlynak, nénjéhez irt s a Társaság birtokába jutott 28 levelét, más alkalommal meg Csokonai tervezett „Árpádiászat“ ismertette a fennmaradt töredékek alapján; Tóth Kálmán segédtitkár „Dobó Katicza“ czimü szindarabja egy részét közölte a Társasággal.

A tagok munkálkodásához tartozik különféle dolgozatok megbirálása is. A Shakspeare-fordításokon kívül, melyekről feljebb már emlékeztem, az 1848-ból öröklött kétféle pályamunkák s több hazánkfiától kiadás végett beküldött egyéb fordítások, így Lamartine „Genovéva“-ja Kovács János úrtól, Aeschylus „Lebilincselte Prometheusza“ Zilahy Károly úrtól, az „Odysseia“ Zombory Lipót úrtól, igényelték a vizsgálatot. A pályamunkák felől külön, részletes tudósítás fogja értesíteni a közönséget; itt elég legyen megjegyezni, hogy a pályázat eredménye koránsem öröndetes; és fájdalom, hasonló eredményt kell jelenteni az elősorolt fordítások tárgyában, melyeket bírálóink olyanoknak találtak, hogy a Társaság nem vállalhatta el kiadásukat.

Annál öröndetesebb azonban, hogy a Társaság mégis hozzászólhatta nevét egy oly munkához, mely mint jeles műfordítás, irodalmunknak nem csak díszére szolgál, hanem benne rég érezhető hézagot is pótol s helyét az igazán szükséges könyvek közt foglalja el: Cicero leveleit értem, Fábian Gábertől, melyeknek avatott kézzel rendezett gyűjteménye hat kötetben a Kisfaludy-Társaság pártolása mellett jelenik meg s melyekből az első kötetek már közkezen is forognak.

És ezzel be volna végezve, a mit a Társaság mű-

ködéséről irodalmi tekintetben mondanom kellett; hátra van még egy-két másnemű tárgy, mi említetlenül nem hagyható.

Először is emlékezzünk meg szíves örömmel azok-ról, kik nemzeti ünnepélyeik alkalmával szintén megemlékeztek rólunk: a kecskemétiokről, kik Katona szobra leleplezéséhez (multévi májusban), és szerb testvéreink-ről, kik az ujvidéki Tököli-ünnepélyre (multévi augusztusban) hívtak meg bennünket. A Kisfaludy-Társaság köszönettel fogadván a megtiszteltetést, mind a kecskeméti, mind az ujvidéki ünnepélyen több tagja által képviseltette magát.

És ezután emlékezzünk meg fájdalommal — halottainkról. Társaságunk, melynek sorai már ugyis oly tetemesen meg voltak ritkúlva, a mult évben ismét három kitűnő tagját vesztette el: Szemere Pált (marcz. 18-dikán), Vachott Sándort (april 9-dikén) és Sárossy Gyulát (nov. 16-dikán). E három költő, bármennyire különböző is egymástól élet és viszontagságok, jellem és izlés dolgában, bármily ellentét mutatkozott is kettejüknek megtört férfikora s az elsőnek ép aggsága között; mégis mind a háromnak műveiben oly számos közös vonásra akadunk, oly vonásokra, melyeket annál inkább ki lehet emelnünk, mivel költészetünkben általában a ritkaságok közé tartoznak. Mind a háromnak lyráját bizonyos gyöngéd választékosság, a gondolatok s érzelnek kifejezésében rendkívüli tisztaság és pontosság, a külalak csinja s a nyelv szabatosága jellemzi.

Az ő elköltözések által is szaporodott hézagok betöltésére a Társaság uj választásokat rendezett s f. évi

jan. 30-dikai ülésében öt érdemes író-t vett föl tagjai közé: Bérczy Károlyt, Dobsa Lajost, Fábrián Gábort, Lévay Józsefet és Madách Imrét.

A Társaság még ez új tagokkal sem emelkedett 1848-diki létszámához, valamint még akkori virágzásától is távol áll; hiszszük azonban — hogyné hinnők! — hogy 48-diki működését — hazánkkal együtt — ő is mihamarabb vissza fogja szerezni.

### III.

#### Jelentés az 1848-beli pályázásokról.

Az 1848-ban kitűzött jutalomkérdések közül a szépműi föladatra: „Kivántatik II. József császár életképe,“ egy, a rendkívüli költői föladatra pedig: „Készítessék legenda Sz. Erzsébet magyar kir. hercegasszonyról,“ három pályamunka érkezett; az első rendbeli nevezetesen e jeligével: „Saluti publicae vixit, non diu, sed totus;“ a másod rendbeliek pedig következő jeligéekkel:

az 1. számu: „Lelke magas mennynek fénypalotáiban él;“

a 2. számu: „Egy dalt;“

a 3. számu: „Egyszerűség.“

E pályamunkák vizsgálat alá bocsáttatván, az illető bírálók jelentései következőkben öszpontosultak:

a) „Második József életrajza“ alaposság tekintetében nem üti meg a mértéket s formája sem felel meg a

művészet magasabb kellékeinek, minélfogva jutalomra nem méltó;

b) a három legendai pályamunka nem csak irodalmi nyereségül nem tekinthető, de költészetünk színvonalán a mérsékeltbb igényeknek sem felel meg, a jutalom tehát egyiknek se adandó ki. Legkevesébbé rosznak nyilatkoztatják a bírálók a 3. számú, s „Egyszerűség“ jelíggel ellátott munkát, s ha a Társaság mégis megítélné a jutalmat, azt ennek javasolják kiadatni. Ez leginkább meríti ki az Erzsébet mondakörét, némileg egyénit, s valamennyire érdekeltséget is gerjeszt az olvasóban; a 2. számú, melynek jelíggéje: „Egy dalt,“ nyelv és verselés tekintetében az előbbit ugyan felülmulja, de jelíggéjéhez képest inkább csak dal, s legendai alakra jóval hátrább áll nála; az 1. számú pedig, melynek jelíggéje: „Lelke magas mennynek fénypalotáiban él,“ csak a Garray-féle balladák hangját utánozza roszul, és jutalomra nézve számba sem vehető.

A Kisfaludy-Társaság magáévá tevén a bírálók javaslatait, elhatározta, hogy egyik jutalom se adassék ki. E határozat következtében a szerzők nevét rejtő négy jelíggés levél elégettetett.

Kelt Pesten a Kisfaludy-Társaságnak 1862-dik évi január 30-dikán tartott üléséből.

Greguss Ágost,  
titkár.

## IV.

**Jutalomkérdés,**

melyet a Kisfaludy-Társaság 1862-dik évi február 6-dikán hirdet.

Kivánatos levén oly irodalom-történeti mű létrehozása, melyben a magát költői vagy ítései pályára képezni akaró ifjú áttekinthesse, a mi nálunk ez ideig a széptani kritika mezején történt; megjelölhesse az induláspontot, a különböző irányokat, azok feltünőbb képviselőit; tudomást szerezhessen azon könyvek, folyóiratok s egyéb lelhelyek felől, melyekhez fordulnia kell, ha az e téren kifejlett munkássággal bőven, alaposan meg akar ismerkedni; szóval, midőn a jelent tovább fejleszteni kívánja, alkalma nyíljon a multnak színvonalára helyezni magát: a Kisfaludy-Társaság elhatározta, több összefüggő kérdés sorozata által hatni oda, hogy a magyar széptani kritika története megteremjen. E körbe tartozván mindenek előtt a széptani általános elvek és nézetek fejlődése nálunk (nem zárva ki idegen nyelvű szépezeinket se); továbbá a gyakorlati ítéset működése, leginkább szépirodalmi művek, a kötött és kötetlen formák szabályainak tisztázása körül; végre általában a nyelv aesthetikai oldalának kifejtésére irányzott törekvések: ezuttal a Társaság az első, az általános elvek fejlődését ismertetve, bírálva, lehozó történet egy részére nyit pályázatot, megjegyzevén, hogy nem töredékes adat- és idézethalmazt, hanem egybefüggő, jól tömbeztet összeállítás, okfejtő, világos tárgyalást kíván. E szerint:

Adassék elő a széptani elvek, nézetek fejlődése irodalmunkban Szerdahe-lyi Györgytől 1830-ig. Jutalma 25 arany.

A kéziratok, idegen kézzel, tisztán másolva, be-  
kötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő, lepecsételt  
jelmondatos levél kíséretében, folyó 1862-dik évi no-  
vember 1-jéig a Társaság titkárához küldendő.

A Társaság tagjai nem pályázhatnak.

Kelt Pesten, a Kisfaludy-Társaságnak 1862-dik  
évi január 30-dikán tartott üléséből.

Greguss Ágost,  
titkár.

## V.

Az 1862. évi február 6-dikán tartott

### XII-dik közülés tárgyai.

1. Eötvös József b. elnök megnyitó beszéde.
2. Greguss Ágost titkár jelentése a Társaság tör-  
ténéteiről s munkálkodásáról az utóbbi közülés óta.
3. „Loráutfi Zsuzsánna szőnyege,“ költemény,  
Szász Károly tagtól.
4. Emlékbeszéd Vachott Sándor tag fölött, Tóth  
Lőrincz tagtól.
5. A „Daliás idők“ második és harmadik éneke,  
Arany János igazgatótól.
6. „Bábel,“ költemény, Jókai Mór tagtól.
7. Tudósítás az 1848-beli pályázásokról.
8. Az új jutalomkérdés kihirdetése.
9. Elnöki zárszó.

186<sup>2</sup>|<sub>3</sub>.

I.

## Eötvös József b. elnöki beszéde

a Kisfaludy-Társaság XIII-dik közülésében 1863. február 6-dikán.

Midőn a Kisfaludy-Társaság több évig félbeszakított munkásságát újra megkezdé, némi aggodalommal határoztuk magunkat e lépésre, melyet nem csak a Társaságnak legjelesebb tagjaiban szenvedett veszteségei, hanem főkép azon változások ébresztettek bennünk, melyeken a nemzet az utolsó időkben keresztül ment.

Korunk kiválólag praktikusnak tekinti magát, s az anyagi érdekek és politika mezejére fordítva tevékenységét, azt, mi ezekkel közvetlen összeköttetésben nem áll, nem méltatja figyelmére: s nem ilyen-e Társaságunk is, mely kizárólag a költészet és szépirodalom művelését tűzte ki feladatául?

Komoly munkával elfoglalt századunkban a vidám művészet versenyei kit érdekelnek? A füstölgő mozdonyok között, melyek vaspályáinkon csengve körülszáguldanak, ki hallgat a koboz szelid hangjaira? S ki méltatja figyelmére a virágokat, melyeknek tavaszkor örült, midőn a vetések már kalászban állnak s dús aratást ígérnek?



E nemzedék, mely Prometheus szikráját elrabolva, tüzénél uj lánczokat s koronákat kovácsol magának, s a multnak előítéleteivel hitének nagy részét elvesztette, meg fogja-e érteni, fogja-e méltányolni fáradozásainkat, midőn azon tevékenységet újra megkezdjük, mely a nemzet kifejlődésére egykor elhatározó befolyást gyakorolt, s nekünk fontosnak látszik, de mégis csak egy oly multnak folytatása, melyet nagy események messze távolba helyeztek?

A két év, mely azóta lefolyt, a Társaság alapító és pártoló tagjainak növekvő száma, s e tisztelt kör, melyet magunk körül látunk, megczáfolta ezen aggodalmainkat; s ha tekintve feladatunk nagyságát, saját erőnkön kétkedünk is: legalább az iránt, hogy e feladat teljes fontosságában elismertetik, nem lehet kétségünk többé, s a nemzet megmutatta, hogy azon buzgalom, melylyel anyagi érdekeinek kifejtésén s politikai újjászületésén dolgozik, nem lankasztá el a lelkesedést azon eszmék és törekvések iránt, melyekkel a haladás pályáján egy fél század előtt föllépett.

Valamint az egyesnek állása attól függ, hogy azon társaságnak, melyben él, tevékeny s hasznos tagja legyen: ugy van az a nemzeteknél is. A leghatalmasabb is csak azon mértékben gyakorolhatja befolyását, melyben az emberiség közös céljainak szolgál s erejét a korszellem irányában használja fel.

Vágygyal tekinthetünk vissza multunkra, midőn zöld rónánkon, melynek sima színét az eke vasa akkor még nem sebztette meg, kaczagányos apáink száguldottak körül, nem ismerve más munkát, mint azt, mely a

várák erődítésére fordítottatott, nem becsülve más tudományt, mint azt, mely a mult idők dicső tetteit jegyezte fel krónikáiban. De ez idők elmúltak, előttünk új kor áll, s ha azt akarjuk, hogy e nemzet multjához méltó állást foglaljon el, nem utasíthatjuk el magunktól annak követeléseit. Szükség, hogy részt vegyünk a nagy mozgalomban, melyet körülöttünk látunk.

Századunk hősei nem tornákon, hanem a műhelyben, hol csatáink fegyverei készülnek, edzik meg karjait a küzdelemhez, s nemzetünk jövője attól függ, hogy korunk ezen igényeit belátva, ugyanazon erélylyel fogjon azoknak teljesítéséhez, melyet történetének minden phasisában tanusított. Nekünk a közös irányban haladnunk, nekünk dolgoznunk kell, homlokunk izzadságában oly munkát végezve, melyet elődeink talán szolgainak tartottak.

De épen, mert ezt belátjuk, mert a kor általános irányát megváltoztatni hatalmunkban nem áll, nem feledkezhetünk meg azon veszélyekről, melyekkel az anyagi érdekek ápolása minden korban és nemzetnél jár, s melyeket mi sem kerülhetünk ki.

A sebes haladás és minden viszonyok s helyzetek szüntelen változása, melylyel az szükségesképp jár, végre minden állásnak bizonytalanságát vonja maga után; s nem vétethetnek el azon korlátok, melyekkel a társadalom az egyesnek törekvéseit egykor megszorítá, a nélkül, hogy egyszersmind azon fékek ne táguljanak, melyek az egyesnek tevékenységét bizonyos határok közé szorították. A nemzedék, mely csak saját erejében bizva, annyit, mi egykor lehetetlennek látszott, elért, valamint

más, ugy a morális lehetőségek korlátain könnyen túlteszi magát, s nem uralkodhatunk az anyag felett a nélkül, hogy azzal szüntelen foglalkozva, az ne ragadjon reánk, s azon szellemi potenciák ne veszítsék reánk való hatásukat, melyeknek hódolva emelkedtünk: s innen van, hogy azon korszakok, melyekben egyes nemzetek gyors haladásukban a materialis jóllétnek legmagasabb fokát látszólag elérték, sokszor csak süllyedéseknek kezdetét jelölik s vég enyészetöket vonták magok után.

Épen azért szükséges, hogy valamint a hajós, midőn kedvező szélről dagadt vitorlakkal leggyorsabban halad célja felé, emeli szeméit legtöbbször a csillagokhoz, melyek utját jelölik: ugy mi, épen midőn haladásunknak semmi utjában nem áll, s a rég óhajtott jóllét közelnek látszik, azon magas eszméket se veszítsük szemünk elől, melyek haladásunk egyedüli biztos vezetői, s melyek nélkül a gyorsaság, melylyel előre megyünk, csak veszélyünket növeli. És én teljesen meg vagyok győződve, hogy a poesis, mely létünk legszebb kincse, mindig ily időszakban, minő a miénk, valóságos szükséggé válik: mert csak ez őrizheti meg lelkünket az aljasodástól, mely az anyagi jóllétnek, ha azt magasabb aspiratiók nem ellensúlyozzák, természetes következése.

A befolyás, melyet az irodalom e haza kifejlődésére jelenleg gyakorol, sem oly közvetlen, sem oly általános nem lehet többé, mint egykor volt; s költészetünk, mely egy fél század előtt nemzeti törekvéseink összességét foglalta magába, most azoknak csak egy ré-

szét képezi; de e rész azért nem kevésbé lényeges; s ha e hon érdeke azt kívánja, hogy a tevékenységnek semmi ága ne hanyagoltassék el, s ha örvendünk a buzgóságnak, melylyel egyesek a nemzet socialis és állami kifejlődésének szentelik egész erejüket, míg mások kizárólag az ipar, a kereskedés, a gazdaság vagy más külön érdekeknek élnek: valóban nem kevésbé fontos, hogy azok is, kik a tevékenységnek e zajosabb köreitől visszavonulva, az irodalom művelését választák feladatukul, hivatásuk fontosságától áthatva, azt kettőzített lelkesedéssel teljesítsék.

Hisz épen, midőn a vita legélénkebben foly, akkor szükséges, hogy a közös zászló, mely a küzdőket összetartja, erős karoktól hordva, magasan lobogjon a küzdők felett, s ne hiányozzanak, kik a csüggedőt bátorítsák, azt, kit az ellen fegyvere sebzett, vigasztalják, s a győzőt intsek, hogy diadalának örömében el ne felejtse, hogy van valami a sikeren kívül, mitől tetteinek dicsősége függ, s hogy valamint a babér, melyet a fortély és erőszak a jog felett nyert, nem takarhatja el a gyalázatot, ugy a vér, mely a haza oltáránál áldozatképen ontatott, nem veszett el azért, ha az áldást csak jövő nemzedékek élveznék is.

Ez a költészetnek magas hivatása századunkban, s e Társaság, mely legfőbb feladatát abban találja, hogy ezen hivatásnak érzete irodalmunkban ébren tartassék, mint eddig, ugy ezentul is bizton számít a nemzet támogatására, mely valamint a tudományt buzgó pártoltságában részesíti, mert a hatást, melyet az a nép értelmi kifejlődésére gyakorol, belátta: ugy bizonyosan nem

fogja megvonni támogatását az irodalom azon ágaitól sem, melyeknek feladata, hogy a nemzet kedélyének nem kevésbé fontos művelésére hasonló befolyást gyakoroljanak.

## II.

### **Greguss Ágost titkári jelentése**

a Kisfaludy-Társaság XIII-dik közülésében 1833. február 6-dikán.

Tisztelt gyülekezet!

Ha szépirodalmi intézetünk, a Kisfaludy-Társaság 1848. előtt oly vagyonnal rendelkezik vala, mint a minőt jelenleg mutathat föl, ugy, az akkori körülmények közt, csaknem gazdagnak mondhatta volna magát; most pedig, midőn vagyona szinte három annyi, mint a mennyi volt tizenöt évvel ezelőtt, most a Társaság még folyvást szegénységéről panaszkodik. És hogy panasza csakugyan alapos, hogy régebben kisebb vagyonnal gazdagabb volt, jelenben pedig nagyobb szegényebb, hogy régebben csekélyebb eszközökkel tetemesb eredményeket tudott kivívni, jelenben pedig több erőködés mellett is szerényebb működésre van utasítva: bizonyosan mindenki el fogja ismerni, a ki számba veszi az oly igen átalakult irodalmi viszonyokat, különösen a szépirodalmi munkásság szélesebb kiterjedését s mind az író, mind az olvasó közönség nagyobb igényeit; sőt el fogja ismerni, ha mindezt számba sem veszi s csak egy változásra van tekintettel, t. i. a pénz értékének általános leszállására, minélfogva minden czikk szertelenül meg-

drágult, meg a legnemesebb cikk is, melynek bece se anyagilag voltaképp ki sem fejezhető: az írói tevékenység gyümölcse.

És a Kisfaludy-Társaság, mely épen hivatásánál fogva csak igazán érett és nemes gyümölcsökkel, a fajok legszebb példányaival szolgálhat a magyar közönségnek, a Kisfaludy-Társaság — szemben egyfelől a beláthatatlanul kitágasodott versenytérrel, másfelől saját mérsékelt segédforrásaival — méltán tarthat attól, hogy ha vagyoni állapota nem arányosuland a megváltozott irodalmi körülményekhez, elébe szabott föladatait csak részben, csak tökéletlenül oldhatja meg. Vajon mit lendíthetni mai nap — hogy számokat idézzek — 825 forint évi jövedelemmel? Pedig ennyire rugnak a Kisfaludy-Társaság tulajdonát képező minden rendbeli tőkék kamatai, betudván azokat is, melyek több ideje nem kamatoznak semmit (de nem tudván be a pártolók évi adalékait, melyet a hatvaníves vállalat költségeit fedezik). 825 frt kamat-jövedelemre van tehát a Kisfaludy-Társaságnak kilátása, holott vagyona, az utóbbi két esztendő alatt, oly nagy mértékben gyarapodott, mint annakelőtte sohasem.

Szathmáry Lajos pénztárnok úr kimutatása szerint 1862-ben a pénztári forgalom 7366 frt 27  $\frac{1}{2}$  kr-ra, a valóságos kiadás 91 frt 66 kr-ra rugott, a pénztár állapota ennél fogva m. é. decz. 31-dikén tett 7274 frt 61  $\frac{1}{2}$  krt. Ehhez számítandók a kívülfekvő alapítványi tőkék, melyeknek összege 8025 frt, hozzászámítandó továbbá egy 1239 frtnyi adóssági összeg, melyről az okmányok decz. végéig nem jutván a pénztárnok kezébe,

a pénztárnoki számadásba nincs fölvéve: s így a Társaság összes vagyona 16,538 frt 61  $\frac{1}{2}$  kr.

Ha e 16,538 frt 61  $\frac{1}{2}$  krból levonjuk azon összeget, mely a Társaság vagyonát képezte akkor, midőn Szathmáry Lajos úr a pénztár kezelését magára vállalni sziveskedett, s mely vagyon 5505 frt 60 krt, az imént említett 1239 frtnyi adóssági tőkeösszeggel együtt pedig 6744 frt 60 krt tett: kitűnik, hogy a Társaság vagyona az utóbbi két év alatt 9794 frttal szaporodott.

E szaporodást legfőkép azon hazafias buzgalmu hölgyeknek és férfiaknak köszönhetni, kik 100, 200, 300 frtos alapítványaik által a Társaság fenállását és működését oly hathatósan előmozdították. A legutóbbi közülés alkalmával 63 alapító nevét hirdettük; azóta ezekhez 39 újabb alapító járult, ugmint: Boczkó Dániel, gr. Csáky László, Deák Ferencz, Dienes Ferencz, Ebner Ede (200 frttal), b. Eötvös Dénes, Frankl-Varga Margit, Ghyeczy Kálmán, Justh József, gr. Keglevich Béla, Kozma Ferenczné szül. Domokos Judit, Lévai Henrik, a lévai kaszinó, Lónyay Menyhért, Madass Károly, Madách Imre, Majláth György, Majláth István, b. Majthényi Izidor, a miskolczi takarékpénztár, Káli Nagy Elek, Nyiri-Csiky Riza, Ordódi István Károly, Pfeffer János, Pompéry János, Prély István, Rosty Pál, Somssich Pál, Szathmári Károly, gr. Széchenyi Ödön (200 frttal), Szontagh Pál, id. gr. Teleki Domokos, Tihanyi Ferenczné, Tihanyi Ferencz, Török Sándor, Szitányi Ullman Bernát, Várady János, gr. Wenckheim Krisztina, Zsivora György (200 forinttal).

Ez alapítókon kívül Fejér Márton úr egy 50 pfrtos

urbéri kötelezvénynyel, a baja: takarékpénztár pedig 20 forinttal növelte a Társaság vagyonát; b. Augusz Antal úr Kisfaludy Károly egy sajátkezű olajfestményét ajándékozta az intézetnek; sokan, kivált szerzők, nagyobb-kisebb számú könyvekkel kedveskedtek.

De mindezen többféle gyarapodás között nem emlékeztem még a fő gyarapodásról, mely a Társaságot ez idén érte. Valamint az országot nem annyira a haza földje, mint inkább a haza népe alkotja, valamint a várost — a régi bölcs mondás szerint — nem házai, hanem lakosai képezik: úgy a Társaságot sem tőkái, hanem tagjai. A mi Társaságunk legújabbán bokros érdemű két taggal szaporodott: az egyik színészetünk dísze, Egressy Gábor, a másik a dalköltő és dalgyűjtő Kriza János, mindketten, mint írók, már több évtized óta jeleskedők.

Térjünk már most át a tagok munkálkodására, természetesen azonban csak azon munkálkodásra, melyet a Társaságon belül s közvetlen a Társaság javára fejtettek ki — másfelé tanusított irodalmi tevékenységökről itt nem lehetvén szó.

A tavaly megválasztott öt új tag közül eddig négyen teljesítették azon alapszabályt, mely az új tagot kötelezi, hogy helyét a Társaság munkálkodási körébe eső előadással foglalja el.

Bérczy Károly Puskinnak, a fájó sebeket gúnynyal hegesztő, humorteljes és boldogtalan orosz költőnek verses regénye, „Anyégin“ műfordítását terjesztette elő, melyből az első énekek már elkészültek s melyet a Társaság ki is fog adni pártolói számára.



Madách Imre „Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása“ czimü értekezéssel foglalta el helyét.

Lévay József székfoglalóul „A szép nyilvánulása“ czimü értekezést küldött be, mely a jelen közülésben fog fölolvastatni.

Fábián Gábor a görög és latin mívelésiakat tárgyazó előadással köszöntött be, melyhez mutatványul Apulejus regéje, „Kupido és Psyche egybekelése“ műfordítását csatolta.

Műfordításról levén szó, e helyt említhető, hogy Kazinczy Gábor elkészült Moliére három vigjátéka, ugymint a „Tartüffe“, „A fősvény“ s „Dandin György“ fordításával; Szász Károly válogatott darabokkal a „Századok legendájából“ Hugo Viktortól gazdagította irodalmunkat; Lévay József pedig Shakspere „Titus Andronicus“-át már végzi.

Eredeti költői műveket mutattak be: Arany János, „Bolond Istók“ czimü elbeszélő költeményét; Tóth Kálmán, „Keleti dalait“ és „A mit az Isten végzett“ czimü legendáját.

A tagok működésének jelentékeny részét, mint tudva van, a beérkező szépirodalmi munkák bírálata képezi. E működésre azonban a lefolyt év alatt nem nagy mértékben volt szükség. A tavalyi közülésben kihirdetett jutalomkérdésre, fájdalom, egy pályamunka sem érkezett; egyéb munkák is csekély számmal jöttek; a Shakspere-kiadás részére pedig csak Lévay József tagtársunk „Titus Andronicusa“ s az Ács Zsigmond úr által ujabban átjavított „Velencei kalmár“, melyet a Társaság most már föl is vett a kiadandó shaksperi színművek gyűjteményébe.

Más munkák közül, melyeket bírálatra el lehetett fogadni s melyek a bírálatot meg is állották, kettőt kell megnevezni.

Az egyik Torkos László úrnak „Az ifju küzdelmei“ czimű dramatizált allegoriája, mely — a bírálat szavai szerint — gondolkodó főt, lyrai hangulatu kedélyt tanusit, s czimének teljesen megfelelve, könnyü, szabatos, változatos verselésénél fogva is ajánlatos. A Kisfaludy-Társaság sajnálja, hogy pénztára jelen állapotában a munkát ki nem adhatja; szerzőjét azonban fölhatalmazta, hogy ha ő adandja ki, elébe nyomathassa e szavakat; „A Kisfaludy-Társaság által dicséretre méltatott mű.“

A másik munka, mely a bírálatot kiállja, Schiller „Wallenstein“-ja, mind a három rész, fordítva Tomor Ferencz úr által. Erről még a bírálók véleménye nincs hivatalosan beadva, de annyit már szabad róla tudatni, hogy kedvező s a fordítást egészben véve sikerültnek mondja, mi — ha csak a „Wallenstein táborá“-ban található fordítási nehézségeket vesszük is számba — bizonyára nem kis dicséret.

Ujabbán két küldemény érkezett be, mely még bírálat alatt van, ugymint „Pausanias“ czimű eredeti szomorujáték és Aigner Lajos úr magyar népdalgyűjteménye.

A Társaság kiadványai a lefolyt évben csak a pártolók könyvilletményeire szoritkoztak (az 1860-ban megerősített alapszabályok közrebocsátása nem levén számítható a Társaság voltaképi kiadványai közé).

A hatvanives vállalatban megjelentek nevezetesen:

Eliot György „Bede Ádám“-jából, fordítva Salamon Ferencz által, a IV-dik füzet, melylyel e munka be is van fejezve;

Thackeray „Esmond Henrik“ czimú regényéből, fordítva Szász Károly és Szász Béla által, az I-ső és II-ik füzet;

a már érintve volt válogatott darabok a „Századok legendájából“ Hugo Viktortól, fordította Szász Károly.

Sajtó alatt vannak pedig s közelebb megjelenendők: „Esmond Henrik“-ből a további füzetek, Moliére fentemlitett három vigjátéka Kazinczy Gábortól s Puskínak már szintén említett „Anyégin“-ja Bérczy Károlytól.

Az „Évlapok“ VIII-dik s a magyar Shakspere I-ső kötete kiadása a mult év folytában meg nem történhetvén, a jelen év föladatául jutott. Az „Évlapok“ kötete annál gazdagabb lesz így, mert a tagok munkálkodásának több mutatványát foglalhatja magába. Shaksperrel annyira haladtunk, hogy az első kötet legalább terében már késznek mondható: tartalmát „Othello“ Szász Károlytól, „A velencei kalmár“ Ács Zsigmond urtól, és „Titus Andronicus“ Lévy Józseftől fogja képezni\*).

Ennyi a tagok munkálkodásáról.

A mi a Társaság egyéb dolgait illeti, ezek közül kiemelendő:

hogy a „Matica srbska“ testvér társasággal csereviszonyba állott;

---

\*) Későbbi intézkedés folytán egy-egy kötetbe csak két-két színmű vétetett föl, és pedig az elsőbe „Othello“ s a „Sz. Iván-éji álom.“

hogy régibb kiadványait leszállított áron ujjal forgalomba bocsátotta, egy tetemes részöket pedig intézeteknek és magánosoknak osztotta ki.

Leginkább említésre méltó azonban a Kisfaludy-emlék ügye.

Tudva levő, tisztelt gyülekezet, hogy a Kisfaludy-Társaság eredetileg emléktársaság volt, Kisfaludy Károly tiz barátjának egyesülete a végre, hogy megdicsőült irodalmi vezéröknek emléket állítsanak. Az emlék, bár elkészült, mindeddig nincs fölállítva; de az emléktársaság — „Kisfaludy-Társaság“ néven — új társasággá, szépirodalmi intézetté alakulván, áldásos munkássága által maga lett élő emléke az elhunyt költőnek.

Ebből ugyan koránsem következik, hogy a kő emlék már fel sem fog állani; sőt a Kisfaludy-Társaság azon van, hogy mielőbb fölállithassa; de, hogy mikor teheti ezt, az nem tőle, hanem — a közönségtől függ. Az emlék méltó fölállítására, szakértők nyilatkozata szerint, 3000 frt kívántatik, a Társaság pedig, mint az egykori emléktársulat képviselője s ujabban a Kisfaludy-Társaság által kinevezett emlékügyi bizottság elnöke, Toldy Ferencz úr jelentéséből értesültünk, a Társaság e célra eddigelé csak 945 forint 42 krral rendelkezik. A Társaság ez összeget kamatoztatja, s mikor az, remélhető önkéntes adakozásokkal is szaporodva, a szükséges magasságot elérendi, az emlék azonnal ott hagyja ideiglenes muzeumi lakását és rendeltetése polczán foglalja el helyét.

Igy Kisfaludynak három emléke volna: az első — mindenesetre a legigazabb — melyet maga állított

magának munkáiban; a másik, Ferenczy márványa; a harmadik, ezen intézet.

Az első emlék, melyet a munkák képeznek, be van fejezve; az teljesen elkészült azon perczen, midőn alkotójok utolsót sóhajtott; a két utóbbi emlék azonban még befejezetlen, s létére nézve különben is nagyon hasonlít egymáshoz. Mindakettő megvan, de nem ugyan, a mint kellene. Mindakettő csak zsellér mostani szállásán, az egyik a Muzeumban, a másik az Akadémia termében, s mindakettő saját tűzhely után, állandó, biztos, kényelmes otthonába vágyódik. Nincs ugyan egyik sem rejtve, de mégsem oly nyilvános, hogy az is ráakadjon, a ki nem keresi. Saját rendeltetésének egyik sem felelhet meg: a mellszobor kész, de nincs fölállítva; a Társaság fenáll, de szinte csak is áll. S az ok mindakettőnél egy és nyomorú: az anyagi hiány. Ez nem engedi, hogy a kő emlék fölemelkedjék s az intézet intézkedhesék. Hogyan segítsünk?

67. Közintézetek, melyek másutt a kormánynak köszönik létüket s tőle kapják a fenállásukhoz s működésükhöz megkívántató pénzerőt, ily közintézetek nálunk a közönség hazafias lelkesedéséből teremnek. Csak Nemzeti Muzeumunk, országos Nemzeti Színházunk, Tudományos Akadémiánk s maga Kisfaludy-Társaságunk keletkezésére eddigi gyarapodására utalok. Nem természetes-e tehát, hogy intézetünk, midőn segélyre, támogatásra szorul, e mindenha részvevő, sohasem lankadó gyámolhoz folyamodik? hogy az áldozatot a folyvást áldozótól kéri és reményli?

Mi kérjük és reméljük az újabb áldozatokat, kérjük a holt márványnak, hogy diszesen föltámadhas-

son, és kérjük az élő Társaságnak, hogy üdvösen élhessen.

A Kisfaludy-Társaság, valamint eddig igyekezett, ugy ezentul is igyekszik bizonyítani, hogy a hazafias áldozatokat megérdemli.

---

### III.

#### **Jelentés az 1862-ben hirdetett jutalomkérdésről.**

A Kisfaludy-Társaság által 1862-ben február 6-dikán hirdetett jutalomkérdésre a kiszabott határideig egy pályamunka sem érkeztén be, a Társaság e jutalomkérdés megújítását és pályadíja megkettőzését, egyszermind még egy második pályadíj kihirdetését határozta el.

Kelt Pesten a Kisfaludy-Társaságnak 1863-dik évi február 2-dikán tartott üléséből.

Greguss Ágost,  
titkár.

---

### IV.

#### **Pályadíjak,**

melyeket a Kisfaludy-Társaság 1863-dik évi február 6-dikán hirdet.

#### 1.

Kivánatos levén oly irodalom-történeti mű létrehozása, melyben a magát költői vagy ítései pályára ké-

pezni akaró ifju áttekinthesse, a mi nálunk ez ideig a széptani kritika mezején történt; megjelölhesse az induláspontot, a különböző irányokat, azok feltünőbb képviselőit; tudomást szerezhessen azon könyvek, folyóiratok s egyéb lelhelyek felől, melyekhez fordulnia kell, ha az e téren kifejlett munkássággal bőven, alaposan meg akar ismerkedni; szóval, midőn a jelent tovább fejleszteni kívánja, alkalma nyiljék a multnak színvonalára helyezni magát: a Kisfaludy-Társaság elhatározta több összefüggő kérdés sorozata által hatni oda, hogy a magyar széptani kritika története megteremjen. E körbe tartozván mindenek előtt a széptani általános elvek és nézetek fejlődése nálunk (nem zárva ki idegen nyelvű szépszeinket se); továbbá a gyakorlati itészet működése, leginkább szépirodalmi művek, a kötött és kötetlen formák szabályainak tisztázása körül; végre általában a nyelv aesthetikai oldalának kifejtésére irányzott törekvések: ezuttal a Társaság az első, az általános elvek fejlődését ismertetve, bírálva lehozó történet egy részére nyit pályázatot, megjegyzevén, hogy nem töredékes adat- és idézethalmazt, hanem egybefüggő, jól tömbeztett összeállitást, okfejtő, világos tárgyalást kíván. E szerint:

Adassék elő a magyar széptani kritika története 1830-ig. Jutalma 50 arany.

## 2.

Kivántatik ballada. Jutalma 10 arany.

A pályamunkák, idegen kézzel, tisztán másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő, lepecsételt

jelmondatos levél kíséretében, folyó 1863-ik évi december 31-éig a Társaság titkárához küldendők.

Az 1. számú pályadíjért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, a 2. számúért csak nem-tagok.

Kelt Pesten a Kisfaludy-Társaságnak 1863-dik évi február 2-kán tartott üléséből.

Greguss Ágost,  
titkár.

---

V.

Az 1863. évi február 6-dikán tartott

**XIII-dik közülés tárgyai.**

1. Eötvös József b. elnök megnyitó beszéde.
2. Greguss Ágost titkár jelentése a Társaság történeteiről s munkálkodásáról a lefolyt 186<sup>2</sup>/<sub>3</sub>-dik évben.
3. „Zrinyi a költő“ történeti költői beszélyből az I, II. és VII-dik szakasz, Szász Károly tagtól.
4. „A szép nyilvánulása,“ székfoglaló értekezés, Lévay József tagtól.
5. „A mit az Isten végzett,“ legenda, Tóth Kálmán tagtól.
6. Tudósítás az 1862-dik évi jutalomkérdésről.
7. Az új pályadíjak kihirdetése.
8. Elnöki zárszó.



# A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1860. nov. 22-dikén helybenhagyott

## ALAPSZABÁLYAI.\*)

### ELSŐ CZIKKELY.

A Társaság célja, s az annak valósitására szolgáló eszközök.

1. §. A Kisfaludy-Társaság (M. Szépirodalmi Intézet) célja a magyar szépirodalomban az izlés nemesítésére, egy felsőbb irány megalapítására s a szólóművészeti formák tökélesítésére hatni.

2. §. E cél valósitására a Társaság:

1. Böleseleti, történelmi és itészeti dolgozásokat nyújt a szépezet körében;

2. Jelentékeny széptudományi munkák kijövetelét eszközli;

3. Jutalmakat hirdet irodalmi dolgozatokra, melyeknek tárgyai a széptanhoz, a szólóművészetekhez s a szólóművészetek történetéhez tartoznak.

3. §. Az e munkálkodásaira szükséges anyagi eszközöket a 31. §-ban felsorolt bevételei képezik.

\*) 1866. okt. 13-dika óta nem érvényesek.

## MÁSODIK CZIKKELY.

## A Társaság szerkezete.

4. §. A Társaság tagjai száma negyvenre van határozva, kik szépműtani és szépirodalmi közremunkálás által járulnak czéljai valósításához. A tagoknak osztrák állampolgároknak kell lenni.

5. §. A tagok egyetemét illeti a Társaság kiegészítése, hivatalnokai megválasztása, a társasági munkálatok, könyvkiadások és költségek feletti intézkedés, s a jutalmak és jutalom-feladatok megalapítása.

6. §. A Társaság hivatalnokai: egy elnök, helytartó elnök és igazgató, titkár és segéd titkár, végre pénztárnok és ellenőr.

7. §. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodásai irányára ügyel, annak anyagi viszonyai felett örködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti, s az intézetet mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

8. §. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a helyettes elnök végzi.

9. §. Az igazgatót az előadások, a társasági kiadások elintézése, s a két elnök jelen nem létében az elnökség illeti.

10. §. A titkár szerkeszti a jegyzőkönyvet, a Társaság mindennemű hirdetéseit, az intézet munkaságáról és állapotairól szóló évi jelentést, melyet az elnökkel vagy annak helyettesével együtt alá is írviszi a levelezést, s végre a Társaság irományainak gondját viseli.

11. §. Terheiben osztozik a segéd titkár, ki őt távolléte vagy máskénti gátoltatása esetében helyettesíti.

12. §. A pénztárnok gondoskodik a Társaság pénzeinek bevételéről és kiadásáról az elnök kirendelése szerint, pontos számadó-könyvet viszen, az elnökséget, valahányszor kívántatik, a pénztár állapotáról tudósítja, s erről minden társasági év végén a havi ülésnek számot ad.

13. §. Az ellenőr a Társaság ellenzárát viseli, a pénztárnokkal együtt a pénztárról felelős, s az évi számadást vele közösen készíti és aláírja.

14. §. A választások, úgy a tagoké, mint a hivatalnokoké, és pedig az utóbbiaké mindenkor a Társaság tagjai közül, titkos szavazás útján, a jelenlevő tagok általános többségével történnek. Ha a szavazatok két egyenlő részre oszlanának, az elhatározás az elnök-nél van. Az elnök, helyettes elnök és igazgató választásai a magyarországi cs. k. fő kormányzóság jóváhagyása alá bocsátandók.

15. §. A tagok éltök napjára, az elnök és valamennyi hivatalnok mindenkor három évre választatnak, melyek eltelte után újra megválaszthatók.

16. §. Minden ujonan választott tag egy, az elnök és titkár által aláírt oklevéllel tiszteltetik meg.

17. §. Az ujonan választott tag egy társ által vezetetik be az alkalomhoz mért beszéddel, melyre a bevezetett válaszol, s helyét egy, a Társaság munkálkodási körébe eső előadással foglalja el.

18. §. A Társaság tagjainak fizetés nem jár.

Évdijt csak azon tisztviselők húznak, kik a Társaság rendes terheit viselik.

## HARMADIK CZIKKELY.

### Ülések.

19. §. A Társaság havonkint rendszeren egyszer — a tárgyak meggyűlése esetén többször is — tart ülést; azon kívül évenkint egy ünnepélyes ülést, még pedig mindenkor szellemi alkotója, Kisfaludy Károly tiszteletére, február 6-dikán, mint az elhunytjának születése évnapján.

20. §. A havi ülések tárgyai:

1. A Társaság mindennemű ügyeinek elintézése;
2. Széptani, irodalomtörténeti, itészeti előadások;
3. A szólóművészetek körébe tartozó művek, valamint idegen jeles munkák műfordításai felolvasása;

4. Jutalom-feladatok kitézése, az ezekre érkezett munkák megbíráltatása s a bírálók tudósításai nyomán sorsuk eldöntése;

5. A társasági munkálatok, tárgyalások s egyéb elfogadott munkák kiadása körüli intézkedések;

6. Évenkinti tagválasztások, valamint a hivatalnokok háromévenkinti megújítása, vagy ha valamely hely bármikép elébb megürült volna, annak betöltése; továbbá új tagok bevezetése és székfoglalása, s elhalt tagok felett tartandó emlékbeszéd.

21. §. Hogy valamely havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét tag jelenléte szükséges,

köztök a titkáré vagy segéd-titkáré. A rendes elnök vagy helyettesei jelen nem létében korelnök vezeti az ülést.

22. §. Az évi közülésnek, melylyel minden társasági év befejeztetik, tárgyai, a szokott megnyitó és zárbeszédeken s a Társaság munkálkodásairól és pénzügyéről szóló évi jelentéseken kívül: széptani, irodalomtörténeti és költői művek felolvasása, elhunyt tagok emlékezetének megülése, kiadott és újra kitűzött jutalmak hirdetése, s néhány pályamunkának egészben vagy töredékes előterjesztése.

23. §. A Társaság üléseiben előleges jelentkezés és elnöki engedelem folytán nem-tagok is részt vehetnek mint hallgatók.

## NEGYEDIK CZIKKELY.

### J u t a l m a k.

24. §. A jutalmak tárgyai:

1. A szőlőművészetek elméletét, történetét, s azzal összeköttetésben levő kérdéseket illető érdekes feladatok;

2. A szőlőművészetek bármely ágához tartozó művek;

3. Azon körbeli jeles munkák műfordításai.

25. §. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kiadatik, ha csak különös okoknál fogva a pályadíj kihirdetésében világosan más nem volt kikötve.

26. §. A pénztár kedvező állapotában másod jutalom is csatoltathatik bármely feladathoz.

27. §. A koszoruzott és közzétételre érdemesített dicséretes művek megjelenését a Társaság eszközli, s azokból a szerzők bizonyos számú példányokat nyernek.

28. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

29. §. Tagja az intézetnek jutalomért nem vihat, ha csak ez a pályadíj kihirdetésében különösen meg nem engedtetik.

## ÖTÖDIK CZIKKELY.

### N y o m t a t á s o k.

30. §. A Társaság a sajtórendtartás szabályainak figyelembe vételével közzé teszi:

1. Évenként munkálkodásairól, a jutalmak ügyéről s pénztára állapotáról szóló hivatalos jelentéseit;

2. Évlapjait az intézet történetei, tárgyalásai s a tagok ide szánt munkálataival;

3. A nyomtatásra érdemesített pályamunkákat, Évlapjaiban vagy önállólag;

4. Magyar szépirodalmi folyóiratot, a körülmények szerint nagyobb-kisebb füzetekben;

5. Hibátlan kiadásait Kisfaludy Károly munkáinak, valamint módjához képest más jeles szépirodalmi munkákat, különösen ó- és újkori remek művek jó fordításait is.

## HATODIK CZIKKELY.

### Bevétel és pénztári kezelés.

31. §. A Társaság pénzforrásai:

1. Az alaptőke s alapítványok kamatai;

2. Mindenféle adományok ;

3. A szépirodalom barátainak évi adalékai, melyekért nekik a Társaság Évlapjai járnak.

4. Az általa kiadott munkák tiszta jövedelme.

32. §. A pénztár az elnöktől veszi mindennemű utasításait és kirendeléseit, s közvetlenül ennek felvigyázása alatt áll, ki azt koronkint véletlenül meg is vizsgálja.

### HETEDIK CZIKKELY.

Az alapszabályok megváltoztatása s a Társaság föloszlása.

33. §. A Társaság alapszabályainak netáni változtatását oly gyűlés határozhatja el, mely legalább tiz tag kívánatára különösen e czélből hivatott egybe, s a változtatások ő es. k. apost. felségének terjesztendők fel legfelső helybenhagyás végett.

34. §. A Társaság föloszlását a Társaság, egy külön és kizárólag e végből egybehivandó ülésben, valamennyi tagja három negyedének többségével, elhatározhatja. Az ily határozat a es. k. magyarországi főkorományosság helybenhagyása alá bocsátandó.

35. §. Az egyleti vagyon ez esetben a Magyar Tudományos Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának adatik át, hogy vele az alapszabályokhoz képest rendelkezzenek.

### NYOLCZADIK CZIKKELY.

Pörök elintézése.

36. §. Az egyleti viszonyokból netán eredő pöröket az illetékes elsőbíróságú törvényszékek Pesten in-

tézik el a polgári perrendtartás szabályai szerint, a mi-  
kor is a Társaságot, a 7. §. értelmében, elnöke képviseli.

### KILENCZEDIK CZIKKELY.

#### Az állami igazgatás felügyelete.

37. §. Az állami igazgatás részéről rendelt or-  
szágfejedelmi biztosnak joga van a Társaság minden  
ülésében jelen lehetni, minélfogva őt az ülések napjáról  
jó eleve értesíteni kell. Egyszersmind eléje kell terjesz-  
teni, ha kívánja, a Társaság irományait és levelezéseit,  
sőt közbeszólására — magasb hatósági eldöntésig —  
ideiglen az ülés határozatai is felfüggesztendők.



## A Kisfaludy-Társaság személyzete

1863-ik évi február 6-kán.

### Tisztviselők:

Elnök: Eötvös József báró.

Alelnök: Toldy Ferencz.

Igazgató: Arany János.

Titkár: Greguss Ágost.

Segédtitkár: Tóth Kálmán.

Pénztárnok: Szathmáry Lajos.

Ügyész: Hinka József.

### T a g o k:

Arany János (1848) Pesten. ✓

Béreczy Károly (1862) Pesten.

Csengery Antal (1860) Pesten.

Czuczor Gergely (1836) Pesten. ✓

5. Dobsa Lajos (1862) Pesten.

Eötvös József b. (1838) Pesten. ✓

Egressy Gábor (1863) Pesten.

Erdélyi János (1842) Sáros-Patakon. ✓

Fábián Gábor (1862) Aradon.

10. Fáy András Pesten. ✓

Gaál József (1842) Pesten. ✓

Greguss Ágost (1860) Pesten.

Gyulai Pál (1860) Pesten.

Henszlmann Imre (1843) Pesten. ✓

15. Hunfalvy Pál (1842) Pesten. ✓

- Jókai Mór (1860) Pesten.
- Jósika Miklós b. (1839) Drezdában. ✓
- Kazinczy Gábor (1860) Bánfalván.
- Kemény Zsigmond b. (1860) Pesten.
20. Kiss Károly (1842) Pesten. ✓
- Kovács Pál (1837) Győrött. ✓
- Kríza János (1863) Kolozsvárott.
- Kuthy Lajos (1845) Pesten. ✓
- Lévay József (1862) Miskolczon.
25. Lukács Móricz (1842) Pesten. ✓
- Madách Imre (1862) Alsó-Sztregován.
- Pulszky Ferencz (1847) Florenczben. ✓
- Salamon Ferencz (1860) Pesten.
- Szabó István (1842) Sajó-Kazáron. ✓
30. Szalay László (1837) Pesten. ✓
- Szász Károly (1860) Szabadszálláson.
- Székács József (1838) Pesten. ✓
- Szigligeti Ede (1845) Pesten. ✓
- Szűcs Dániel (1848) Veszprémben. ✓
35. Toldy Ferencz Pesten. ✓
- Tompa Mihály (1847) Hanván. ✓
- Tóth Kálmán (1860) Pesten.
- Tóth Lőrincz (1841) Pesten. ✓
39. Zádor György Pesten. ✓

Az évszám az illetőnek taggá választatása idejét jelöli. A kinek neve mellett nincs évszám, a Társaság alkotói közül való.

## A Kisfaludy-Társaság elhunyt tagjai

1863. évi február 6-dikáig.

1838.

Kölcsey Ferencz aug. 24. ✓

1841.

Csató Pál február 15. ✓

1842.

Dessewffy Aurél gr. febr. 9. ✓

1844.

Kisfaludy Sándor okt. 28. ✓

1846.

5. Vajda Péter febr. 10. ✓

Kis János febr. 19. ✓

1847.

Schedius Lajos nov. 12. ✓

1849.

Péczely József máj. 23. ✓

1851.

Hazucha Ferencz (Kelmenfi László) april 21. ✓

1852.

10. Helmeczy Mihály decz. 1. ✓

1853.

Garay János nov. 5. ✓

1854.

Nagy Ignác marcz. 19. ✓

1855.

Vörösmarty Mihály nov. 19. ✓

1857.

Szenvey József jan. 22. ✓

1858.

15. Bajza József marc. 3. ✓

Bártfay László máj. 12. ✓

Szontagh Gusztáv jun. 7. ✓

Császár Ferencz aug. 17. ✓

1860.

Szenczy Imre febr. 2. ✓

1861.

20. Szemere Pál marc. 18. ✓

Vachott Sándor april 9. ✓

22. Sárosy Gyula (Lajos) nov. 16.

## A Kisfaludy-Társaság alapítói

1863. évi február 6-dikáig.

- Almássy Pál.  
Andrássy György gróf (1860 előtt).  
Andrássy György gyófné (1860 előtt).  
Antunovics Kálmánné.
5. Ballagi Mór (1860 előtt).  
Balogh Péter (Papi).  
Bartal György (idősb).  
Batthyány Fülöp hg (1860 előtt).  
Batthyány Géza gróf.
10. Batthyány Kázmér gróf (1860 előtt).  
Batthyány Lajos grófné.  
Bárány Pál és Dénes.  
Beniczky Ödönné szül. Keglevich Stefania grófnő.  
Beregszászy Pálné.
15. Bethlen József grófné.  
Bezerédj Istvánné.  
Boczkó Dániel.  
Bohus Jánosné szül. Szőgyény Antonia.  
Csabai kaszinó (Békés).
20. Csanak József.  
Csáky László gróf.  
Deák Ferencz.  
Debreczeni polgári kaszinó (1860 előtt).  
Dessewffy Emil gróf (200 frttal).

25. Dienes Ferencz.  
 Ebner Ede (200 frttal).  
 Egressy Galambos Sámuel.  
 Emich Gusztáv.  
 Emich Gusztavné.
30. Eördögh Józsefné s Szentiványi Farkasné.  
 Eötvös Dénes báró.  
 Eötvös József báró (200 arannyal).  
 Erdödy Kajetán gróf (1860 előtt).  
 Fáy András (1860 előtt).
35. Fogarasi János (1860 előtt).  
 Frankl-Varga Margit.  
 Garay Alajos.  
 Gévay Antal (1860 előtt).  
 Ghyezy Kálmán.
40. Győri takarékpénztár.  
 Heckenast Gusztáv.  
 Hertelendy-Karácsonyi Mária.  
 Horváth Lajos.  
 Hódmezővásárhelyi kaszinó.
45. Justh József.  
 Karácsonyi Guido gróf.  
 Kármán Lajos.  
 Kecskeméti kaszinó.  
 Keglevich Béla gróf.
50. Kenessey Albert.  
 Kiss Andrásné szül. Bernátffy Ida bárónő.  
 Kiss Károly (1860 előtt).  
 Kiss Lajosné (1860 előtt).  
 Kovács Mátyás kanonok (1860 előtt).

55. Kozma Ferenczné szül. Domokos Judit.  
Leiningen Erzsébet grófnő.  
Lévai Henrik.  
Lévai kaszinó.  
Lónyay Menyhért.
60. Lukács Györgyné s Tar Sámuelné.  
Lukács Móricz (1860 előtt tett alapítványát 100  
frtra emelte).  
Madass Károly.  
Madách Imre.  
Majer Károly.
65. Majláth György.  
Majláth István.  
Majthényi Izidor báró.  
Micsky Zsigmond (1860 előtt)  
Mikó Imre gróf.
70. Miskolczi takarékpénztár.  
Nagy Elek (Káli).  
Nagy Károly (1860 előtt).  
Nagyváradai takarékpénztár.  
Nádasdy Lipót gróf.
75. Névtelen (1860 előtt).  
Névtelen (1860 előtt).  
Névtelen (200 frtal).  
Nyiry-Csiky Róza.  
Ordódi István Károly.
80. Pantofcsék-Peresztyényi Irma.  
Pesti színészek (1860 előtt).  
Pesti takarékpénztár (200 frtal, mely adományát  
csaknem évenként megújítja).

- Pécsi nemzeti kaszinó.  
Pécsy Józsefné (1860 előtt).
85. Pfeffer János.  
Podmaniczky Ármin báró (1860 előtt).  
Podmaniczky Ármin báróné szül. Keglevich Emma  
grófnő.  
Podmaniczky Frigyes báró (1860 előtt).  
Pompéry János.
90. Préry István.  
Rákóczy János (1860 előtt).  
Ránolder János püspök (200 frttal).  
Reményi Ede.  
Rimaszombati kaszinó.
95. Rosty Pál.  
Rottenbiller Lipót.  
Schedius Lajos (idősb, 1860 előtt).  
Sigray Fülöp gróf.  
Somssich Pál.
100. Sopron vármegye (1860 előtt).  
Szarvasi kaszinó.  
Szathmári Károly.  
Szemere Pál (1860 előtt).  
Szentandrassy Lajos.
105. Széchenyi Ödön gróf (200 frttal).  
Szinyey-Jekelfalussy Valéria.  
Szitányi Adolf.  
Szitányi Bernát.  
Szitányi Izidor.
110. Sitányi Vilmos.  
Szontagh Pál.



- Szóllósy Jánosné (1860 előtt).  
 Sztankovánszky Imre.  
 Szűcs Lajosné.
115. Teleki Domokos gróf (idősb).  
 Tihanyi Ferencz.  
 Tihanyi Ferenczné.  
 Toldy Ferencz (1860 előtt).  
 Tomori Anasztáz.
120. Török Sándor.  
 Trefort Ágoston (1860 előtt).  
 Valics Antalné.  
 Várady János.  
 Veszprémi nemzeti kaszinó.
125. Véghelyi Imréné szül. Pázmándy Karolina.  
 Viola József (1860 előtt).  
 Vojnics Márk.  
 Vojnics Tivadarné.  
 Weisz Bernát Ferencz.
130. Wenckheim Krisztina grófnő.  
 Zichy Domokos gróf püspök (1860 előtt).
132. Zsivora György (200 frttal.)

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tették 100 frtosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

## **A Kisfaludy-Társaság kiadványai**

1860-tól 1863 febr. 6-dikáig.

1. Külföldi népdalok Greguss Ágosttól. Pest. 1861.
2. Bede Ádám. Regény Eliot Györgytől. Fordította Salamon Ferencz. Pest. 1861. Két kötet.
3. Az ember tragédiája Madách Imrétől. Pest. 1861.
4. Esmond Henrik. Regény Tackeraytól. Fordították Szász Károly és Szász Béla. Pest. 1862. Első kötet.
5. A századok legendájából. Hugo Viktortól. Fordította Szász Károly. Pest. 1862.



**IRODALMI MUNKÁLATOK.**



A K. T. alapítása, 1835-ben  
Toldy F. sz. 1841

## A NÉPKÖLTÉSZET VISZONYÁRÓL A MŰKÖLTÉ- SZETHEZ

GREGUSS ÁGOST.

(Székfoglaló. Olvastatott 1860. nov. 29-dikén.)

*Toldy Ferencz másodelnök az új tagot következő üdvöz-  
lettel vezette be:*

Uraim! Greguss Ágost urat üdvözlöm a kegyetek  
nevében.

Midőn Kisfaludy Károly barátai, ezelőtt huszon-  
négy évvel, soha eléggé nem siratható barátjok és mes-  
terök nevének ótalma alatt, társaságba állottak össze,  
hogy azon szerény összeg kamataiból, mely emléke  
költegein felül, saját munkái jövedelmeiből fenmaradt,  
széptani és költői pályaműveket jutalmazzanak; úgy  
midőn a tapasztalt közbizodalom által bátorítva, 1841-  
ben társaságukat teljes szépirodalmi intézetté alakíták  
át: emlékezve az olasz és német föld költői társulatai  
eredménytelenségére, tudva tudták, hogy ily társaság a  
költészetet nem közvetlenül, költői önmunkássággal, de  
igen, közvetve, azaz a szóló művészetek tudományá-  
nak elméleti, történeti és bírálati művelése által, sike-  
resen előmozdithatja.

Ezért az intézet alkotói, mikor azt megkezdték, és  
midőn azt öt évvel később szélesb alapon átalakították:  
mind társaik választásakor, mind jutalmi tárgyak meg-

állapításakor, különös súlyt fektettek — ott a széptani készültségre, itt széptani kérdések megoldatására. Ezért látunk sorainkban több, a szépművészetek tudományába avatott férfiakat, mint gyakorló költőket, kik közül választásaink a költői érdem mellett, szinte mindenkor, a tudományosan kiképzett műérzéklet és ítéletet vették tekintetbe; ezért indította meg a Kisfaludy-Társaság, alapvetésül, a széptani remekírók közlését, classicaí írók áttételét; ezért kedvezett az aesthetikai kérdéseknek különösen az általa megnyitott pályatéren, s tette azokat saját kebelében is fejtegetések tárgyaivá: mely úton nem kevés műelméleti eszméket és ismereteket hozott forgásba, sőt neve pártfogásával támogatta azon kritikai organumot is, mely kebeléből keletkezve, kétségkívül mély nyomokat volt hagyandó költészetünk fejleményeiben, ha a minden figyelmet elnyelő politikai eszme-forrongást túlélheti.

Hosszu, s nem önkéntes, hallgatás után, midőn ez intézet, új életre feltámadva, megfogyatkozott sorait betölteni indult: oly erőkre vala különösb tekintettel, melyek ama fő czél létesítésében: a költészetnek a tudomány által irányzása- és nemesítésében, támogathatják. S e tekintet vezette azt akkor is, midőn, szintén egyértelműleg, Önt, tisztelt férfit és barátom, kebelébe meghívta.

Mert élénken emlékezett vissza azon, még ifjúkori rendszeres munkájára: a Szépészet Alapvonalaira, mely által figyelmét és méltatását először vivta ki magának. Tisztelte benne azon törekvést, melylyel a philosophiának talán legnehezebb eszméire, egy tekin-

télyes iskola befolyása alatt ugyan, de önállóságra törő gondolkodással és vizsgálattal, világosságot deríteni iparkodott. Bármint ítéljük az Ön akkori kiindulási pontjáról s e fejtegetések tárgyilagosságról: az alanyi felfogás mélysége és ereje gerjesztő hatását kétségbe vonni nem lehet. De szem előtt tartá a választó ülés azon őszinte törekvést is, mely egy évtizeden át, a széptani ítéset mezején Ön által gazdagon kifejtve, a művészet érdekeit, szintannyi szellemmel, mint tudományal, hatályosan előmozdította.

Vegye tehát Ön, ez érdemek méltánylása s a Kisfaludy-Társaság bizodalma jeléül, ennek kebelébe meghívását: nyújtson neki segédkezet azon a téren, mely bár darabos, és természeténél fogva bátorságot, nem ritkán önmegtagadást kíván; de a sikerben, mely a független és becsületes törekvéstől el nem marad, végre is jutalmát leli fel. És zálogául a szives és készséges szövetkezésnek, foglalja el Ön, szokásos beköszöntő munkája előadásával, székét, melyben mindnyájunk által a legszivesb örömmel üdvözöltetik.

*Mire a bevezetett új tag következőleg válaszolt:*

Tisztelt Társaság! Érdemben szegény az érdemben gazdaghoz folyamodik, hogy az érdemesek körében helyet foglalhason; s én e diszes Társaság egyik fő alkotóját és vezetőjét, mostani másodelnökét bátorkodtam fölkérni, hogy itt bevezetóm legyen: őt kértem föl, ki szintén legelőször mutatott be engem az irodalmi világnak, a Kisfaludy-Társaság 1847-diki jeles közlönye, a Magyar Szépirodalmi Szemle által oly elnéző kimélettel nyilat-



kozván zsengeimről, sőt egyik zsengémet, szépirodalmi kísérletemet, épen az Kisfaludy-Társaság által kiadásra is méltatván; őt kértem föl, hogy bevezetőm legyen, a ki különben is folyvást a legszivesebb vezetőm, jóakaróm és tanácsadó volt: a ki ezuttal csak folytatja bevezetőmet, s csak újlag tanusítja jóakarát irántam.

Bocsássa meg a tisztelt Társaság, hogy irodalmi pályám kezdetét szóba hozom: rá emlékeztem mind a kitűnő férfiú, ki bemutatott, mind pedig a tárgy, melyet én akarok bemutatni. Az első kötetke, melylyel az irodalmi világ elé állottam, egy kis népdalgyűjtemény volt, mely Lipésében 1846-ban jelent meg, csaknem egy hónapban a Kisfaludy-Társaság megbízásából Erdélyi által szerkesztett és kiadott magyar népdalok és mondák könyvével; s az első munka, melylyel a Kisfaludy-Társaságba lépek, szintén népdalok gyűjteménye: csakhogy akkor magyar népdalokat közöltem német köntösben, most pedig külföldieket nyujtok magyarul.

S nyujthatnám-e be kised gyűjteményemet illetékesebb helyen, mint azon Társaságnál, melynek egyik legfőbb gondja népköltészeti termékeink egybeszerzésére volt irányozva, s melynek leginkább köszönhetjük, hogy népdalaink, mondáink, közmondásaink az irodalom kinésévé lettek? — Vajha teljesebb és rendesebb gyűjteményt tehetnék ez asztalra!

Csekély e gyűjtemény: mindössze hetven meg egy-néhány darabot foglal magában. Minden terv nélkül is, ugyszólván magától keletkezett: szeszélyből, egyéni előszeretetből nem egy költeményt vettem föl, mely nem épen sajátosságosan az illető nép esze járását s érzése

módját tünteti ki, míg viszont, ha nem volt kedvemre való, akárhányat mellőztem, mely tán a leghatározottabban jellemző; olykor a véletlen juttatott valami kincshez, melylyel danakönyvecskémet gazdagíthattam, gyakran meg a körülmények gátoltak sok becses mű átíttatásában; úgy hogy gyűjteményem nem is annyira gyűjteménynek, mint inkább csak gyüleménynek mondható, arról pedig szó sincs, hogy a különféle népek benne arányosan legyenek képviselve, s némely igen dalos néptől épen semmi, másoktól kelletinél kevesebb, még másoktól tán kelletinél több van fölvéve.

A források, melyekből merítettem, nagyobbára tetemes gyűjtemények voltak, mint Jolowicz kézikönyve a keleti költészetéről, Neus eszt népdalgyűjteménye, La Villemarquée breton dalai, Schleicher litván olvasókönyve, Wolff O. L. B. népköltészeti kincstára; de számos költeményt szedtem még mindennemű szépirodalmi munkákból, utazási rajzokból, népismertetésekéből.

Ezzel, tisztelt Társaság, számot adtam külföldi népdalaim keletkeztéről. Kis gyűjtemény, mint mondtam, és nem tervszerű; de nincs reményem, hogy még valamikor kikerekíthessem, és ennél fogva úgy kell benyujtanom, a mint van. Szolgáljon ez is némi adalékul népköltészeti irodalmunkhoz, melyet hogy nem csupán saját népdalaink, de az idegenek is alkotnak, a Kisfaludy-Társaság előtt, mely annak hazánkban az első nagy lendületet adta, úgy hiszem, fölösleges volna vitatnom, fölösleges annyival inkább, hogy ez irodalom annyira-mennyire már meg is alakult és folyton folyvást gyarapodik, s örvendhetünk, hogy benne — más

nemzetekről ezuttal hallgatva — kivált a hazánkbeli népek vannak képviselve Bajza, Székács, Erdélyi, Kondor Lajos szerb, Ács Károly oláh, Szeberényi Lajos tót népdalai által.

Midőn most én e csonka gyűjteményt — szerény adalékul népköltészeti irodalmunkhoz — átnyujtom, tehetném-e szerénytelenség nélkül, hogy még értekezést is bocsássak eléje a népköltészeztől? Mily sok mondandó volna e tekintetben, a mire nézve a gyűjtemény nem szolgáltatna bizonyságokat! — Hogyan vonhatnék le szabályokat, mikor elegendő példáim nincsenek? — Ugy járnék, mint a mynduszbéliek, kik nagy kaput építvén kis városuknak, a szinopei böles gyunyolódva kiáltott rájuk: „Zárjátok be a kaput, mert kiszalad a város!“

E szerint nem lehet egyéb teendőm, mint az, hogy egy-két mutatványt közöljek gyűjteményemből: előbb azonban engedje meg a tisztelt Társaság, hogy néhány, illetőleg csak egy általános észrevételt a népköltészeztől mégis mondhassak el.

A francia nemzet által országosan nyilvánított 1789-diki elvek, a mint a szónok megjósolta, bejárják a föld kerekességét, s bár itt-amott a zsarnokság legembertelenebb eszközeivel üldözve és ideiglen elnyomva, mégis már oly hódítólag terjedtek el, hogy az európai szárazföld államai, ha meg akarnak élni, rendre magokba fogadják, a melyek pedig ellenök szegültek és szegülnek, konokságukért részint létökkel lakoltak, részint az enyészet szélén állanak. Hogy a kiváltságos osztályok polgárjogai az összes nép fiaira is átszálljanak, hogy a kormányokat a kormányzottak folyvást ellenőrizzék, hogy a nem-

zetek a gyámsági kény alól felszabaduljanak s magok gazdái legyenek: mind oly elvek, melyek már-már az európai közjog részeivé lettek s napról napra nagyobb elismerésre vergődnek. Az országok urainak törvényességét az országok népeinek törvényessége kezdi elhomályosítani, fejedelmi szövetségek helyébe nemzetek szövetségei állanak, és azon politika, mely a népakarat s a nemzetiségi igények jogosultságát hirdeti, mind hathatósabbá lesz. Magyarország, mely épen az új kornak a hűbéries állam ellen sikra szállt eszméi fölkerelkedése óta oly óriási léptekkel haladott, méltán büszkélkedhetik, hogy e nagy mozgalomban Európának egyetlenegy országa által sem hagyta magát feltümulni, sőt inkább legtöbbször ő multa felül: mert itt a nemesség, a kor szarát és a nemzet szükségét megértve, saját külön érdekei ellenére, önként hajtotta végre, a mire másutt kényszerítve volt, de a mit nálunk maga az elnyomott rész nem is sürgetett, a polczon levő hatalom pedig épen minden módon akadályozott.

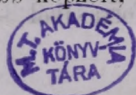
Hasonló szükségét, ennél fogva hasonló fejlődést tapasztalunk az európai szépirodalomban is.

Valamint az országok, hogy magokat fentartsák s elkorhadtt támasztékaik helyébe újakat tehessenek, a néphez fordultak, mely minden államnak valósággal egyedüli alapja és támasza, csak hogy nem volt igazság szerint elismerve és méltatva, sőt jogtalanul hátrátéve s üdvös és illő hathatásától megfosztva: ugy az irodalom, midőn vénülni, merevedni, elemeiben fogyatkozni kezdett, szintén a népi elembe nyult vissza, hogy belőle — mint kiapadhatlan forrásából — új erőt, új életet

merítsen. S a népköltészet fölkarolása, méltatása, buvárlása, kincseinek tüzetes gyűjtögetése a demokrata elvnek a politikai életben terjedésével egykoru. Mindakettő a múlt század végével indult meg s a mostaninak egyik legfontosabb lételeme.

A népdalokkal együtt a népnóták fölkarolását s a műzenébe hozatalát is tapasztaljuk; a magyarnak pedig e tekintetben azon előnye van más nemzetek fölött, hogy zenéje mindeddig a néppel össze maradt forrva s nemzeti alapjától meg nem vált, miért is nekünk nem kellett hozzá visszafordulnunk s zenénk kifejlését tisztán saját eredeti alapján folytathatjuk. Költészetünkről ezt már kevésbbé lehet mondani. Való ugyan, hogy folyvást nemzeti maradt, de különben szintén nem óvhatta magát azon belopózkodó idegen elemektől, azon félszegségek-től és tévedésektől, melyek a műköltészettel járnak, mihelyt nem eléggé táplálkozik a népköltészetből. Érezte ezt a Kisfaludy-Társaság, midőn népdalaink és mondáink gyűjtését megindította, és tanusítja szépirodalmunknak egész utóbbi korszaka, mely éltető lelkét a népköltészet nyomán járó költőinknek köszönheti s melyet roppant elfajulása is bizonyosan csak azért nem tehetett tönkre, mert a benne lappangó — bár többnyire ál — népiesség föntartja.

A megmerevedett műköltészetet némi tekintetben a hűbériés államhoz lehet hasonlítani. A hagyományos iskolai szabályok, mintegy hűbéri jogczimek, elvesztvén korszerűségöket, melynél fogva bizonyos időben szükségesek voltak, többé nem irányoznak, csupán korlátoznak, s tekintélyök inkább képzelt, mintsem valódi: nem



saját erejük által áll fen, de mert mások még nem nyultak hozzá. Az elcsenevészett műköltészet, kicsinyesen és félénken a zsarnoki idomokhoz ragaszkodva, melyeket csak néhány kiválasztott érthet és élvezhet, a hűbéries államra emlékeztet, mintegy megromlott állami műköltészetre, mely a jogokat csak kiváltságok alakjában ismervén, csak kevesek birtokába ereszti, a nagy vulgust pedig kizárja belőlök. Az állami, valamint a költészeti szolgaság a kisebbség érdekeinek kedvez a többség fölött s hamar megvénhed és elerőtlenedik magában; az állami, valamint a költészeti szabadság mindnyáját fölkarolva, mindnyájának öröm, s önmaga által folyvást erős és örökifju marad.

Amaz a mesterség, ez a természet előnyeivel és hátrányaival bir; az gyakran hazug álarcz, ez mindenkor valódi érzés; valahányszor pedig amaz kórossá lesz, megvénhed, elerőtlenedik, összeroskad, ez mindannyiszor gyógyítja, ifjítja, eleveníti, föltámasztja.

Igy a műköltészetnek a népköltészet forrásához kell járulni, hogy tartalomban és idomokban gyarapodjék, gazdagodjék, hogy merevségét ruganyosság, bágyadtóságát elevenesség váltsa föl: valamint a régi országlatok is az által erősítik meg magokat, hogy a népelem szélesebb alapjára támaszkodnak.

Nem gondolom, hogy e találkozást az államok meg a szépirodalom megifjodása közt a népi szellem által, esetesnek lehessen mondani. Hiszen ugyanazon társadalom éli mind az országos, mind az irodalmi életet: a mely szükségei vannak élete egyik körében, szintazokat kell másikában is éreznie; s az egyikben meg

nem hazudtolhatja ugyanazon elveket, melyeknek érvényességét a másiban hirdeti. Csak azon fölbonthatatlan kölcsönösség egyik jelensége ez is, a mely kölcsönösség az emberi haladás valamennyi utját és módját összeköti. Szinte mindegy, akármely haladási pályára lépünk, akár gyakorlatira, akár elméletire, akár a mesterségeknek, akár a tudománynak vagy művészetnek, s akár emez akár ama tudománynak vagy művészetnek szenteljük magunkat; a cél mindnyájunkra nézve csak egy lehet: a teljes tökéletesség; az irány is csak egy: a folytonos közeledés e célhoz, a folytonos tökéletesedés. Bárhonnan induljunk ki, mindenkor alulról indulunk, és fölfelé, a csúcsához törekszünk: mentül inkább közeledünk hozzá, azaz mentül magasabbra hágunk, annál tágabb lesz láthatárunk s a szomszéd utakat is belátjuk, utólérjük és felülmuljuk, bár végig nem mentünk rajtok. Bárhonnan induljunk ki, mindenkor a kör kerülete valamelyik pontjából indulunk, s mindenkor e körnek sugára útján, középpontja felé haladunk: mentül közelebb érünk a középponthoz, annál közelebb érünk a többi sugárhoz is, míg végre magában a középpontban, mely valamennyi sugár összefoglalója, a tökéletesség minden elemét magunkénak mondhatnók. A kik e csúcsához, e középponthoz legközelebb küzdik magokat: azon ész- és szív-nagyok, kik az emberiség történeteiben, mint bölcsek és jellemek egyaránt, a legkritkább és legmagasztosabb alakok. Így mihelyt bármely kizárólagos pályán bizonyos fokig eljutottunk, a szorosán bele nem tartozó ismereteket és tökéletességeket is könnyen és hamar megszerezzenek, mintegy ajándékkul kapjuk, még pedig

annál többet és annál könnyebben, minél messzebb haladtunk.

De a haladásban még egy körszerű mozgás jelenségét is tapasztaljuk, melynél fogva a haladó bizonyos pályaszak befutása után azon ponthoz ér vissza, melyből kiindult, s ekkor az egész befutott kör ismét új kiindulási pontúl szolgálván, megint nagyobb körben indul meg a mozgás; és az emberiség lassankint oda kanyarodik vissza, csak hogy öntudatosan, a honnan ösztönszerűen kiindult. Így nem csak a pályának vége egyetemes, hanem eleje is, a mennyiben itt még a közös határozatlanságban egybefoly minden, a mi később egyenkint különválandó: minél kezdetlegesebb valami, annál több elem van meg benne osztatlanul; a tagozódás, megkülönböztetés magasb fokon kezdődik. Így a népköltészetben még együtt vannak meg a költészetnek későbbben külön-külön idomokban szétváló egyes ágai; midőn pedig a bizonyos mérvben kifejlődött költészet ismét népivé fordul vissza s ez által egy haladási kört befejez, e kör ismét első láncszeme lesz egy következő karikának, mely majdan ismét oda fordul vissza, honnan most megindul.

Szabad volna-e már ebből azt következtetni, hogy a műköltészet hadd válaszsza példányul a népköltészetet, szűnjék meg műköltészet lenni s ne legyen egyéb, vagyis ne akarjon egyéb lenni merő népköltészetnél? Oly kérdés, mint az volna, hogy a mostani államokat nem úgy kell-e megifjítani, hogy az emberi társaság az ugynevezett természeti állapotba helyezkedjék vissza. Oly kérdés, melyre ha tán nem mernénk határozott



nemmel válaszolni, elég volna legutóbbi költészeti irodalmunkra tekintenünk, hogy biztosan eligazodjunk.

Az utolsó évtized alatt versirodalmunk gyakorlatilag akarta bizonyítani, hogy a költészet — csak a népköltészet. És mi lett? A műköltészet illedelmes, tisztább szabásu ruházatát elvetvén, a népköltészet pongolájába öltözött; ennek azonban csak külső látszatát birta majmolni, lényeges belső sajátságait pedig, a naivság báját, az érzés valódiságát és őszinteségét magáévá nem tehette, sőt épen ellenkezőleg, szenvelgett, hazug érzelmeket vallott, a mikor pedig naiv akart lenni, bárgynak tűnt fel; a mi a népköltészetben épen népies, az nála póriassá, a mi benne költői, az köznapivá változott; a természetesség nyerseséggé, a természetesség hajhászata épen természetlenséggé, a könnyűség feketelenséggé, alaktalansággá fajult el; az összes költészet akarván lenni, oly költészetet állított elénk, melyben alig van költőiség, oly népköltészetet, melyben vajmi kevés a népiesség, s oly műköltészetet, melyben legkevesebb épen a művészet; minden akart volna lenni, s mindennek a rosza keveredett bele; szóval: megszűnt műköltészet lenni s nem lett népköltészet.

Hogy e hadba koránsem sorolom be mind, kik irodalmunk ezen zűrzavaros szakában a tollat forgatták, s igenis megkülönböztetem azon nemesb izlésű keveseket, kik a vad árnak ellentálltak s belőle kiemelkedtek, azt, úgy hiszem, a Kisfaludy-Társaság színe előtt kell legkevesébbé erősítenem, mint a melynek tagjai sorában épen ezek közül tisztelünk többeket.

A nép- és a műköltészet viszonyát egymáshoz

tehát röviden így határozhatjuk meg. A költészet először természetesen mint népköltészet jelentkezik; népiesből emelkedik nemzetivé, nemzetiből egyedivé, egyediből egyetemessé; s ha egészségesen akar tovább fejlődni, előbbi, már túlhaladt fokaira vissza nem süllyedhet, fejlettből ismét fejletlenebbé nem válhatik; igenis magába kell az alantibb fokok vívmányait foglalnia, nem szabad engednie, hogy abból, a mi jót azok tartalmaztak, bármi is veszendőbe menjen; ha pedig valami elejtetett, azt később mégis föl kell venni és kifejteni, miért is a fejlettebség fokain is vissza lehet, sőt vissza is kell nyulni azokhoz, melyek ugyan fejletlenebbül maradtak, de még ki nem bányászott kincseket rejtenek magokban. A népköltészetnek okvetlenül műköltészetté kell fejlődni; de midőn ez utóbbi magát a népköltészet által megifjítja, nem vetkezhetik ki műköltészeti jelleméből, s a kezdetleges költés közvetlen és őszönies szépségeiért nem adhatja cserébe az öntudatos alkotást, a kiszámított és szabályos szerkezetet, az arányok és idomok tisztaságát, a kivitel biztosságát és szabatosságát, szóval: a természetért nem áldozhatja föl magát a művészetet.

Igy a népies költészet, mely eleinte az összes költészet, később sem enyészik el, később is a költészet éltető eleme marad, hanem igenis megszűnik az egész költészet lenni s a kifejlettebb költészetnek részévé lesz.

De visszaélek a tisztelt Társaság türelmével és szándékom ellenére már-már értekezésbe bocsátkozom . . . S. akitsuk végét s lássunk néhány dalt a gyűjteményből.

Következett néhány mutatóvány fölolvása a gyűjteményből, melyet a Kisfaludy-Társaság 1861-ben kiadott, s mely 1866-ban, megbővítve s Székely Bertalan rajzával ellátva, „Népek lantja“ czim alatt második kiadásban is megjelent.

## CICERO KÉT BESZÉDE.

FORDITOTTA FÁY ANDRÁS.

(Bemutattatott 1861. okt. 10-dikén.)

### I. A. Licinius Archias költő mellett.

Ha van, nagyérdemű birák, némi elmetehetség bennem, mely mennyire parányi, magam érzem legjobban; vagy ha bir szónoki erőm némi gyakorlottsággal, miben, nem tagadhatom, otthonosságom csak igen közép-szerű; vagy ha e részben a szépművészetek és tudományos szabályok tanulmányozásai kölcsönöznének némi ihlettséget nekem: mindezek gyümölcsötzetését tőlem, mindenek fölött ezen A. Licinius, csaknem teljes joggal követelheti. Ugyanis a mennyire csak elmém a multnak ürebe tekinthet, s gyermekségem legelső korára emlékezhetik vissza, a tanulmányoknak mind kezdeményezésénél, mind gyakorlatba vételénél, őt tudom azokban vezértársamnak. Ha ezen szavunk, melyet az ő serkentései és utasításai képeztek ki, valaha némelyeknek üdvére volt, a kitől nyertük azt, hogy többeknek segélyére lehessünk és másoknak szolgálhassunk: annak, valóban annak segélyére és fölmentésére mindent, mi tehetség-

günkben áll, elkövetni tartozunk. Azonban nehogy valaki annálfogva ütközzék meg e szavaimban, hogy erre némileg más tehetsége szolgál az elmének, nem azonagy az előadás modora, nem egyek a szabályok, és nem is feküdtünk ennek tanulmányozásának egészen soha. Ugyanis minden tudományt és művészetet, mely ember-nemesítésre munkál, némi közös kötelék tart össze, s mintegy rokonságban állnak egymással.

2. De nehogy valaki előtt közöleték feltűnőnek tessenek az, hogy törvényes kérdésben és köztörvényszéki ülésben, midőn az ügy a legtekintélyesebb férfiaknak egyike, a római nép főbirája s a legszigorubb birák előtt, népes gyülekezet jelenlétében tárgyalatik, én oly szónoklati modorban szólok, mely nem csak a törvényszékek szokott eljárásaitól, hanem a törvénykezési szólás-módoktól is lényegesen üt el: kérék titeket, adjatok nekem ez ügyben engedelmet, melylyel, a bevádlotthoz alkalmazkodva, reménylem, nem leendek terhetekre, hogy midőn a legjelesebb költő és legtudományosabb férfi mellett szólok, midőn annyi művelt ember gyülekezetében, a ti emberszeretetek s oly főbiró ülnek törvényszéket, tőrjétek el az emberiség és tudományosság tanulmányaira kiterjeszkedő beszédemet; és engedjétek oly egyén képében, ki nyugalmas élte és tanulmányozásai mellett soha sem állt törvényszék előtt, sem veszélyben nem forgott, némikép új és szokatlan modorban szólanom. Hogyha ezt számomra megadottnak és megengedettnak sejthetem, minden bizonynyal kieszközlöm, hogy ezen A. Liciniust nem csak nem eltávolítandónak, minthogy ő polgár, a többi polgártársak sorából,

hanem ha nem volna az, közéjük felveendőnek is fogják itélni.

3. Mert mihelyt Archias gyermeki korából kilépett, és azon tanulmányok után, melyek által a gyermeki kor emberi nemességre képeztetni szokott, az írói pályára adta magát, legelsőben is Antiochiába ment — mert ott született — jeles, hajdan híres, népes és tudós férfiakban s minden nemes tudományosságban bővös városba; szerencsés volt itt mindenkit meghaladni lángelméje dicsőségével; majd megjelenései Ázsiának és Görögországnak többi részében annyira ünnepeztettek, hogy lángelméje hírét az őt láthatási vágy, és magát megérkezésének nyugtalan várását a csodálkozás haladta felül. Itália akkor tele volt görög tudományossággal és művészettel, s ezeknek tanulmányozásait Latiumban is nagyobb buzgósággal űzték akkor, mint ugyanazon városokban jelenleg; magában Rómában sem hanyagoltattak el, minthogy a köztársaság nyugodt volt. Ennélfogva mind a tarentiak, mind a rhegiumiak, mind a nápolyiak polgársággal s más több jutalommal tisztelték meg; és minden, ki a jeles elmetehetség felől némileg itélni birt, méltónak tartotta őt arra, hogy ismeretségét keresse és szállást nyújtson neki. Midőn már ily fényes hirnevéről ismeretes lett a távolban, Marius és Catulus consulsága alatt Rómába jött. Itt legelsőben is szerencsés volt oly consulokat nyerni, kiknek egyike megírásra méltó tettekkel, másika pedig mind viselt dolgokkal, mind tudománnyal és figyelmes fülekkel lehettek szolgálatjára. Csakhamar, miután Archias már nemesi mezt is öltött, a Lucullusok vették

öt házukhoz. De az nem csak a lángelmének és tudománynak, hanem a természetnek és erénynek is műve volt, hogy az a ház, mely őt fiatalságában először befogadta, agg korára is legbarátságosabb maradt irányában. Azon időben kedves embere volt ő a numidiai Q. Metellusnak és Pius fiának; M. Aemiliust tanította; együtt élt Q. Catulussal, mind az apával, mind a fiával; nagyra becsülte őt L. Crassus; midőn pedig a Lucullusokat, mind Drusiust, mind az Octaviusokat és Catot, mind a Hortensiusok egész házáat biztosabb társalgásra nyerte meg, a legszebb tiszteletben részesült, annyira, hogy őt nem csak azok tisztelték, kik tőle valamit fölfogni és tanulni kívántak, hanem azok is, kik ilyesmit tettek.

4. Azonban jó darab idő mulva, midőn L. Lucullussal Szicziáliába ment, s ezen tartományból szintén azon Lucullussal távozott, Heracleába érkezett, mely város alapos joggal és szövetséggel lévén Rómához kötve, annak polgárai közé magát beiratni kívánta; s ezt, mind azon tekintetből, hogy arra önmagáért is érdemesnek tartatott, mind Lucullus tekintélyénél és kegyénél fogva a heracleaiaktól meg is nyerte. Már Silvanus és Carbo törvényénél fogva megadatott a polgári jog mindazoknak, kik a szövetséges városokban fölvétettek és a törvény hozása idejében Itáliában állandó lakással birtak s hatvan nap alatt a praetornál bejegyeztették magokat. Miután ennek Rómában már több év óta volt lakása, bevallotta magát legtiszteltesebb jóakarójánál Q. Metellus praetornál: ha semmi egyebet nem hozok is fel, minő a polgársági jogot és

törvényt, nem szükség többet mondanom; be van fejezve az ügy. Mert szólj, Grati\*): mi czáfolható meg ezekben? Tán tagadod, hogy Heracleában bevétetett? Köztünk van M. Lucullus, fő tekintélyű, kegyeletű és teljes hitelű férfiú, ki állítja, hogy nem véli, hanem tudja, nem hallotta, hanem látta, nem jelen volt, hanem eszközlötte. Itt vannak Heraclea követei, tisztességes férfiak, kik ezen ügy végett bizományokkal és köz-bizonyítványokkal ellátva jelentek meg, kik őt bejegyzett heracleainak bizonyítják! Te azonban a heracleai köz-polgárkönyvet kívánod előmutattatni; holott mindnyájan tudjuk, hogy ezen könyvek az itáliai háboruban, a levéltár leégése alkalmával elvesztek. Nevetséges dolog nem felelni azokra, mikkor birunk, és olyakat feszegetni, mikkor nem birhatunk; emberek emlékezetét mellőzni, és iratok emlékezetét sürgetni; s midőn előtted a legérdemesebb férfunak kegyeletessége, a legszilárdabb jellemű tisztviselőnek hite és hitelessége, azt, mit meghamisítani semmikép sem lehet, elvetni, s a könyveket, melyekről magad mondod, hogy meg szoktak rontatni, kívánni elő. — De letelepült lakhelye Rómában nem volt; annak-e, ki nyert városát, szerencséjének és mindenének székhelyét már évek előtt Rómába tette által? — De nem jegyeztette be magát. Sőt inkább azon könyvekbe jegyeztetett be, melyek, ezen bejegyzésnél és praetori testületnél fogva, egyedül birnak a köz-polgárkönyvek hitelességével.

5. Ugyanis, midőn Appiusról azt tartották, hogy a könyveket hanyagul kezelte; Gabiniusnak, míg vád

\*) Archiasnak vádló ellenfele.



alá nem került, könnyelműsége, elítéltetése után pedig insége, a köz-könyvek minden hitelét megrontották: Metellus, a legtisztább jellemű s legtisztességesebb férfiú mindnyája közt, annyi gondot fordított a köz-könyvekre, hogy Lucullust és a bírakat bejárta, kijelentvén, hogy őt csak egyetlenegy névnel talált törlés is aggodalomba ejtette. Ezért a köz-könyvekben, A. Licinius nevénel, nem is fogtok semmi törlést venni észre. A mik így levén, mi lenne még, minélfogva az ő polgárságáról kétkednetek lehetne, kivált midőn más városok által is fölvetetett? Mert midőn Görögországban, számos közép-szerű, s vagy semmi, vagy csak aljasabb mesterséget űző embernek is ingyen adtak polgárságot: higyem-e Rhegium, vagy Locri, vagy Nápoly, vagy Tarent lakosiról, hogy a mit színművészeknek is meg szoktak adni, azt ezen dicső elmével bíró férfitől megtagadhatták volna? Hogy többet mondjak: midőn a többiek, nem csak a polgári jog megnyerése, hanem még a papiusi törvény után is, valami módon becsusztak hatóságainak köz-könyveibe, ezt, ki nem is gyakorolja azoknál jogát, kiknél bevétellett, minthogy mindenkor heracleainak kívánt tartatni, vissza fogják-e utasítani? — Továbbá: felvállásainkat feszegeted? mert nem épen világos, hogy ő a legközelebbi censorok alatt, jeles hadvezérünkkel, L. Lucullussal, a hadseregnél, az előbbiek alatt ugyanazzal mint quaestorral Ázsiában lett volna; Julius és Crassus első censorok alatt pedig a nép egyik osztályára nézve sem tartatott vagyón-felvállás. De mivel a vagyón-felvállás nem erősíti meg a polgársági jogot, hanem csak azt mutatja ki, hogy az, ki vagyónát felvállotta,

ez által már akkor polgárul viselte magát: azon időben, melyekre te vádadbán ráfogod, hogy azokban saját ítélete szerint sem gyakorolt római polgárjogot, mind végrendeleteket készített törvényeink értelmében gyakran, mind római polgári örökségeket vett kezéhez, mind fizetésbe is jött, L. Lucullus praetor és consul kinevezéséből, a kincstárnál.

6. Keress tehát több erősséget, ha még találni birsch: mert őt ugyan sem saját, sem barátainak ítélete szerint soha le nem győzöd. Azt kérded tőlünk, Grati: mi okon gyönyörködünk ez emberben annyira? Mert anyagokat nyújt nekünk, mik által mind lelkünk a törvénykezések zajai közt felüdüljön, mind a pörpatvarokban kifáradt füleink megpihenjenek. De te azt véled tán, hogy vagy megbirjuk annyira változatos tárgy naponkinti tanácskozásinkat, a nélkül, hogy lelkünket tudományokkal élesztgetnők? vagy hogy lelkünk megbirná az örökös pörvitákat, a nélkül, hogy azokat szintén tudományokkal enyhítgetnők? Én részemről megvallom: szenvedélyesen üzöm ezen tanulmányozásokat; piruljanak mások, kik netán annyira hátat fordítottak a tudományoknak, hogy azokból semmit sem birnak közhaszonra gyümölcsöztetni, sem világ elé hozni fel. Nekem pedig miért lenne pirulni okom, ki évek óta ugy élek, nagyérdemű birák, hogy senkinek bajától engem sem kényelem vagy pihenésre szánt időm el nem vont, sem hivalkodás el nem csábított, sem végre álom nem késleltetett soha? Mire nézve ki róhatna meg, ki nehezelhetne rám jogosan azért, hogy a mennyi időt mások foglalatosságaik üzésére, mennyit játékok ünnepeinek

megülésére, mennyit más gyönyörökre, s magára a lélek és test nyugalma szánnak, mennyit mások időnkinti lakomákra, mennyit végre tekére, koczára fordítanak: annyi időt gazdálkodom én meg magamnak ezen tanulmányozások üzésére? És ez annál inkább engedhető meg nekem, hogy ezen buvárlatokból bíraltathatik meg ezen szónoklatom és tehetségem is, mely legyen bármi csekély bennem, barátaim veszélyeiben nem tagadhatom azt meg soha; mely ha valaki előtt lénak látszik, érzem, mily forrásból meritsem azokat, mik legnagyobb becsüek. Mert ha többeknek tanácsadási és számos tudománynak utasításai után el nem hitetem ifjukorom óta magammal azt, hogy az életben semmit sem kell oly nagyon ohajtnunk, mint hirnevet és becsültetést; ennek kivivásánál pedig a testnek minden kinoztatásait s a halálnak és számüzetésnek minden veszélyeit kevésbe kell vennünk: soha ugyan üdvötökért, annyi és oly tusáknak s a lesujtott emberek ezen naponkinti meg-rohanásainak nem tevém vala ki magamat. De telve ezzel minden könyv, telvék a bölcsék szavai, telvék a példák aggkorai, miket mind sötétség boritna, ha a tudományok nem vetnének világot azokra. Mily számos jeles hősnek, nem csak nézés, hanem követés végett is adott rajzát hagyták nekünk hátra mind a görög, mind a latin irók? miket én a köztársaság ügyeinek kezeléseinél mindenkor szemem előtt tartván, szivemet és elmémet ama kitünt jeles férfiak gondolkozásmódja után képeztem.

7. De kérdezhetné valaki: hogyan? hát magokat azon nagy férfiakat, kiknek erényeit a könyvek hir-

detik, azon tudományok képezték-e ki, melyeket égig magasztalsz? Bajos lenne ezt mindnyájáról állitnom; de van egy bizonyos, mit feleletül adhatok. Megengedem, hogy léteztek nagy lélekkel és erélylyel birt férfiak, kik tudomány nélkül is, egyedül a természetnek csaknem isteni alkotásánál fogva, önmagok által képezték magokat jeleseké és nagyokká; hozzáteszem még azt is, hogy gyakrabban volt nagyobb befolyása érdemre és erélyre a természetnek tudomány nélkül, mint természet nélkül a tudománynak. És ugyan én erősitem, hogy midőn a jeles és fényes természethez némileg művelt elme s tudományos képzettség is járul: akkor az, nem tudom, mi dicsőt és kiválót szokott eredményezni. Ezek számából való volt már, kit apáink láttak, Africanus; az isteni férfiú; ebből C. Laelius és L. Furius, a leg-higgadtabb és szilárdabb férfiúk; ebből a legerélyesebb s maga idejében legtudományosabb férfiú, amaz öreg M. Cato; kik, ha a tudományok semmit sem segítnék elő az erénynek megszerzését és gyakorlatát, kétségen kívül nem fogták volna magokat adni azoknak buvárlataira. Ha a tudományok üzéséből ily szép gyümölcsözés nem mutatkozna, s abban egyedül csak gyönyörködést keresnénk is: mégis, mint vélem, a rá fordított figyelmet a legtiszteletesebbnek és nemesebbnek fognátok itélni. Mert más egyéb sem időnek, sem kornak, sem helynek nem sajátja; de ezen tudományok az ifjuságot táplálják, az öregséget gyönyörködtetik, a jó szerencsét diszitik, a balban menhelyet és vigaszt nyujtnak; gyönyörködtetnek honn, nem akadályoznak künn; velünk hálnak, utaznak, gazdálkodnak. Hogyha ezekre magunk

nem adnók is magunkat, sem izlelésökre képesek nem lennénk: mégis csodálnunk kellene, látván másokban azokat.

8. Ki lehetett köztünk oly durva és kemény szivü, ki minap Roscius halálán meg nem indult volna? ki noha aggkorában halt el, mégis úgy tetszett, mintha dicső művészetére és kellemességére nézve, nem kelle vala elhálnia. Tehát ő teste mozdulataival annyi kedvességet tudott szerezni mindnyájunk előtt magának: s a léleknek hitelt haladó mozdulatait s a lángelmék sebes röpteit mellőzzük-e? Hányszor láttam én ezen Archiast, nagyérdemü birák! — mert kegyeteket veszem igénybe, minthogy engem, a szónoklat ezen uj nemében, oly figyelemmel hallgattok — hányszor láttam én őt, a nélkül, hogy csak egy betüt is irt volna ugyanazon tárgyakról, melyek akkor forgottak szőnyegen, nagyszámu, legtalpraesettebb verseket rögtönözni! hányszor hallottam őt, felszólításokra, ugyanazon dolgot változtatott szavakkal és kitételekkel ismételtetni! A miket pedig gonddal és átgondolva irt meg, azok tudtomra oly javallást nyertek, hogy a régi irók dicsőségében osztoztak. Ezt én ne szeressem? ne csodáljam? ne tartsam méltónak arra, hogy minden áron védelmezzem? Ámde a legjelesebb és tudományosabb férfiaktól úgy értettük, hogy a tudományok többi ágait tanulmányozás, szabályok és mesterség fejtik ki; a költőt maga a természet szüli, láng-elméjének hatalma lelkesíti és mintegy isteni sugallat ihleti. Minélfogva ama, teljes joggal mi Enniusunk a költőket szenteknek nevezi, hogy őket mintegy istenek ajándékai és kegytárgyai

gyanánt ajánlottaknak tekinthessük. Legyen tehát előtetek, tiszteletes férfiak, nagyérdemű bírák, szent a költői név, melyet semmiféle vadság meg nem szeplősített soha. Sziklabérczek és vadonok felelnek a szóra, dühös fenevadak lágyulnak el és állnak meg gyakran az éneklésre: s titeket, a legnemesebb tudományokkal képzetteket, ne inditson meg a költőnek szava? Homerust a colophoniak magok polgárának mondják, a chiosiak magokénak követelik, a salaminiaiak visszaigénylik, a smyrnaiak pedig sajátjoknak erősítik, minélfogva templomot is állítottak számára. Ezen kívül még mások sokan versengnek és csatáznak fölötte.

9. Tehát amazok idegenért, mert költő volt, még halála után is esengtek: mi ezt, ki mind akaratánál, mind törvényeinknél fogva sajátunk, már élteben taszítuk-e el? kivált miután Archias minden egykori tanulmányozásait s elméjének minden tehetségeit arra fordította, hogy Róma népének hírét, dicsőségét nevelje? Mert fiatalságában mind a cimbriai eseményeket röviden megírta, mind magának C. Mariusnak, ki ezen tudományokra kissé nehéz fejünek látszott, kedves embere volt. Mert bárki sem volt oly ellensége a múzsáknak, hogy meg ne szenvedje könnyen, fáradalmas tetteinek versekbe foglalt örökítését. Themistoklesről, amaz athéni nagy férfiről mondják, hogy midőn kérdezték tőle: mi csiklandná legkellemesebben fülét? vagy: kinek szavát hallaná legörömelebb? úgy felelt: azét, ki érellyemet legjelesebben hirdetné. Ezért ama Marius szintén kiválólag kedvelte L. Plotiust, kinek lángelméje által remélte viselt dolgainak szerte magasztaltatását.

A Mithridates ellen folytatott nagyszerű és súlyos, szárazon és vizen igen változatos háborút, egészen ez írta meg: mely munkák nem csak a hős és híres L. Lucullust, hanem Róma népének nevét is dicsőítik. Ugyanis a római nép nyitotta meg, Lucullus vezérlete alatt, Pontust, melyet hajdan királyi gazdagság s a tartománynak természeti fekvése erősítettek meg; a római nép hadserege verte, ugyanazon vezér alatt, tönkre, csak csekély erővel, az örmények roppant táborát; a római nép dicsősége az, hogy a cyzicenusok leghűbb szövetségű városa, szintén az ő tanácsára, a király minden rohamai elől s az egész háború tátott torkából kiragadtatott és megtartatott; a mi dicsőségünkre rovdadják fel és magasztaladják, L. Lucullus csatázásaiban, mind a vezérek megölése után az ellenséges hajóhad legyőzését, mind a Tenedosnál vívott ama hallatlan tengeri csatát; a mi dicsjeleink, a mi emlékeink, a mi diadalüléseink ezek: mert a kiknek lángelméi szülik ezeket, azok után magasztaltatik hirneve Rómának. Kedveltje volt a korábbi Africanusnak Enniusunk; minél fogva azt vélik, hogy márvány képe is betéteztet a Scipiok sirboltjába. De ezen magasztalások valóban nem egyedül a magasztaltakat, hanem a római nép hirnevét is dicsőítik. Ha égis magasztaljuk a mostani Catonak ösét, a római nép viselt dolgaihoz nagy tisztesség járul. És végre: mindazok a Maximusok, Marcellusok, Fulviusok, nem mindnyájunknak közmagasztalása nélkül dicsőíttetnek.

10. Tehát midőn eleink az ilyeseket eszközlött

rudiumi férfit \*) polgárnak bevették: mi ezen herácleait, kit több város kívánt magának, miénkbe pedig törvények helyeztek be, kivessük városunkból? Mert ha valaki azt vélné, hogy a görög versek több dicsőséggel gyümölcsöznek nekünk, mint a latinok, mind a mellett is szörnyen csalatkoznék, hogy a görögöt majd minden nemzet olvassa, a latint, maga, valóban szűk határai szorongatják; minélfogva ha viselt dolgainknak földgömbünk tartományai vetnek határt, ohajtanunk kell, hogy a hová kéziveinknek nyilvesszei el nem hatottak, oda hirünk, dicsőségünk jusson el; mi is mindazon nemzetek előtt, melyeknek viselt dolgai megirattak, nagy tekintélyben áll mindazoknál, kik dicsőségért harcoltak életre, halálra, leghatalmasabb ingerül szolgál mind a veszélyben, mind a tettek fáradalmaiban. Mint mondják: ama Nagy Sándor, tetteinek hány megíróját hordozta magával. Mindazáltal ugyanó, midőn Sigeumban Achilles sirja fölött megállott: Oh százszor szerencsés ifju! így kiáltott föl, ki hősi vitézséged hirdetőjeül egy Homerusra találtál! És ez igaz is: mert ha amaz Ilias nem léteznék, ugyanazon sirhalom, mely az ő testét fedí, el fogta volna nevét is temetni. Mondjak-e még többet? Ezen Magnusunk \*\*), kinek erényei egyarányban állnak szerencséjével, nem ajándékozta-e meg, a hadsereg színe előtt, a maga viselt dolgainak megíróját, a mytilenei Theophanest polgársággal? és ama vitézeink, noha csak földmivelők és közkatonák, a dicsőség némi édes mámorától hevülve, mintha részesei lennének azon

\*) Enniust érti.

\*\*\*) Pompejust érti.



érdemnek, nem helyeselték-e roppant kiáltozásaikkal a kinevezést? E szerint higgyem-e, hogy ha Archias, törvényeinknél fogva nem lenne polgár, ki nem eszközölhette volna, hogy valamelyik hadvezér őt polgársággal ajándékozza meg? Sulla, mialatt a spanyolokat és gallosokat hódította, őt netán folyamodásával el fogta volna utasítani? kit mi a népgyűlésben láttunk, midőn neki egy rossz költő a köznépből kérelmet nyújtott be, minthogy rája egy hosszadalmas s csak másoktól átlóptott versekben írott epigrammot készített, azonnal parancsot adott ki, hogy azon holmik árából, miket éppen akkor adatott el, jutalmat adjanak neki, oly föltétel alatt, hogy ezentul többet ne írjon. Az, ki egy rossz költőnek szorgalmát is némi jutalomra méltónak mondta, ennek írói lángelméjét, erélyét és termékenységét nem méltatta volna-e? Sőt: Q. Pius Metellustól, legjobb akarójától, ki többeket ajándékozott meg polgársággal, sem birta volna-e, sem maga, sem Lucullusok által kinyerni azt? ki különösen annyira ohajtotta megírni viselt dolgait, hogy még Cordobában született s vaskos és idegen verseket hangoztató költőknek is megnyitotta fülét?

11. Ugyanis nem kell tettetés alá rejtegetnünk azt, mit elfátyolozni nem lehet, hanem szemünk előtt hordoznunk. Mindenkit vonz a magasztaltatás vágya, s a legjelesebb is dicsőség után sovárogo. Magok azon bölcsék is, kik a dicsőség megvetéséről könyveket irtak, beírják ezekbe nevöket, s magában abban, miben a híressé léteit és jeleskedést lenézik, magokat hiressítettetni és megneveztetni kívánják. Decimus Brutus, ugyan ama

nagy férfiú és hadvezér, kedvelt emberének, Attiusnak verseivel diszította fel a maga kora és saját maga emlékeinek csarnokát. Továbbá: ama Fulvius, ki Ennius kíséretében az aetoliakkal csatázott, nem kételkedett Marsnak zsákmányait a múzsáknak szentelni. Minélfogva a mely városban a hadvezérek fegyveresen tisztelték a költő nevet és múzsák templomait, abban nem szabad a béke mezű biráknak a múzsák tisztelésétől és költők pártfogásától borzadozniok. És hogy ezt annál szivesebben tehessétek, most már, nagyérdemű birák, enmagamat mutatom be nektek, és magam némi, kevésbbé sarkaló ugyan, de tisztességes dicsőség vágyáról teszek vallo mást elöttetek. Mert a miket mi consulságunkban, veletek együtt, ezen város és birodalom üdveért, polgárok életeért s általában az egész köztársaságért véghez vittünk, ezen Archias azoknak rövid megírására szánta el magát, s bele is kezdett munkájába; mit én meghallván, mint-hogy a dolog nekem fontosnak és kellemesnek tetszett, őt munkája befejezésére buzdítottam. Mert az erény semmi egyéb jutalmat fáradaimaiért és kiállott veszélyeiért nem kíván, mint a méltánylatot és dicsőséget; melyet levonva, mi marad ezen, oly csekély és rövid éltünk pályájára, a miért oly terhes munkákban fáradozzunk? Valóban, ha lelkemnek semmi előérzete nem lenne az utókorról, s a mely határok szorongatják az élet terhét, csak azokig terjeszkednék minden gondolataival: sem annyi munkával nem törné magát, sem annyi aggály és gond közt nem szorongna, sem annyiszor életveszélyekkel nem harczolna. Most mindenki, még a legjobban is, némi erély székel, mely a lelket éjjel és

nappal újabb lángokkal éleszti, emlékeztetve, hogy nevünk emlegettetését nem csak éltünk idejére kell ki-mérnünk, hanem minden utókorra nyujtanunk ki.

12. De oly törpe lelküeknek mutassuk-e magunkat mindnyájan, kik a köztársaság ügyeiben és az élet ezer veszélyei s fáradalmi közt forgunk, hogy midőn éltünk vég percezeig nem volt egy csendes és nyugalmas lélekzetvételünk is, magunkkal együtt mindent elhalni gondoljunk? Vajon midőn számos nagy férfiak, szobraikat és arczképeiket, nem lelköknek, hanem testöknek másait, gondos szorgalommal hagyták hátra, nem inkább kell-e ohajtanunk, hogy elmetehetségeinknek és erélyeinknek képét, jeles elmék által kifejezve és fölékesítve hagyjuk hátra? Én ugyan részemről mind a felől, a mit eszközöltem, már eszközléseim közben hittem, hogy az egész világ kerekségén elhintem, elszórom velök örök emlékezetemet. Ezt pedig akár nem érzendem már holtom után, akár, mint böles férfiak vélik, lelkemnek valamely részéhez tartozandik az: most legalább valóban gyönyörködtet annak reménye és gondolata. Minélfogva tartsátok meg, nagyérdemü birák, ezen férfiut, annak méltatásából is, hogy őt tekintélyes és művelt társalgásu barátok becsülték; jeles elméjét abból illik megítélnetek, hogy legnagyobb és lelkesebb férfiakat láttok esengni társalgása után; ügyét pedig a törvény kedvezése, hatósági tekintély, Lucullus tanácskodása és Metellus bejegyzése minden kétségen kívül helyezik. Ezek tehát így levén, kérünk titeket, nagyérdemü birák, hogy mivel ily fontos körülményekben nem csak emberi, de isteni ajánlásnak is kell feküdni: hogy őt, ki titeket,

a hadvezéreket, ki Róma népének viselt dolgait mindenkor dicsőítette, ki ígéretet tesz, hogy ezen újabb, velete közös belveszélyeinkben is, örök tanuságát adandja dicsőségteknek, és ki azok számából való, kik mindenkor mindenek előtt szenteknek tartattak és azoknak nevezettek: akként vegyétek kegyetekbe, hogy inkább emberiségtek által fölemeltnek, mint tulszigorotok által sértettnek lássék. A miket magára az ügyre nézve, nagyérdemü bírák, szokásom szerint röviden és egyszerűen adtam elő, azokat, hiszem, helybenhagyandja mindnyájatok ítélete; a miket pedig a törvényszék és törvénykezés szokásain kívül, akár a férfiú jeles elméjéről, akár általánosan tudományos buvárlatairól mondtam, azokat, reménylem, nagyérdemü bírák, jó neven veenditek; arról pedig, ki itt törvényszéket tart, ezt bizton tudom.

## II. M. Marcellus mellett.

Hosszas hallgatásomnak, tisztelt honatyák, mely egy idő óta, nem valami félelemből, hanem részint fájdalomból, részint szeméremből, kötve tartá nyelvemet, a mai nap vet véget; és ugyanaz kezdeti meg, azokról, miket akarok és miket érzek, hajdani modoru szónoklataimat. Ugyanis annyi szelidséget, oly példátlan és hallatlan kegyelmességet, a hatalom fő polczán minden részben annyi önmérséklést, oly hihetlen és szinte isteni bölcseséget hallgatással mellőznöm teljesen lehetetlen. Mert azt hiszem, hogy midőn M. Marcellus nektek, tisztelt honatyák, s a köztársaságnak visszaadatott, nem

csak ő, de én is visszanyertük szavunkat, és mind a ti, mind a köztársaság tekintélye fentartatott és visszaállított. Mert fájdalom és végtelen szorongás fogta el keblemet, tisztelt honatyák, látván, hogy azon férfi, ki egy ügyért buzgott velem, nem részesült ugyanazon szerencsében; és el nem hitethettem magammal, sőt szabadnak sem véltem, hogy míg én régi szokott pályáimon járhatok, ő, a vetély- és hű munkatárs minden buvárlataimban és működéseimben, tőlem, bajtársától elszakítottassék. Tehát, C. Caesar, te mind rám nézve hajdani megszokott élted rendének elzárt rekeszeit felnyitottad, mind mindnyájunkra nézve zálogjelt nyujtottál arra, hogy a köztársaság minden rétegeiben a legjobbat remélhessük. Mert világos lőn, előttem ugyan többféle, de leginkább enmagamon szerzett tapasztalásból, csak imént pedig mindnyájunk előtt, midőn M. Marcellust a tanácsnak és Róma népének visszaajándékoztad, főképen szenvedett sérelmeidnek elősorolása után, hogy te ezen ház tekintélyét és a köztársaság méltóságát, elébe teszed akár fájdalmaidnak, akár gyanakodásaidnak. Ő ugyan mind a tanács magas javallásánál, mind ezen kívül a te legfőbb és nagy súlyú ítéletednél fogva, mai napon szedte legnagyobb szerű gyümölcsét minden eddig leélt életének: miből tisztán veheted ki, mily nagy érdem fekszik az adott jótétben, midőn a vettben is annyi a dicsőség. Ő pedig szerencsésnek vallhatja magát, kinek megtartatása alig okozott kevesebb örömet majd mindnyájunknak, mint neki magának. Mi azonban méltán s legjogosabban is történt: mert akár jellemnemességre, akár jámborságra, akár tudományos műveltségre, akár

ártatlanságra, akár bárminemű érdemre nézve, ki jelesebb nála?

2. Nincs elmének oly gazdagsága, nincs tollnak vagy szónoklatnak oly hatalma, oly bősége, mely viselt dolgaidat, C. Caesar, nem mondom, méltólag földiszíteni, de csak előbeszélni is birhatná: és mégis azt merem állítani — mi engedelmekkel legyen mondva — hogy mindezekben semmivel sem fekszik nagyobb érdem, mint milyen az, melyre mai napon tettél szert. Gyakran szoktam szemem előtt forgatni, s örömet fenni gyakorta beszélgetéseim közé, hogy minden imperatoraink, a külnemzetek, a leghatalmasabb népek és leghiresebb királyok minden viselt dolgai a tieddel, sem a rájok fordított erély nagyságára, sem csaták számára, sem tartományok különféleségére, sem kivitel gyorsaságára, sem hadjáratok változatosságára nézve, nem állják ki a versenyt; sem pedig bár ki is, utazva sem járhatná be hamarabb mindazon egymástól távol fekvő tartományokat, melyeken te, nem mondom, átrobogtál, hanem győzelmekkel jelölve, haladtál keresztül. Mely tetteidet ha oly nagyoknak nem mondanám, hogy azokat alig képes felfogni bárkinek is elméje, vagy gondolata: eszelősnek kellene lennem. Mindazáltal vannak nagyobbak is nálod. Ugyanis szokásuk némelyeknek csökkentgetni szóval a harczy érdem becsét, lerovogatni a hadvezérekéből, és sokakkal osztani meg azt, nehogy kizáró sajátjuk legyen a sergek vezérlőinek. És valóban a hadmívelésnél a közlegénységnek vitézsége, kedvező helyzetek, szövetségesek segélyei, hajóhad és bő eleség nagy előnyök; a legnagyobb részt pedig abban, mint jogos ille-

tőségét, a szerencse követeli magának, és mindazt, mi szerencsésen ütött ki, csaknem egészen sajátul ragadja magához. De azon dicsőségben, melyet kevészel ezelőtt szerzettél, semmi osztozó társad nincsen: mindez egészen, legyen bármily nagy — pedig valóban szerfölött nagy az — mondom: egészen sajátod; annak érdemből sem hadnagyok, sem alvezérek, sem hadcsapatok, sem hadsergek nem vonnak le semmit; sőt maga, az emberi ügyek ama kényúrnője, a szerencse, sem tolakodik fel osztozó társadul ezen dicsőségben, neked engedi azt át, egészen tulajdonodnak és sajátodnak vallja. Ugyanis a vakmerőség soha sem téveszthető össze a bölcseséggel, sem józan kiszámításnál számba nem vehető a véletlen esemény.

3. Vérengző vad, sokaságra számtalan, lakaikra végtelen, hadseregek minden nemeivel ellátott nemzeteket hódítottál meg; de olyakat győztél le, mik emberi természetnél és sorsnál fogva legyőzhetők valának: mert nincs erő, melyet vas és tulerő meg nem gyöngithetnének és meg nem törhetnének. A lelket győzni le, a haragot fékezni, a győzelmet mérsékelni tudni, a nemes jellemmel, nagy elmével és erényekkel bíró ellenfélt nem csak fölemelni buktából, hanem még nevelni is annak hajdani méltóságát: azt én, ki ezeket teszi, nem legnagyobb férfainkhoz sorozom, hanem istenhez vélem hasonlónak. Ennélfogva, C. Caesar, hadi érdemeidet magasztalni fogják nem csak magunk, de majd minden nemzetek tollai és nyelvei, s nem leend időkor, mely dicséretedről hallgasson. Mindazáltal az efféle dolgot — nem tudom, miként történik? — még olvasás

közben is, úgy látszik, el szokta nyomni a katonák lár-mája és trombiták harsogása. De midőn halljuk vagy olvassuk, hogy valódi kegyelemteljes, szelid, igazságos, mérsékelt és bölcs tettet vitt véghez, főkép harag fellobbanásában, mely ellensége a józan tanácsnak, és győzelem hevében, mely természeténél fogva elbizott és túlesapongó: akkor nem csak a valósággal viselt dolgoknál, hanem még a költötteknél is, oly nemesen hevülünk, hogy azokat is, kiket soha sem láttunk, szeretjük. Téged pedig, kit közöttünk szemlélünk, kinek gondolkozásmódját s abbeli érzelmét ismerjük, hogy mindazt, mit a hadi szerencse fenhagyott, épségben kívánod a köztársaságnak fentartani, mily magasztalásokkal dicsőítsünk? mily buzgalommal tiszteljük? mily jóakarattal öleljünk? Lelkemre! magok ezen terem falai, úgy látszik nekem, vágnak hálát mondani neked, hogy rövid időn visszatérend közjök eldődeinknek és saját székeiknek tekintélye.

4. Nekem ugyan, midőn C. Marcellusnak, a legjámborabb és ritka kegyeletű férfiúnak könyeit most veletek együtt látom, szivemre nehezül minden Marcellusok emlékezete; kiknek, M. Marcellus megtartásával, holtuk után is visszaadtad méltóságukat, s a már kevésre olvadt legnemesebb családot csaknem vég enyészettől mentetted meg. Ezt a napot tehát jogosan teheted elébe számtalan legnagyobbszerű örömnappaidnak is. Mert ezen tett az egy C. Caesar sajátja; a többi, vezéreted alatt kivítottak, nagyok ugyan, de sok és nagy kísérettel történtek. Ezen tettedben pedig egymagad vagy mind vezér, mind kíséret. Mely ugyan oly nagy-



szerü, hogy diadaljeleidnek és emlékszobraidnak véget vet az idő — mert nincs emberi alkotás vagy kézmű, melyet meg nem rongálna, meg nem emésztene egykor az idő avulása — de ezen te igazságos tettetted és lelki engedékenységed naponkint mindinkább fognak felvirulni, annyira, hogy a mennyit viselt dolgaidból levonand az idő hosszú tartama, annyit toldand majd érde-medhez. És ugyan már előbb legyőzted méltányosságoddal és könyörületteddel a polgári háborúk minden győzteseit: mai napon pedig tenmagadat győzted le. Tartok attól, hogy mondott szavaim egy hallásra nem fognak akként értetni, miként én azokat, elmélkedésem után, értelmezem. Magát a győzelmet látszol legyőzni akkor, mikor azokat, miket az kivivott, a legyőzötteknek enged vissza. Mert midőn magánál a győzelem tulajdon-ságánál fogva, nekünk, minden legyőzetteknek, jogszerűleg vesznünk kellett volna, kegyelmednek bírálása által megtartattunk. Tehát igazat szólva, egymagad vagy győzhetetlen, ki magát a győzelem természetét és hatalmát is legyőzted.

5. És C. Caesarnak ezen ítélethozása mily messze árad ki: tisztelt honatyák, fontoljátok meg. Ugyanis mindnyájan, kiket ama háboruban, nem tudom mily, a köztársaságra nézve oly inséges és gyászos végzés fegyverfogságra ragadott, habár az emberi gyarlóság tévedési hibájától nem maradtunk is egészen mentek, de a vakmerő bűnnek sulya alól fölmentettünk. Mert midőn Caesar M. Marcellust kérelmetekre a köztársaságnak megtartotta: engem, senki kérelmére, enmagamnak és ismét a köztársaságnak, s a többi jeles férfiakat — kik-

nek számos voltát és méltóságát magában e gyülekezetben is szemlélhetitek — szintén önmagoknak és a hazának ajándékozta vissza. Nem csak bevezette ő ezeket a tanácsterembe, hanem ítéletnél fogva mondotta ki, hogy legtöbben inkább értetlenségből, s ámult és haszontalan remegésből mint önvágyból vagy vérengzési dühből kezdtek a háborút. Mely háboruban ugyan, vélekedésem szerint, mindenkor a béke szavára kelle vala hallgatni, és mindenkor fájlaltam, hogy nem csak a béke, hanem a békeért esengett polgárok kérelemszavát is elvetették. Ugyanis én magam sem ama, sem semmi más polgári háborúban részt nem vettem, s tanácslásaim mindenkor a béke és jelmeze, nem pedig háború és fegyver mellett szólottak: az embert követtem én, magán, nem köz kötelezetésből, s annyira hatott rám hálaérzetem hű emlékezete, hogy nem csak minden önvágyam, de még minden táplált remény nélkül is, meggondolva és öntudattal, rohantam mintegy szántsándékos vesztembe. Mely gondolkozásom épen nem volt titok: mert ezen testületben is, míg épen álltak dolgaink, sokat szoltam a béke felől, s magában a háború folyamában is ekként éreztem, még fejjesztés veszélye mellett is. Minélfogva most már senki sem lehet oly méltánytalan bírálója a történeteknek, hogy kétkedjék a felől, mi volt légyen Caesarnak akarata a háború iránt, midőn a béke tanácsloít azonnal megtartandóknak vélte, a többiekre pedig súlyosabban nehezült haragja. És ez tán kevésbbé lett volna csodálható akkor, ha a dolog kimenetele bizonytalan s a had szerencséje készen fogott volna lenni. A ki pedig győztes létére a béke tanácsloít kedveli, az kimutatja

ezzel, hogy inkább ohajtott volna nem harcolni, mint győzni.

6. És e részben én M. Marcellus mellett tanúságot tehetek: mert gondolkozásunk, miként békében, úgy háboruban is, mindenkor egyezett. Hányszor láttam én őt, s mily fájdalommal, remegni mind némely emberek kicsapongásaitól, mind magának a győzelemnek kegyetlen vadságától! Mennyivel hálásabban kell fogadnunk kegyelmességedet, C. Caesar, nekünk, kik láttuk azokat. Mert nem az ügyeket, hanem a győzelmeket szükség egymással hasonlítani össze. Láttuk a városon kívül vívott csatákban befejezett győzelmeidet: benn a városban hüvelyéből kivont kardodat nem láttuk. A mely polgártársainkat elvesztettük, azokat a háború vése, nem a győzelem haragja zúzta össze; úgy hogy senki sem kétkedhetik, hogy C. Caesar sokakat, ha lehetne, visszaidézne sirjokból is; a mint hogy ugyanazon ügy sorsosiból megtartja azokat, kiket megtarthat. A másik félről pedig csak annyit mondok, hogy mindnyájan remegtünk, szerfölött dühösnek vélvén a bekövetkezendő győzelmet. Ugyanis némelyek nem csak a fegyvereseket, hanem olykor a részt nem vetteket is fenyegették, s kérdésbe veendőnek mondogatták nem csak azt: ki mit érzett? hanem azt is: ki hol tartózkodott? Miért is nekem úgy látszik, hogy a halhatatlan istenek, ha büntetni kívánták is valami vétkeért a római népet az által, hogy oly roppant és gyászos belháborút támasztottak, vagy kibékülvén már, vagy megtelvé valahára boszújokkal, a felszabadulás minden reményét a győztesnek irgalmára és bölcseségére ruházták által.

Örvendj tehát ezen te legfényesebb előnyödnök, s élvezd mind szerencsédet és dicsőségedet, mind szelid természetedet és erkölcsödöt, mikből a bölcs legnagyobbszerű jutalmát és gyönyörét szokta meríteni. Többi tetteid ha eszedbe jutnak, azoknál ugyan gyakran erélyednek, de legtöbbször inkább szerencsés sikereidnek örvendhetsz: valahányszor rólunk, kikkel a köztársaságban magad üdvét megosztani kívántad, emlékezni fogsz, mindannyiszor nagyszerű jótéteid, mindannyiszor hallatlan kegyelmed, mindannyiszor ritka bölcseséged jussanak eszedbe; miket nem csak legfőbb, de egyedüli javaknak mernék állítani. Mert a valódi érdem oly fényesen ragyog, s annyi a léleknagyságban és józan mérséklésben a méltóság, hogy ezeket az erény ajándékai, a többieket pedig a szerenese kölcsönei gyanánt tekinthetjük. Ne lankadj el tehát a jámbor férfiak megtartatásában, kik nem elforgatási vágyból, vagy valami rossz szándékból, hanem köteleztetésnek, tán botor, de semmi esetre sem gonosz véletében, és a köztársaság java álhiedelmében tántorodtak el. Mert nem te vétkeztél az, hogy némelyek remegtek tőled; ellenben legfőbb magasztaltatásod az, hogy legtöbben nem éreztek benned remegni valót.

7. És most jövök legsúlyosabb panaszodra és legborzadályosabb gyanúdra, melyet még inkább minden polgárainkra, különösebben pedig ránk, kiket megtartottál, mint tenmagadra nézve, tisztába hoznunk szükséges; melyet ha álnak hiszek is, nem fogok kisebbitni soha. Mert a te ovatosságod a mi ovatosságunk; úgy hogy ha a kettőnek valamelyike ellen vétnem kell, inkább kívánok igen félnék, mint kevésbé józan ovakodó lenni. De ki

lehetne amaz esztelen? a tieid közül-e? ámbár kik lehetnének inkább tieid, mint azok, kiket reményökön kívül megtartottál? vagy azok számából, kik veled tartottak? Senkiben sem képzelhető oly vad düh, hogy annak életét, kinek hatalompálczája alatt fő üdvét lelé, főlebb ne becsülné saját életénél. De ha tieid nem forralnak gonoszt keblökben, tán elleneidtől szükség ovakodnod. De kik ezek? Hiszen mindnyájan, kik voltak, vagy átalakodottságuk miatt vesztették életüket, vagy könyörületnél fogva tartották meg azt; úgy hogy vagy nem nincsenek többé elleneid, vagy a kik közülök még fenmaradtak, legbelső barátaiddá lettek. Mindazáltal, mivel az emberi kebelben annyi a redő, annyi a rejtek: ám nagyítsuk gyanakodásodat: vele együtt nevelni fogjuk éberségünket is. Mert ki lehetne köztársaságunkban oly járatlan minden dologban s oly bárgyu, ki soha sem elmélkedvén sem saját, sem az egésznek üdvéről, át ne látná, hogy a te éltedben fekszik az övé s egymagadnak életétől függ élte mindnyájunknak? Én ugyan, midőn rólad, miként tartozom, éjjel és nappal elmélkedem, egyedül az emberi sors véletleneitől, egészséged bizonytalan fordulataitól, s közös természetünk gyarlóságától remegek, s fájdalom fog el, hogy midőn köztársaságunknak halhatatlannak kellene lennie, azt egy halandónak élte föltételezi. Ha pedig az emberi eseményekhez és az egészség kétes fordulataihoz még a bűnös merényletnek és leshányásnak czinkos forralásai is járulnának, melyik istentől remélhetnök, hogy, ha ohajtva is, megóvni birhatná köztársaságunkat?

8. Neked egymagadnak szükség lábra állitnod,

C. Caesar, mind azt, mi a kikerülhetlenné vált háború által lesújtatva, leromboltatva, porban hever: be kell állitnod a törvényszékeket, visszaidézned a köz-hitelt, elnyomnod a feslett életet, és elősegítned a törvényszerű szaporodást; szigorú törvényekkel szorongatnod össze mindazt, minek tágult rendköteléke megbontakozott. Az nem volt meggátolható, hogy oly nagyszerű polgárháboruban, s a kedélyek és fegyverek oly ingerültségében a megrázkódtatott köztársaság, bár miként üt vala is ki a háború, sokat ne veszítsen mind méltósága diszeiből, mind fenmaradása biztositékaiból, s mind két vezér sokat ne kövessen el fegyverrel kezében, mit békében tilalmaz vala. Mely összes sebeit a háborúnak ugyancsak teneked szükség behegesztned, melyeket kívülled be nem gyógyíthat senki. Ennélfogva ama különben igen jeles és bölcs mondásokat nem örömet hallám: „Elég sokáig éltem mind természetnek, mind dicsőségnek.“ Elég sokáig, ha úgy akarod, a természetnek; hozzáteszem, ha neked úgy tetszik, a dicsőségnek is; de a hazának, a mi fő dolog, még keveset. Tehát hagyd abban, kérlek, a tudós férfiaknak a halál megvetésében fitogtatni szokott nagy józanságát; ne kívánj vesélyünkre lenni bölcs. Mert többször veré már fületem azon gyakran ismételt mondatod, hogy magadnak már eleget éltél. Elhiszem; de ám hallanám ezt tőled akkor, ha egyedül magadnak élnél, vagy egyedül magadnak is születnél volna. Most, midőn viselt dolgaidd minden polgártárs üdvét s az összes köztársaságot foglalják magokban: annyira távol vagy még a legfontosabb munkálatok befejezésétől, hogy azoknak, miket kivinni szán-

dékozol, még alapját sem vetted meg. Ily esetben élted mértékét nem a köztársaság üdve, hanem önkedélyed méltányossága után határozod-e meg? Hátha az még dicsőségednek sem lenne elég? mi után hogy esengsz, bár bölcs vagy, nem tagadhatod. — Tehát kevés azon nagy dicsőség, mondhatnád, melyet hátrahagyandok? Sőt másokra, bármi sokakra nézve, elég fogna az lenni; de rád, egymagadra nézve, kevés: mert legyen valami bármi nagyszerű, valóban csekély lesz az, ha nála még nagyobb szerű létezik. Hátha halhatatlan tetteidnek, C. Caesar, az találna lenni vég eredménye, hogy az ellenpártiak legyőzése után a köztársaságot azon állapotban hagynád hátra, melyben most áll? Vigyázz, kérlek, nehogy isteni erélyed inkább csodálatnak, mint dicsőségnek legyen egykor tárgya; ha ugyan a dicsőséget a maga faja, vagy hazája, vagy az egész emberi nem körül szerzett sok és nagy érdemnek fényes és messze eláradott hire alkotja.

9. Annálfogva részedről az van még hátra, az a teendő, arra szükség forditnod minden gondodat, hogy a köztársaságot helyreállítsd, s ezen munkában mindennek fölött halkkal s a leghiggadtabb lélekkel járd el. Akkor, miután mind a hazának megfizetted, a mivel tartoztál, mind a természetet betöltött életteddel kielégítettted, elmondhatod, ha tetszik, hogy elég sokáig éltél. Mert mi tulajdonképen az a sokáig? melyben valami vég van, mely ha elérkezik, minden gyönyör széteszlik, mivel azontul semmi gyönyör sem létezik; noha az a te szellemed soha sem elégedett be azon szoros korlátokkal, melyeket a természet életünkre szabott; mindig lán-

golva esengett halhatatlanság után. És nem is azt kell életedül vennünk, mi testet és lelket foglal magában: az, mondom, az a te életed, mi minden század emlékezetében fog élni, mit az utódok igazolanduak, minek maga az öröklét leend öre. Ez után szükség eredned neked, ennek zászlóját hordoznod magad előtt; a melynek ugyan csodálni valót már nyujtottál sokat, de mely most olyakat vár tőled, miket magasztalhasson is. Valóban bámulat fogja el majd az utódokat, hallván vagy olvasván hódított birodalmakról, tartományokról, Rhénusról, Oceánról, Nilusról, számtalan csatáidról, hihetlen győzelmeidről, végtelen emléksobraidról és diadalmeneteidről. De ha ezen várost bölcs tanácsaiddal és rendezéseiddel állandóan nem szabályozod, neved csak bolygani fog szerte és messze-szélesen, de állandó szállásra és biztos lakra szert nem teend. Szintugy fog támadni az ezután születendők közt, miként létezett köztünk is nem csekély véleménykülönbség: mig némelyek egekig emelendik magasztalásaikkal viselt dolgaiddat, mások talán valami hiányzót fedezendnek fel azokban, még pedig szerfölött fontosat, ha a polgárháború lángjait a haza üdvével nem fojtod el: ugy hogy amaz végzettszerű esemény, ez áldásos bölcsesség gyanánt tűnjék fel. Szolgálj tehát azon biráknak is, kik századok mulva itélendnek fölötted, és nem tudom, nem részrehajlatlanabbul-e, mint mi: mert miként kedvezés és elfogultság, ugy viszont gyűlölet és irigység nélkül itélendnek. Ez pedig, habár akkor, mint némelyek hibásan vélekednek, rád már nem fog tartozni: most minden bizonynyal tartozik, hogy olyannak bizonyítsd ma-



gadat, kinek dicsőségét semmi feledés sem fogja elhomályosítani.

10. Eltérők voltak a polgárok kívánságai s különböző véleményeik: mert nem csak javaslatokban és kitűzött célokban, hanem fegyverekben és táborokban is különszakadtak egymástól; a legjelesebb vezérek közt pedig némi határozatlanság és vetély foglalt helyet; sokan haboztak: mi volna legjobb? sokan: mi lenne rájok nézve legcélszerűbb? többen: mit ítélnék? némelyek: mit volna szabad tenniök? Átesett már a köztársaság ezen az inséges és átkos háborún: győzött az, ki szerencséje által nem lobogtatta nagyobb lángokra saját gyűlöletét, hanem kegyessége által enyhítette azt, és ki mindazokat, kikre haragja felgyuladt, nem általában ítélte méltóknak száműzetésre vagy halálra. Fegyvereiket némelyek lerakták, másokéit kezökből ragadták ki. Hálátlan és igaztalan az oly polgár, ki megszabadulván a fegyver veszélyétől, továbbra is fegyverbe öltözött kedélyt rejteget; úgy hogy jobbnak mondandó még az is, ki a csatában esett el, ki az ügy küzdelmében adta ki lelkét: mert azt némelyek átalkodottságnak, mások szilárdságnak tekinthetik. De már megtört minden viszályt a fegyver és a győztesnek méltányossága: az van még hátra, hogy azonegy akarat lelkesítsen mindenkit, ki jelenben nem csak bölcseségnek, de józan észnek is bir némi szikrájával. A te fenmaradásod nélkül, C. Caesar, és a nélkül, hogy azon érzelmedben, melyet eddigelé s legnagyobb részben mai napon tüntettél ki, továbbra is megmaradj, nincsen számunkra üdv. Mire nézve mindnyájan, kik mindezeknek megmentését ohajtjuk, intünk

és esengve kérünk téged, hogy éltedet, fenmaradásodat gondosan őrizd; és mi mindnyájan — hogy mások nevében is mondjam azt, mit enmagamban érzek — mint-hogy valami lappangót hiszesz, mitől óvakodnod szükséges, ajánlkozunk neked, hogy nem csak őrt állunk és felvigyázunk melletted, hanem saját mellünket és testünket is közbevetjük védelmedre.

11. De a hol kezdtem beszédemet, ott fejezem be. Mindnyájan nagyszerű hálát mondunk neked, C. Caesar; de van nála nagyobb szerű hálánk is: mert mindnyájan egyaránt érezzük, mit rimányainkból és könyeinkből könnyen kivehetél vala; de minthogy nem szükséges e teremben mindnyájának felállva szólania, valóban velem kívánják elmondadni érzelmeiket: velem, ki némileg tartozom kifejezni mindazt, mit akarnak, azt, mi illik, és mit te az által, hogy M. Marcellust ezen háznak, a római népnek és köztársaságnak visszaadtad, tudtomra eszközöltél: mert úgy tapasztalom, hogy mindnyájan nem csak egynek, hanem mindnyájunknak megtartatása felett örvendezünk. A mit azonban forró vonzalmam hoz magával, melylyel őiránta mindenek tudtára mindenkor annyira viseltettem, hogy e részben alig a legjobb és legszeretőbb bátya C. Marcellus, s kivüle senki más mulhatna engem felül; a mit aggodalmaim, gondjaim, fáradozásaim által mindaddig bizonyitgattam, mig fenmaradhatásáról kétkedni lehetett: azt most, midőn nagy aggodalmaimtól, nyomasztó bajaimtól és fájdalomaimtól megszabadultam, teljesíteni valóban szoros kötelességem. Ennélfogva, C. Caesar, akként mondom neked hálát, hogy noha engem minden tekintetben

nem csak megtartottál, de fel is magasztaltál: mind-  
azáltal a te, egymagamra halmozott számtalan érdemeid-  
nek — mit már történhetőknek sem véltem — ezen egy  
tetted által tevéd fel koronáját.

## AESTHETIKAI TANULMÁNYOK

ERDÉLYI JÁNOSTÓL.

(Felolvasatott 1861. decz. 28-dikán.)

Az „Uj Magyar Muzeum“ füzetében\*) egy hosszúnak ígérkezett czikksorozatból nem több mint három közlemény jelent meg értőlem, egy nagy nevű idegen nyomain, „Aesthetikai előtanulmányok“ czim alatt oly régen, hogy azóta mindenki elfelejthette. Mostani emlékezetbe hozatalával sem több, sem kevesebb czélom, mint kijelenteni, hogy az akkor elejtett fonalat újra felfogom, és, a meddig lehet, szívesen folytatom. Némely előzmények után adtam ott a szépészet, mint tudomány, három fő részének vázlatát, és pedig nagyon röviden az első vagy egyetemes részt, mely a műszép eszméjéről tanít, s ennek viszonyát a természet-hez s a teremtő elméhez röviden érinti. Adtam a második, vagy különös rész vázlatát, mely a műszép fogalmából levezeti a benne levő különbségeket, vagy a műalkotásnak fejlődő lépcsőzeteit, a különböző felfogási módok szerint. A mi ezután következik, most fog ismét foly-

---

\*) 1854. folyam : a márcziusi füzet 232., szept. füzet 180., jul. füzet 353. lapjain. I. II. III. IV.

tattatni, magam sem tudom hány cikkben, de oly szándékkal, hogy egykor talán kibővítve öszszefoglaljam, egygyé öntsem az egészet.

## V.

Elő levén adva az eszmény és az uralkodó felfogási mód, vagy aesthetikai világnézet — Goethe szerint Weltanschauung — fogalma, miről az aesthetika két elsőbb része tanít, a harmadik azzal lesz elfoglalva, miképen valósodik meg az eszmény bizonyos érzéki anyagban, mint műdarab, műtárgy, azaz mint állnak elő a különböző művészetek. Nem tartom fölöslegesnek, részint a nagyobb világosság, részint a gondolatokkal való szorosabb összeköttetés tisztában tartása végett, némi bővített magyarázatába ereszkedni ezen első pontnak. Ugyanis midőn valamely művészi elme a maga tárgyát megeszmélte, azaz tisztába jött azon alapgondolattal, melyet művében elő akar állítani, alá van vetve az idő, korszellem által módosított, felfogási módjának, mikép ezt ama nagy aesthetikai két világ, t. i. a görög és keresztyén kor, felfogási módjai elének tükrözik. Goethének, midőn Iphigénia tragoediáját megeszmélte, Pyrkernek, midőn a „Szent hajdan gyöngyei“ eszméjében megállapodott, át kelle magát tenni az illető világnézet, ugymint elsőnek a görög polytheismus, másodiknak a héber monotheismus elemébe. A tárgy mihelyt a művészi agyban műtárggyá érett, tudni kell a művésznek, minő alakra van készen, vagy képesítve. Az nem tesz különbséget, hogy szobor, vagy festvény, vagy költemény lesz-e a mű: ez mindegy. Valamennyi műfaj kénytelen fölvenni az idő

arczát, és így bátran állíthatjuk, hogy a jelvi, remek és regényes (symbolicus, classicus, romanticus) műalakok közül, a mint ezek jellemző vonásaikban röviden kifejtettek, valamelyiket kell választani. E szabály alól a műtörténelem nem mutat kivételt. A három görög tragicus művei egymásutáni következesökben, mint időjelenségek, már ide bizonyítanak, és a „Lelánczolt Prometheus“ szerzője igen is kivehetően jelvi (symbolicus) felfogást mutat „Antigone“ szerzőjéhez képest, míg Euripides csakugyan a romantikai alakot valósitotta meg, midőn kilépve a sophoklesi remekség választékoságából, mintegy tulmegy a költői határon és feltűnően észre hagyja vétetni műveiben a kor bölcsészeti elemének tulterheltségét; mihez még az is számítandó, hogy több tragoediája népi közmondáson kezdődik. Sőt maga az öreg Homér is a szerint különbözik magától két nagy művében, a mint hőskölteményei eszményét, a kebel fogamzásakor, alakulni észrevette; és az Iliás a remekbe, az Odyssea pedig a regényesbe játszik. Nincs különben a festészek- és zeneköltőkre nézve. Henszlmannak épen azért tetszik jobban Rubens, mint Rafael, mert ő a jellemzetesnek ad elsőséget a műalakok között; Goethének, Szontaghnak azért jobban Rafael, mert mindkettő a remek formát becsülte jobban. Ha pedig a szobrok közül például a Laokoon-, meg Niobe-tömb, és a medici Vénus, meg a vaticani Apoll között kellene választást tenni: levén eme két utóbbi az idealis remek, amazok az erősebben jellemzett regényes nemből tartva: igen könnyű a következtetés, kinek, melyik fogná inkább megnyerni mütetszését.

A mi e három műalakot illeti, az idő szerint rendszeren úgy váltják fel egymást, mint a görög tragicusok sora mutatja. Ez az eszme nyilatkozásának oly szigorú egymásutánja, mint az, hogy minden dolognak első a kezdete, utolsó a vége. S ha tehát, idő szerint, első a jelvi műalak kifejlése: magától értetik, hogy a szép művek is ez alakot öltik fel leghamarabb; de más részben az is igaz, hogy az egyes műfajok közül az szokott legelőbb fejlésnek indulni s tökélyre jutni, melynek a jelvi műalak legjobban megfelel.

De melyek lesznek a különböző műfajok, vagyis, mi teszi az aesthetika harmadik részének tartalmát? E részben szükség vizsgálni az alkotó képzelődés viszonyát azon érzéki anyaghoz, melyben képeit vagy műeszméit előállítja.

A képzelődésnek általában szüksége van alajra (substratum. Subjectum: alany; substantia: állomány, állag), melyet meglepjen, melyre vagy melyben lerakja, ily módon érzékelhetővé tegye, eszmei tartalmát. Ezen alaj nem vehető más világból, mint a közvetlen érzék vagy külső tapasztalás világából. Átala nyer testet, szint, mozamot, vagyis miségi határozmányokat a képzelődés, tehát azon anyagi vagy érzéki elem által, melyben leghozzámúltóbban birja magát érzéseink elé hozni. És ime ez amaz anyaburok, mely a szellemet összeköti a kültermészettel, s találkozni engedi az egymástól oly távol, már-már összehozhatlan messziségbe eső két végletet: az anyagot és szellemet a művészetben. Itt lép egységbe a kettő. Ha tehát van tartalom, élet, eleven-ség, gyakorlatiság a világon: sehol több, mint a művé-

szben. Innen hatása, munkáló ereje az emberiség, azaz szív és lélek együttes művelésére, mit a tudomány annál szivesebben hirdet, minél inkább hivatkozhatik, belátása mellett, az emberiség történetére.

Azon tapasztalati világ, melylyel egyesülve nyer határozottságot a képzelődés, leginkább a szem és fül világa. A szem, mint tudatik, fölfedezi a térbe eső tárgyakat. Előtte pompázik a természet színjátéka, neki nyílik meg a szem, melyen által a lélekbe lát, az állati és növényi életet ügyeli, továbbá övé a nagyság, kiterjedés és minden külső mozgás. A tapintás nem oly idealis érzék, de mégis van befolyása a művészetbe, a mennyiben bizonyosságot tesz közvetlenül a testek fölszine, sulya, nedves vagy száraz, puha vagy kemény voltáról; igazolja, sőt élesíti a látást. Így a szem a tér művésze, alkotója; általa vevén idomot a képzelődés: legott megjelen a kitűnően térbe eső művészet, melynek különböző jele külsőség, azaz kinyulás, emelkedés, terjedés az űrben, határozói levén a vonalak, s ezekből származó geometriai alakok: szöglet, iv, kör. Azonban itt a szem művészete még nem fejtette ki magát teljesen. Az, a mi pusztán tértani vonalakban határozódik, úgy szólva csak keret; de mégis nagy mértékét bírja meg az eszme kifejezésének, s előáll a külszéség, a leganyagibb alakban, s leszen a képzelődés tértani: a művészet utána architektura. — Ha eme külszéségtől nem ugyan megválva, de a tért betöltve, már nem csak abstract, élet nélküli vonalakra, hanem ellentétesen a geometriai alakoktól elütő eleven, teljes formákra támaszkodva lel magának kifejezést a képzelődés: leszen



plastikai, fenkölt; mely szerint mintegy belülről látszik külsővé magasodni a tárgy, mikép a domborművekben tapasztaljuk; a művészet pedig, mely utána szülemlik, leszen szobrászat, a legalakibb műfaj. — De a szemé a színek is, vagyis a fény. Ha ennek elemeiben dolgozni vouzatik a képzelődés: előáll mint festői és szüli a képirást.

Másik világ, mely a művészethez anyaggal vagy érzéki elemmel járul, a hallás világa, és szorosán időbe esik. Az elfoglalt, betöltött idő: hang, mint a betöltött tér: szobor. Ha elménk az idő elemében rakja le gazdagságát: leszen a képzelődés zenei, s a művészet zene, ének: hangászata. Az ének már félig beszéd; de ha az érzéshez szóló hangokon tulmegy a kiállító képzelődés: a külsőtől befelé forduló irányban találja az értélemhez szóló hangokat vagyis a beszédet, s leszen a képzelődés költői, s a művészet ez uton költészet.

Igy és ennyi módon leszen külsővé az eszme vagy művészi gondolat az érzéki világ segítségével.

Bár a szem és fül két különböző világra vouatkoznak, nem kell gondolni mégis, hogy az utáuok szülemlik művészetek egymást teljesen kizárnaák, ignorálnák. Nem; sőt ellenkezőleg tudomást vesznek egymásról kölcsönösen, s a helyett, hogy rontanák: segítik egymást. Most a szem, vagyis a látás, nyujt teljességet a hallásnak; majd megfordítva ez amannak. Például a hangok emelkedése s alászállása épen az a fülnek, mi szemnek az architektonika. Az építészet mindenkor a szemre mutat, mint mesterére; s a mennyiben illetékesen mou-datik róla, hogy megfagyott zeue (Jean Paul): a hangok

fel- és alászálló játékát szilárdítja meg. Így lehet architektonikája egy költeménynek, legyen az nagy eposz, vagy parányi dal, epigramm. A szobor kiemelkedik a szemnek, mint a zenei erős és gyöngéd hangok a fülnek; és a festészet bizonyosan mind a két elemből, t. i. a szobor fenkölségéből s a hangok lágy puha lényéből veszi és számítja ki arányait, különben hitvány, üres mesterség, lélek és élet nélküli mázolás. Eme kölcsönködés nyomán lehet továbbá szó épen úgy a színek, mint a hangok harmoniájáról; valamint az a sötéttiszta, melyről az aesthetikában elannyit tudnak, nem csak a szemet illeti, p. o. az ó frank építészet pazarolt színei mellett gyérvilágítású csúcsiveiben, hanem a rembrandti árnyékolás mellett a hallást is a zene titokszerűségében s Osszián ködös énekeiben. A színészet látható nyelv, a táncz látható zene. A hallás és látás tehát egymásba vannak áttéve, soha egymástól elszigetelve; csak e viszonyhatást értve, van jelentése a görög műbíráló ítéletének, melyet Kazinczy is átvett, hogy ezen kérdésre: mi a szép? legjobb így felelni: kérjé azt a vak. Különben a hallás mélyebb tartalom vezetője, mint a látás; s ha ez utóbbi volna felelős a műszépért, a világ két igen nagy alkotó elméjére: Homér- és Miltonra nézve, csakugyan eljátszott elysium s elvesztett paradicsom lett volna a művészet tündérországa; ha egyedül a hallérezék: ki vehette volna ki a néma kövön Niobe anyai nyögését, Laokoon atyai fájalmát?

Most egy perczig magamra térek. Formáról, architektonikáról levén szó, alkalmat veszek emlékezetbe hozni egy, pár év előtti eszmecserét, mely Gyulai Pál és

magam között folyt az irodalmi forma ügyében. Brassai, kinek figyelme mindenüvé szerencsésen kiterjed, irván legközelebről a magyar mondatról (M. Akad. Értesítő második kötet, 1861. 301. lap, jegyzet), érinti e vitát, s úgy véli, hogy én „nem akartam eltalálni a Gyulaj sürgette eszmét, emez ellenben nem birt nevet adni az agyában alakult és előtte világosan álló képzetnek,“ mi Brassai szerint nem irodalmi forma lett volna, hanem architektonika. Ez észrevételben először vád van ellenem; de biztosítom Brassai urat, hogy eszem ágában sem volt a nem-akarás: ez irói bűn lett volna, vagy tetetés legalább, hogy a vitát győzelmi czélra szákmányoljam ki. Nem az én szokásom. Én vitatkozom, feszegetek, kutatok, adván jogot másnak is mind ezekre ellenem, okszerűleg. Másodszer, van az észrevételben egy nagy ellenmondás, mely szerint Gyulai nem birt nevet adni a világos képzetnek. Többre tanultam becsülni e társunk irodalmi munkásságát, mint hogy ezt rá nézve megengedjem. Ha a képzet világos, a név másodrendű dolog.

Hogy a tudományoknak saját architektonikájok van, ez mond valamit, de féltő, hogy kevesebbet a czélba vett valónál. A tudományok a magok bensőségében szervesek. A ki nyelvtanban a mondatot, logikában a tételt, mint egyéneket ismeri; a ki egy rubensi festvényt, ki egy goethei dalt a maga mértéke s aesthetikai bece szerint méltat, a műtörténetben kellő helyre illeszt: bizonyosan a nyelvtudomány, logika és művészet lelke körül jár, alkalmazván egymásra és egymás között az egyetemesség és különösség fogalmait, az eszme és való-sodása természetét, más szóval, kimerítvén a mondatban,

vagy műdarabban, melyek egyének, a nyelvtudomány és művészet törvényeit, melyek egyetemesek. Ha ez architektonika: ám legyen; de, komolyan véve a fogalmak tisztában tartását, a tudományoknak magokban nem architektonikájok van, hanem rendszerök. Kevésbé szigorú elmélet, mint rendszeren fiatalabb íróké, kik jó eleve sajátítanak el némi logikai s aesthetikai műveltséget, számtalan ízben viszi által a művészet szabályait tudományra, mert, a mi itt rendszer, s ott architektonika, analog, de nem ugyanaz; és senki sem beszél egy dráma vagy eposz rendszeréről: mert ez (t. i. a rendszer) oly belső, hogy pusztán a gondolkodás elemében mozog, hol egyetemes és különös részekre és tanokra oszlik, a fogalmak szélesebb vagy szűkebb módosulása után tagosul s ezek összefüggésében áll; valamint senki sem beszél tulajdonképeni értelemben a tudományok architektonikájáról: mert ez oly külső, hogy teljesen a szem ügye, kizárólag a művészet sajátja, és sohasem az egyetemeség, különösség alá- és fölszálló fokozatain mozog, hanem mint konkrét alak valósul meg, egyes példányokban; kitűnően szerepelvén az építészetben, ezen, mikép mondatott, leganyagibb műfajban, honnan csak a műérzékek viszonyos kölcsönködési útján vitetik által a többi művészetekre; de hogy még tovább, azaz művészetekről tudományokra is uralkodó ranggal volna átvihető: ez annyi lenne, mint elmosni a tudomány és művészet, az értelem és érzék közötti különbséget. A tudomány és művészet egyaránt szerves lények a szó legnemesebb értelmében: például a természetrajz és költészet; és valósággal ugyanazon alkotmánya mutatkozik mindket-

tőnek. Ott is három nagy ország (ásvány, növény, állat), itt is (lyra, dráma, eposz); tehát ebben közösek; sőt az alnemek, fajok megoszlása is párhuzamosan megy az egyénekegig mindkettőben. E szerint van tudománya a természetnek, van a művészetnek, és van rendszere mindkettőnek. Ezen rendszer örök, melyet föl kelle fedezni a tudósoknak; míg az architektonikát mindenki fölfedezheti, mert maga csinálja, midőn az egymás után mondandók, helyezendők sorát, arányát, vagy ha tetszik, a műnek vázlatát, csontozatát elkészíti: például a festész, mikor a vásznon kiméri s tömbözi alakjait; a drámairó, név szerint Schiller, jelenetekre osztva, kitervezi Demetriusát, mely utófelében csak mint vázlat maradt fen kidolgozatlanul: mindkettő oly szándékkal, hogy a fő tömböket vagy jeleneteket az alapeszme, az előállítandó tárgy kiemelése végett a legjobb hatásra számítva rendezze el: ez architektonika. Hasonlóul tehetne a tudós is, ha engedné mindenütt a rendszer, mely az analysis és synthesis le- és felszálló lépcsőzetein mintegy fogva tartja elménket, s következetes fejlődés vagy szerkesztés mellett vajmi keveset hagy architektonikai ügyességünkre.

Tehát az architektonika nem rendszer; s valóban Brassai sem ezt akarta mondani, hanem a tulajdonképeni kidolgozást, mely az architektonika alapja: mert ez, t. i. a kidolgozás „az a bevégző, sőt létesítő kellék, mely egyik tudományban harmóniásabb, kedveltetőbb, diszegebb s így tökélyesebb lehet, és az is, mint másokban“ (Brassai szavai); ezt értette Gyulai, ezt én. De Brassai, midőn ki akarta magyarázni, a rendszerre ment ki

okoskodásával e szavakban: „az egyéntől elemezéssel le, családositással fölfelé indulva és munkálkodva oly symmetricus egy épület keletkezik, melynek részei a legösszeillőbb arányban felelnek meg egymásnak.“ Igaz; de a symmetria és arány még nem kidolgozás; pedig az irodalmi formában ez volt sürgetve; különben, ha minden igazi tudománynak megvan az ő saját architektonikája, mikép Brassaitól halljuk, mire való, különbséget tenni az ethikai és reál-tudományok között, mikép Gyulaitól tanuljuk? s hogyan lehet egyikben harmóniásabb, kedveltetőbb, tökélyesebb az, mint a másikban, mikor mindegyikben harmóniásnak, kedveltetőnek, tökélyesnek kell lennie oly mértékben, a mint fölveheti a szabad kidolgozást? Hogy az architektonika és a kidolgozás nem egy, számtalan példáit látjuk itthon. A mi szépirodalmunk abban gyöngé, hogy költői volnának, művészei nincsenek, vagy ha igen, kevés számmal vannak. Vörösmarty majdnem utánozhatlan irodalmi lángész; még sem bevégzett művész, mert műveiben gyakran hiányzott az architektonika. Ezzel világgra szóló költői elme; nélküle nagy művei is, az eposzok és drámák, kiesinyek. — Vigyázzunk az értelmezéssel; különben ha a csillagászat, mint tudomány architektonikájáról beszélünk, még valami jámbor lélek, a ki, Szemere Pálként, „itésznek poéta, poétának rhétor,“ azon gondolatra jöhetne, hogy Phaeton meséje forog szóban: Regia solis erat sublimibus alta columnis, stb. Azonban megbocsátanánk neki, mert a tudománybeli tévedés is — a tudomány körébe esik.

A szép eszméje tárgyhoz van kötve, érzéseinknek

realizálva s ez által kivéve alanyi belsőségéből. Az eszme és anyag párosultak; a teremtésnek, mint aesthetikában mondani lehet is, szokták is, saját korszaka kezdődik a művészetben. Itt már a szép nem mint eszme, hanem mint alakot nyert eszme mutatkozik, az élő világ közepébe kihozva, hol részét teszi a szem és fül gyönyörének, társas örömineknek, magasb nemű kedvteléseinknek. A kő megmozdul, s belőle művészet, a görögknél Amphion szavára Thébe városa épül. A márványról elmarad, lepattog a fölösleg, vele minden durvaság, s isteni alakok tűnnek ki belőle. A természet elszórva fénylő szinei sorakoznak, vegyülnek, s a hideg fakó borutól a szemérem gyöngéd pirjáig minden árnyalatot fölvetnek; a tévedező hangok, a lég megcsattanásai zenévé folynak össze; az emberi szó dallá magasul, lelkesíteni, míg újra beszéddé egyszerűsödik, a lelkiekről világosan értesíteni. Valóban Isten mindent megteremt az anyagból, hogy semmi ne hiányozzék az alkotó képzelődés munkásságához. De az anyag nem cél, hanem valóságos eszköz, megadván magát a vele bánó észnek, gondolatnak; mikor a véges elme is teremteni méltán mondathatik.

De lássuk közelebbről, mit vehet föl magára, s minő belsőség előtt hódolhat meg annyira — az anyag. Közönségesen el van fogadva, s benne megnyugodva, hogy a művészet nem futó örömek s kedvtelések világa, hanem szellemi természetünk kívánalma, az elme legnagyobb szükségeinek kielégítője, s feladata nem kevesebb, mint az emberi legfőbb érdekek képviselése. Nem azt akarjuk mondani, hogy nem szólna hozzá apróbb

érdekeinkhez, henem a legfőbb magába foglal minden alárendeltséget, a több a kevesebbet: így szólunk csak a legföbbről.

Minden művészet középpontja maga az érzékek elé hozható isteni igazság. Ez a mi szellemünk valódi tartalma, mindig és mindenek felett legméltóbb tárgya a művészetnek s ugyanazért a legméltóbban akar kifejezteni. Még a természetet sem a természetből közvetlenül festi a művész, hanem előbb fölveszi magába, így bensősége körébe varázsolvá szüli új életre a vásznon, vagyis tárgyát, miután istensége titkába felavatta, szülheti újra csak. Midőn elménk ezen legnemesebb tartalmat érzék elé akarja állítani, a külvilágban találja fel eszközeit: ilyen eszköz legelsőben is anyag, mint olyan, azaz eredeti, vastag nyersségében. Az anyag és szellem először találkozáskor, előáll a műépítészet, melynek feladata úgy készíteni el a szervetlen természetet, hogy megjelenhessék benne a szellem, az eszme. A ki első építé házat, lehet, hogy történetesen jött rá találmányára, védni magát a természet mostohasága ellen, a mikor egész elégyültséggel megállapodott e véges ezélnál; de a ki oly dicsőségre szánta el az anyagot, hogy eszmét állítson elő rajta, szükségkép tulvitte gondolatját e véges világon, s ezt ki is akarta jelenteni, tudunkra adni alkotásával.

Az anyagnak eredeti nyers állapotjában minden becse a mennyiség. Mint ilyen, először is súlyával tartja magát, s megülvén helyét a térben, alakot vesz pusztá geometriai vonalak után. Ez alak a leggyaralóbb, csak épen a neve, hogy alak, mert maradván a külsónél



teljesen, ennek mértéke után veszi becsét s a szépből annyi részt, mennyi a szabályszerűség és arányosság után megilleti. De továbbá a mennyiség, mint olyan, nagyságra számít és tömegesre támaszkodik; s adván a sokhoz sokat, mintegy a tért támadja meg, hogy minél többet foglaljon el belőle: és valóban az építészet a nagy alak által megy túl a közhasznúságon, s fölöslegével akar győzni, hogy szépet állíthasson elő. Innen az építészet tömeges volta, nagyszerűsége, főleg keleten, hol maga az istenség is nagynak, nem csak belterjileg, hanem szinte test szerint kiterjedőleg is neveztetik. E végre a mennyiség, mint az anyag legelső tulajdona, ellenszegülés vagy előmozdítás nélkül vevén fel a szellem akaratát, közönyös, maga bizonytalan levén, bizonytalanannak hagyja a kifejezést is magán, vagyis az eszmének annyira hódol meg csak, hogy ez mintegy rajta függjön, találgatva fölfedezhető legyen. Az építészet így a jelvi (symbolicus) műalak megtestesülése. — Az anyaggal ezen első lépés után annyi történt, hogy a természeti szétszórtságból együvé van gyűjtve, s tömegességében részt foglal el, helyet jelöl ki a térből, mint képviselőjét minden térnek, hol közvetlenül kész megjelenni Isten, mint saját házában. E helyen minden hely együtt van, mert képes befogadni a végtelent; s mint ilyenre aztán a képzelődés reá pazarolja minden gazdagságát, mert nem csak oly ház az, a hol az idő kellemetlensége, hideg és forróság, vihar és fürgeteg ellen nyilik menedék, hanem irány mutattatik az ég felé, a hova viszont az ég száll alá minden üdvével, a hol földiségéből mintegy kitisztálkodik a lélek.

Közelebb hozatik az anyag és szellem a szobrászatban, mely a második művészet, midőn az anyag tulmenve a puszta szabályszerűség merev alakján, valóságos életalakot ölt s készen áll előttünk mint egyén a lelkesség végetlen formájában. Az anyag többé nem közönyös, a kifejezés nem csak külsőleg van meg rajta, hogy mintegy rá kell mutatni, hogy megtalálhassuk; hanem benne van, sőt mondhatjuk, belőle emelkedett ki, vagyis minden ki van fejezve, a mi csak benne s általa kifejezhető, így az érzékiség formája megtelve, a lelkiség érzékiség alá foglalva. Ezen összemértség teszi a remek (classicus) műalakot. A szellem a maga jogába lépett, szinte jól érezni látszik magát, midőn nyilatkozása végetlen formáját elérte: mert ott van az anyagon mint közvetlen egység vele. De az anyag is több már, mint rideg mennyiség, mint sulyhordó tömeg. Eszme látszik rajta minden vonásában az alaknak, minden irányában, azaz teljességében a tér mértékének. A puszta szögletesség, merev vonalosság lefaragva róla. Az egyhangu lap, egyenes fölület helyét kidomborodás, emelkedés, hajlás foglalta el; a tér betöltve, a külső és belső egyensulyba szilárdulva, a szépség örök életre szánva néma nyugalomban: ez a szobor. A szellem, a mikép benne előállittatik, a helyett hogy játékot űzne a szenvedély változásaival, az érzések módosulásaival, mintegy meg van érmedve (gediegen); azért nem is bocsátkozik különfeleségbe, hanem marad ugyanaz, változatlan a tér kényszere alatt: és ez a szobor gyöngé oldala, mi azt jelenti, hogy van a szellemnek oly tartalma is, melyet a szobor még nem bír kifejezni, s magasabb előállítási alakot igényel.

Ilyen tartalom a sokféleség, a részletesség, a haladó mozgás, s az ezekkel járó bensőség. Igaz ugyan, hogy a szobor, ellentétesen a műépítészettel, a tér minden irányának eleget téve, semmi kétértelmőséget nem hagy magán, midőn tartalmát, mondhatni kézzel foghatólag, kiemeli, szemünk s tapintásunk elé tolja; igaz, hogy kifejezése teljes; de a mi kifejezés végett reá van bízva, megelégszik a szép test alakával s közelebbről nézve a fölszinnel, a fölszín jelentékességével. A magasabb szellemi tartalom már nem köti magát a térhez, hanem képes mintegy visszavonulni tőle, s úgy érne el célját, ha kevésbé testi elemben állítatik elő. Az alanyiség, egyéniség, a maga élő, eleven, folytonos munkásságában, az emberi szenvedélyek, érzések a legrészletesebb árnyalatokig lesznek ezen tartalom. A műforma többé nem egység, mint a szoborban, hanem különféleség, változatosság, mint az életben. A művészet anyaga már kivetkőzött a testiségből, s ennek csak látszata maradt fen a színekben, mikép a festészetnél, vagy el van vonva szem elől, s a hallérzék elemébe, az időbe, téve át, mint a zenénél, s végre az idő szigorú mértéke alól is kikerülve, szabad hangokká nemesülve, mint a költészetnél, hol minden belsőség, minden képzet birja saját jegyét az értelmes szavakban. Ezen egész műkört az építészet és szobrászathoz mérve, melynek elsejét a jelvi, másodikat a klasszikai műalak megvalósulása gyanánt ismertük fel, úgy tekintjük, mint magasabb eszmei műkört, mely kevés anyaggal minél több tartalmat bír előállítani: azaz itt éri el idealizmusát az előállítás, s ez az ugynevezett regényes műalak.

A művészet e harmadik körben már úgy fejlődik, hogy az anyag mind jobban fogyása teszi a különbséget, s emeli egymás fölé, mint bensőséges alkotást, a regényes alak említett három nemét; mikor a szobrászat után mint hozzá legközelebb álló jön a képirás vagy festészet. Legott feltűnik e részben a kettő közötti ellentét. A szobor alakja érmedt egység, szabadon állva térben, körülfolyna légtől, melyet a szem minden oldalról megvizsgálhat, a tapintás megérinthet, szóval mint egészen kimetszett önség, mint egész teljesség jelenik meg az érzéki világban. A festészet távolabb esik a természeti valóságtól, de azért nem szűnik meg művészeti elsőbbséget igényelni, mert tulajdon értelemben itt valósul meg a képzelődés művészi hatósága, midőn a dolgok anyaga helyett, mely a természetben él, képöket adja, mint azok eszményített alakát, testök helyett lelkét; ha ugyan a művészetnek sohasem volt feladata a természeti szép, hanem a műszép. A festészet anyagja is egy, mint a szoboré, tudniillik a világosság, de széttörve alkotrészeire, azaz kiválva egyes színekre; és a mennyivel finomabb, szellemibb ez, mint anyag, a kőnél: annnyival több szellemi tartalom előállítátára is leszen alkalmas a képirás. A szobrász meg fogja magát gondolni, ha netalán szenvedélyt akarna előállítani: vajon nem fut-e ki művészeti köréből. A márvány nem fog elpirulni; ellenkezőleg a színek, melyekkel a festész rendelkezik, minden belsőséget kiemelnek, minden különösséget jeleznek, a legtágabb részletességig feloszlanak, mindig a testiség azon alakában, mely a tér határozmányai közül egyedül a lapra vagy felszínre szorítkozik, a nélkül mégis, hogy

felhagyna a szobor fenkölttségével; s ha ekkép megszabadul egy oldalou a tér terhétől, aláesik más részben a szellemi kötelezettség föltételének, hogy mindent szemünk elé hozzon, a mi az emberi kebelben mint szenvedély, képzet, a természetben mint életelevenség mutatkozik. Különösen kiemelendő a szem hatalma. A szobortól megijednénk, ha szeme volna; a festvény szem nélkül elvesztené jelentékességét. Szem a lélek tükre; szobron e tükör hiányzik. Eme könnyen feltalálható különbség legvilágosabban adja értésünkre, mit jelent az, hogy a szobrászat inkább a görögöknél volt, a festészet inkább a keresztyéneknél van uralkodó virágzásban.

A részletesség eltűnik a szem elől, tehát a térből, s egymásmellettiség helyett egymásutánná változik át az időben, midőn a változatosság még magasabb egységbe hozatik a hangoknak kölcsönös egybeolvadása, egymásba folyása, szinte látható összehullása által. A hangvilág hullám. Semmi sincs itt egymáson kívül, noha egymás után foly: ez a zene. Fő mindenesetre a jelentesség. De a mi zenében szól, nem vehető részletes lelkiség gyanánt, hanem benne örömet, szomorúságot lelünk kifejezve, azaz egyetemest, melynek az értelemmel kevesebb köze, mint az érzéssel. Az érzés köre, tudjuk, homályos, rejtélyes, hol öröm és bú, szinte a fojtó rekkenőség alakatlan alakában dulnak és forrnak egymásban egymás ellen: az ez, mire a költők annyiszor panaszkodnak, hogy nem lehet szóval kimondani. Eme homályosság, vagy inkább határzatlanság miatti rejtélyessége a zenének onnan van, hogy jegyeit, melyeket

használ, a nagy és roppant természetből veszi, azaz nincs oly hang a zenében, melyet a kültermészet nem birt volna előbb. Csak a hangszer hiányzik, hogy mind e hangokat egyenkint talán nem bírjuk előadni; de a hangvilág fokozatába mindegyik befoglaltatik, rajta fönt vagy alant feltalálható. Alkalmasint ezt érti Lessing, midőn azt mondja, hogy a zene, mint művészet, természeti jegyekre, azaz olyanokra, a melyek advák, támaszkodik. „Már a zene közege, kelméje, mond szépen Wienbarg, kedvező előhitet gerjeszt az ő aesthetikai méltósága iránt. Közege, a lég, láthatatlan, mint a hangok, melyek általa lesznek; e láthatatlanban ő hat mint láthatlan, mint idegen világi, és pedig nem mint holt, mozgalmatlan, nyugvó, hanem mint valami siető, folyó, közöttünk, fölöttünk, alattunk lebegő. Dallamai jelképeivé lesznek a mi szellemi gerjékenységünknek, néma érzéseink, sejtelveink, reményeink, fájdalmaink, örömeink mind, mind megszólalnak mellünkben, érezünk még egyszer oly erősen, de a fájdalom fölé emelkedve, ezt mint hangot élvezzük csak, mely fülünket bájolja, a nélkül, hogy a szivben tövis maradna utána.“ A zene valóban az egyetemesség érzéki megvalósulása, a láthatatlannak, sőt a kimondhatatlannak, ha lehet így szólni, értelmessége, mely az idegekben szól, mint a rezgés, mint mozgalom, mint légszerűség, mikor érzéseink megindulva szinte hallható belzenét játszanak. Innen van aztán amaz elégszer tapasztalt **tünemény**, hogy az ember, ha csak nem hülye és ügyefogyott, szép dallamok hallása után, önkéntelen akaratlanul is kedvet érez dalolni, közelebből egy jó operai előadás végével a kimenő

közönség eltölti az utcát énekkel. A zene belső formája idő (tempo), ütem, a legszabatosabb matematikai szigorral, a tartam, hosszabb, rövidebb mozgásával a hangok fel- és alászálló hullámain, mi a mozam (rhythmus).

A mi végre a művészetek legutolsóját, vagy helyesebben legfőnségesebbjét illeti, mely a költészet: ennek jellemző sajátysága, Hegel szerint, azon hatalomban áll, melylyel az érzéki elemet, mely alól a képirás és zene kezdék már felszabadítani a művészetet, a szellemnek és képzeteinek aláveti. Mert a hang, mint a költészet külső anyagja, benne már nem zengő érzelem, hanem magában jelenték nélküli jegy, jegye e magában egyszerű képzetnek, nem pedig a határozatlan érzéseknek, ezek árnyalatai- és lépcsőzeteinek. A hang benne szóvá lesz, gondolatokat, képzeteket jelölni, párosítván a képzetek végtelen világát a hangra szükséges idővel. Ez érzéki elem azonban, mely a zenében közvetlenül egy volt az érzéssel, becs és tartalom nélküli jeggyé száll alá, miért a költői előadás eleme nem a hang, mint olyan, hanem a költői képzet, és szellemi nézelhetőség, a mi egyuttal a lelkeség, gondolatiság eleme, és nem csupán a költészeté kizárólag, hanem átvonul a művészet minden alakjain, különös önállásra fejlődik mindenikben. A költészet így, mint képzetek alkotása, anyaművészet, s egyetemességi ranggal bír a többi felett, előállítván a magában szabaddá lett, érzéki anyaghoz többé nem kötött szellemet, mert alkotó vagy költői képzelődés nélkül nincs művészet. „Erhabne unsre Mutter, Poesie!“ zengi Rückertnél a hangászat valamennyi műfaj nevében, igen helyesen.

Visszatekintve a fentebbi jellemző lehozásokra, melyekben jóformán csak az egyes műfajok fogalmát akarám összeállítani, sok észrevételnek lehet helye utólag. Mindjárt ilyen lesz a regényes műalak ellen tehető ama kifogás, hogy a költészet talán csak mint ilyen és nem mint remek is felfogandó, a mi magában hibás nézetnek mutatkozik; valamint találkozhatni azon ellenvetéssel is, hogy a jelvi műalakra netalán csak az építészet vihető vissza kizárólag, stb. Azonban a lehető kifogások ellen előre meg kell jegyezmem, hogy a három műalak mindegyike a művészet minden fajára átvihető, át is van vive a műtörténelem bizonyossága szerint, hanem kitünőleg jelvi az építészet, klasszikai a szobrászat, regényes a képirás, zene, költészet. Sőt a három fő alak nem állapodik meg az aesthetikai körben, hanem átmegy a tudományok minden ágára, a szellem minden megyéjére, a jellemre vagy tudosságra egyaránt. A történetirő, a bölcsész osztoznak befolyásában. Sallust, Caesar és Tacitus épen úgy viszonyulnak többé-kevésbé egymáshoz, mint a három görög tragikus; mint Pythagorás, Plato és Plotinos: az elmélődés magasságain is megtartván első a jelviség (symbolismus) vonásait, második a remekséget, utolsó végre a regényes idomot. Így veti össze egymással Rosenkranz az újabb kor bölcsészei között a rejtélyes Böhm Jakabot, a plasticus Spinozát, a regényes Jakobit, mert a képzelődés a szellem minden munkásságára kiterjed s előállító képessége mindenütt érezhető. Nem csak az pedig, hogy a képzelődés minden-hová kiterjed, hanem a művészet minden faja is meghódol e három formának egymás után, egymás mellett.



Maga az építészet, melyről feljebb mondatott, hogy kitünőleg jelvi, nem idegen a három külön alak fölvételétől. És a keleti roppant építkezés a Babel tornyától Semiramis függő kerteig, aztán a görög és római, végre az ó-frank építészet, a jelviség egyetemes vonásai mellett, még különösséggé is fejlődnek, és a görög architektura a remeknek, a régi frank (közneven gót) a regényes alaknak felel meg. Így a szobrászat és festészet, zene és költészet. Az egyiptomi szögletes szobrok, a görög idealis arcok és a római egyéni alakok ide viszonylanak. Az olasz festészet Masacciotól Rafaelen keresztül Michel Angeloig, a német zene Mozarttól Beethoven, Haydnon keresztül Weberig, Meyerbeerig, így nálunk Kisfaludy Sándortól Kazinczyn, Vörösmarty keresztül Petőfi Sándorig, stb. stb. mindenütt újra meg újra ezen bűvös kört futja fejlődésében, ismét meg ismét előforduló emelkedési magaslatokon. Ennyi elég, nehogy a fogalom felvilágosításánál már a részletekre menő magyarázatokkal elébe vágjunk a rendszerességnek.

Másik ellenvetés jöhetne mindjárt azon oldalról, hogy a művészeteket helyesebben lehetne osztályozni más alapon, név szerint a tér- és időviszonyok után képző és szóló művészetekre. Azonban ez szűkebb alap, mint hogy rajta megállhassunk, mert minden művészet képző, lévén utolsó föltétele mindegyiknek az érzéki előállítás; erről azonban beszéljenek mások. Mi az elosztást azon viszonyból fogtuk fel, melybe lép egymással a költői vagy alkotó képzelődés az elemmel, melyben előállítatik a mű.

## LORÁNTFI ZSUZSÁNA SZŐNYEGE

SZÁSZ KÁROLYTÓL.

(Felolvasatott 1862. febr. 6-dikán.)

A határon a harcvész megint dúl,  
Roskadoz mit Bethlen épített,  
Rákóczy György fölkel és megindúl,  
Védni honját, védni a hitet.  
Ablakából, Lorántfi Zsuzsána  
Fejér kendőt lobogtat utána.

Elkiséri meddig szeme birja,  
Hol az ég a földet öleli.  
Visszatér-e? — vagy ha ott lesz sírja — ?  
S szive búval, aggálylal teli.  
Korona sem óv a nyil-záportúl. . . .  
S fejdelemasszony könye kicsordúl.

Elzárkózik belső teremében,  
Hajtja arczát tenyerébe le.  
Más láttára sirni neki szégyen,  
Titkon ázik könytül kendeje.  
Arca fejér, mint az özvegy kócsag. . . .  
De nem látja — a Mindentudó csak!

S szól: „Öröm, szállj! nincs helyed szívemben  
Mig csatáin küzd a drága férj.

Szállj nyomában, kísérd őt helyemben,  
 Véle menj el, vissza véle térj !  
 Özvegy vagyok, míg ti tovajártok :  
 Imádkozom, dolgozom, sovárgok !“

És kilép. Most oly fenséges arca :  
 Szigorú bár, rajta bú nem ég ;  
 Meg se' látszik titkos lelki harcza,  
 Köny se' fátyolozza nyilt szemét.  
 Nyúgodt, mint a bérczen a tergerszem,  
 Melynek tiszta tükré meg se' rezzen.

Gyűjti aztán udvarát körébe.  
 Nem hivalgó udvaronc-kör ez :  
 Egyszerű leányok, háza népe,  
 Testökön fehérlik szüzi mez.  
 És mind varrnak, kötnek, fonnak, szőnek,  
 Körüle a fejedelmi nőnek.

A munkának ő a középpontja,  
 Ő az, a ki osztja, vezeti :  
 Megdicséri, hogyha jó ; kibontja  
 S „újra kezd !“ ha nem tetszik neki.  
 S mindenikben arra ég a verseny,  
 Egy mosolyt hogy asszonyától nyerjen.

S foly a munka. Varnak, fonnak, szőnek,  
 Fejedelemasszony sem pihen. . . .  
 S készül — nézd ! — a himzett drága szőnyeg,  
 Ékesítve fejedelmien.  
 Senkinek sincs egy öltése rajta :  
 Ezt a munkát ő magának tartja.

Csoda szőnyeg ! Drága munka ! melyen  
 Kéz a szívvvel együtt dolgozik !

Mint az élet : sötét helyen-helyen,  
 Majd virágos s fényre változik.  
 S mint pompája iratos mezőnek :  
 Terül ki a fejedelmi szőnyeg. . . .

És azonban éjjel nappal készül,  
 Munka közben terve egyre nő. . . .  
 S ajkán mosoly, homlokán ha vész ül,  
 Egyre himz a fejedelmi nő.  
 Csak mig nézi, addig hagyja félbe,  
 Mintha abban, már csak abban élne.

Bele himzi könyeit s imáit,  
 Bele himez annyi hő sohajt,  
 A mitől megdöbben, s a mit áhit. . . .  
 Hányszor reszket kiseded tüje rajt',  
 S eszmeképi múltnak és jelennek  
 Rendre-rendre rajta megjelennek.

Minden öltés egy látás, egy emlék,  
 És valóhú minden alak ott ;  
 A mi fogva tartja szívet, elmét,  
 Csodaszerűn nyer most alakot.  
 S mint ha ködből bontakozva jőne :  
 Tűn' megannyi kép elő, beszöve.

Söt sejtelme a jövőbe nézhet.  
 Éled s reszket, váltva, a miatt.  
 Látja, mit hoz házára a végzet :  
 Küzdve, veszve — a Rákóczyak !  
 Dicsben, gyászban, mint vívnek övéi :  
 Lelke látja — és keze beszövi.

## 1.

Legelől, a szivben és a kelmén,  
 Magaslik egy szigorú alak.  
 Férje az, s szerelme rá lehelvén,  
 Fél mosolyt nyer a kemény ajak.  
 Büszke képén harcok terve, titka ;  
 Balja nyugszik kardmarkolatán ;  
 És a homlok zord s fenséges, mintha  
 Koronáról álmodozna tán.

Szürke méne, szultán ajándéka,  
 Port kapálva, puskaport szagol ;  
 Fülhegyezve nyihog, rágja még a  
 Zabla lánczát ; félre valahol —  
 Sáncz mögött — a mord ágyúk pihennek  
 Mint lelánczolt vén komondorok,  
 S kételyén kudarcznak, győzelemnek,  
 Egy se' kél, csak ásít és morog.

Morva partján szellős hadi sátor,  
 Áll hadával Rákóczy s a svéd.  
 Csellel kerül hát mögé a nádor,  
 S száll Szerencsre, mit egy kar se véd.  
 Ott, rabolva, a falat kibontják,  
 És a kriptát, és — mi vért jegeszt —  
 Szélbe szórják ősök drága csontját. . . .  
 Hallod-é, György ? jőj, boszúld meg ezt !

S kard-ki-kard ! és csata zúg csatára.  
 Majd elő a zászló, vissza majd !  
 Lángban áll az országnak határa,  
 Vér áztatja a kemény talajt.  
 S lepve vértül, csorgó veritéktül,  
 Küzd Rákóczy . . . . győz . . . . Brünnig megyen . . . .

Keze már a koronán; — de békül . . .  
A mit nyert, mind a hité legyen!

A fejdelemné csak himez, himez . . .  
S ragyogva áll a szőnyegén im ez.

## 2.

Reszket a kéz, gyorsabban öltve,  
S a tű alól mi tűn ki most?  
Setét a föld, a szőnyeg földe,  
De harmatot hord, vérpirost.  
Az ég pedig olyan világos,  
De nem naptól hajnalodik,  
Jaj, gyászidő! sejtelmed átkos:  
A trónon György, a második.

Kit elragadt dicsvágya álma  
S bölcsök tanácsa meg nem ó:  
Nem tűri el a büszke pálma,  
Hogy tövét lepje törpe moh.  
Korona kell, és három ország,  
És hatalom, s királyi név. . . .  
Jaj, ez a láng. . . e vérpirosság. . . .  
Jaj, ez a szörnyü, szörnyü év!

Vérrel csepeg a szőnyeg földe,  
Lánggal borul a láthatár;  
Tiporva van a rétek zölde,  
S foszt, éget, öl a vad tatár;  
Szűz s agg sem ment szörnyü dühétül,  
Könyör se', kard se', fal se' véd;  
Város helyén üszök sötétül,  
S nem ismerik helyét, nevét.

Ki az — ? Elszánt csapat körében,  
Halvány, setét ifjú, ki vagy ?  
Harcz tombol a gyalúi réten.  
Az ágyú bög, a ló riad.

Nézd, fejdelemasszony, az fiad...  
És minden cső csak rája czéloz,  
És minden nyil felé süvölt.  
Egy görbe kard — most vág a czélhoz,  
Egy nyil — s a ló s lovag ledölt...  
Nézd, fejdelemasszony, véres a föld.

A fejdelemné csak himez, himez,  
S setéten áll a szőnyegén im ez.

## 3.

Kongó kövön, boltos teremben  
Áll gyászpompájú ravatal,  
S a szemfedő ha félre lebben,  
Egy nő, fejéren mint a fal,  
Van halva rajt' : a büszke arczon  
A halálon vett diadal ;  
Mellette térdel, sir egy asszony,  
Szép, fejedelmi, fiatal.

Oh Jézus Krisztus, könyörülj !

A koporsónak nincs keresztje,  
Gyertyák körüle nincsenek :  
De a térdelőnek, leeresztve,  
Kezén szent olvasó pereg.  
Az fekszik ridegen, mint Kálvin,  
Ennek imája is gyöngyszemek :  
S a puritánno — végső álmin —  
Egy „Áve-Márián“ szendereg...

Oh Jézus Krisztus, könyörülj !

Jaj, hogyha tudná, megfordulna  
 Koporsójában a halott!  
 Ha tudná, mint lesz összedulva,  
 Mit horda hittel, gonddal ott!  
 Keresztekkel hogy' tele rakják  
 Majd a szobát, melyben lakott,  
 És a mosolygó múzsák lakját  
 Zárdává teszik — Patakot!

Oh Jézus Krisztus, könyörülj!

Ha tudná — ? Ha nem tudja : sejtí  
 Jó Lorántfi Zsuzsána ezt:  
 Keze reszket, tüjét elejti;  
 Fölveszi újra s varni kezd.  
 Magára ismer a halottban,  
 Ajkán sikoltás hangja rezg;  
 S ki olvasóval térdel ottan:  
 Az menyé... Ég, eszét ne vedd!

Oh Jézus Krisztus, könyörülj!

És unokái elhajolnak  
 A hittől, mely övé vala;  
 Eretnekül nézik maholnap  
 (Tanítván őket Loyola)  
 Nagyapjokat, ki amaz elvért  
 Diesően, győzve harezola.  
 És a Rákóczy-nevet és vért  
 Térdelve kell, hajh, látnia!

Oh Jézus Krisztus, könyörülj!

A fejdelemné csak himez, himez,  
 És iszonyún áll szőnyegén im ez.



\*

Munkája köz benmeglepé az álom,  
 És szőnyegére lankad homloka.  
 S feltűnik im, himzett tündéri fátylon,  
 Álmába' sorban minden unoka.  
 Mind, harmad ízig, negyed ízig. . . .  
 S hogy bételik : ugy fél s ugy bízik.

Oly nyugtalan, midőn reggelre ébred,  
 De dolgozik tovább, tovább megint.  
 Lát elvonulni újra minden képet,  
 S kihimzi azt, csodás sejtelmekint.  
 Majd fényre, majd sötétre válva  
 Áll szőnyegén himezve álma.

## 4.

Öröm tanyája lesz Patak megint :  
 A csarnokok — nézd — nászra nyílnak ;  
 S egymásra fényben ég, gyönyörben int  
 A Zrinyi- és Rákóczy-csillag :  
 Rákóczy Ferencz, Zrinyi Ilona. . . .  
 — De ki képe itt ez a marczona ?

Setéten áll, márványoszlop megett,  
 Egy zordon alak, Zrinyi Péter.  
 Borús szeme villámot rejteget,  
 Ráng ajka, elfojtott beszéddel.  
 Majd indul, gyorsan, Rákóczy felé. . . .  
 — De mily magas kép tűnik itt elé ?

Leng a szabadság lobogója, leng.  
 „Jogot nekünk !“ harsogva zúgják.

De míg a zászlót szél hordozza fent —  
 Hajh, a szerencse rút hazugság! —  
 Nézd, törve, verve a szép sereget. . . .  
 — De hah! mi kép ez, mely itt fenyeget?

A vérpad áll. És rajta véresen  
 Áll a bakó. Törli pallossát.  
 Ott Zrinyi hullt el; még Rákóczy nem;  
 Ő él — alázva — sorsa fogság.  
 És nője özvegy, fiacskája rab. . . .  
 Rákóczy-név, borul napsugarad!

A fejdelemné csak himez, himez,  
 S fény- s árnyban áll a szőnyegén imez.

## 5.

Csak egy sugárt a gyászos éjben  
 Ömleszsz el, ég, e szörnyü képen,  
     Mely néma, mint a temető.  
 Bolyongva a bús csarnokokba',  
 Egy asszony jár, le-föl, zokogva. . . .  
 — Csak körrajza kivehető.

El-ellebbenve dult arczától  
 Leng éghaja, mint sűrű fátyol,  
     Min könnyet rejt minden redő. . . .  
 De mint a madár szárnya mellett,  
 Ki az, kit karja közt melenget?  
 — Csak körrajza kivehető.  
 Az árva, kit az anya s nő véd,  
 A honleányia-honjövődjét  
     Nincs veszve ez, míg élhet ő.

E fiuban vár fény honára. . .  
 Nem ismeresz Zrinyi Ilonára?  
 . . . Csak körrajza kivehető.

De menni kell. . . A csalfa várnagy  
 S győző vezér sürgetve várnak,  
 Mintha fen égne a tető.  
 Abszolon arczán ég az önvád;  
 De gúnyvigyorgva nézd Karaffát. . .  
 Csak körrajza kivehető.

S most újra mindent sűrű éj fed,  
 Börtönbe egy sugár se téved,  
 S a zárda, mint a temető.  
 S a fiunak, s a rabasszonynak,  
 És Karaffának, s Abszolonnak,  
 Körrajza sem kivehető. . .

A fejdelemné csak himez, himez,  
 És éjbe borul szőnyegén imez.

## 6.

Virul megint a szőnyeg földe,  
 És szinpompában ragyogó.  
 Mindent az élet lehe tölt be,  
 Szélszárnyon úsz a lobogó.  
 Dalják alatt a büszke mének;  
 Tombolva kél a harez-zsivaj. . .  
 És szinte-szinte zeng az ének:  
 „Rákóczy, hajh! Bercsényi, hajh!“

Hol legsodróbb a csata-örvény,  
 Leggyilkolóbb a vértusa:

Egy alak áll, magasba törvén  
 Mint a Libánon czédruza.  
 Részén a jók, s az Isten jót ad,  
 Diadal szegődik léptihez.  
 S harsog, szabadság! drága nótád,  
 Sir, s ég, s gyujt: a „Rákóczy“ ez.

S elébe milliók borulnak,  
 Hol völgybe száll vagy bérczre hág.  
 S alig elég már koszorúnak  
 A fán a lomb, földön virág.  
 Kőny ég a szemben, láng az arczon,  
 Ragyogva ég kezén a kard....  
 Segítsd meg, Isten, őt e harczon!  
 S gitsd meg, Isten, a magyart!...

A fejdelemné csak himez, himez,  
 S ragyogva áll a szőnyegén im ez.

## 7.

A táj fölött sűrű, nehéz köd ül,  
 Villám se' néz ki a felhők mögül;  
 Kard sem ragyog a hősök oldalán.  
 Sir ezer férfi, mint egy gyáva lány;  
 És néma, halovány mindannyiok.  
 A paripa sem tombol, csak nyihog.  
 Bevonva gyászfátyollal a dobok;  
 Az ágyunál kanócza nem lobog.  
 A zászló, mint egy szárnyszegzett karoly,  
 Megtörve, búsan, a porig hajol.  
 Jaj, égj ki, szem! a fegyvert leteszik....  
 Oh átkos óra! oh majtényi sik!

A fejdelemné csak himez, himez,  
 S borongva áll a szőnyegén im ez,

Tengerparton bolyongva járnak  
 Sirból kiüzött néma árnyak.  
 Olyan setétek, haloványak. . .

Lesik, mit zúg a hab morajja,  
 Mi hir van a szellősohajba' — ?  
 „Rákóczy, hajh !“ csak ezt sohajtja.

Ki az, a többitől kiválva,  
 Zord szirten, a viharban állva ?  
 Fürtös haját vad szél zilálja. . .

Búját borongja fen a felhő ;  
 S ha egy sohajt lop ajka mellől :  
 Viharrá lesz a gyáva szellő.

Ki-kimegy a tenger partjára,  
 Rá-rádöl csonka, tört kardjára,  
 Locsolja lábát habok árja.

Sok év röpült el ; várta, türte ;  
 Rég őszbe fordult barna fürte.  
 S a láthatár csak néma, szürke.

Tengernek van dagály- s apálya ;  
 S ő csak hijába nézi, várja :  
 Ha jő-e már a mentő gálya ?

Halál gályája, erre tartva,  
 Jő érte. . . Most száll békepartra.  
 Mellette tört zászlója, kardja. . .

A fejdelemné csak himez, himez,  
 De ziláltan áll szőnyegén im ez.

\*

Zilált a kép. . . . Az évek teltek,  
 A mig munkája ehhez ért.  
 Rég megadá már a sirkertnek  
 Férjét, a böles s dicső vezért.  
 S mind jobban, jobban elmosódnak  
 Az alakok a szőnyegen.  
 S jó érte is már ama csónak :  
 Leejti tüjét, és megyen.

Már sirban Lorántfi Zsuzsána,  
 Tavasz rá zöld lepelt vete.  
 Titkon szövül-vonul utána  
 Csodásan himzett szőnyege.  
 De félben a mű — ki nem érzi ? —  
 Egész jövő mi hátra van ;  
 S bár szívünk' emlék, sejtés vérzi :  
 Előre mindig, bátoran !

Bár sorban elsöpré a végzet  
 — Mint ár a gályát — hőseink' :  
 Szemünk a szebb jövőbe nézhet,  
 Ott győzelem reménye int.  
 Nem pusztá álmom volt a szőnyeg,  
 A kard, s a tü nem vesztegel ;  
 S sirjából a fejedelmi nőnek  
 Szó zendül : „Végezzétek el !“

## BÁBEL

JÓKAI MÓRTÓL.

(Olvastatott 1862. febr. 6-dikán.)

### I.

„Egy úr a földön és az égben egy !  
A többi aztán jobbágy, szolga, rab.  
Határra mérve hogyha nincs a menny,  
Osztatlanul a föld is egy darab.

Nimród király és bálványképinek  
Osztálya könnyű: tul a csillagon,  
Bál isten, a kerek világ tiéd ;  
De rajta innen én magam lakom.

Tied minden, mi meghal : az enyim  
Minden, mi létrejő, mi születik.  
Halál után neked szolgál a rab ;  
De énnekem a másik életig.

Tiéd az égi gyöngy, ezüst, arany,  
A csillag és a nap, hold oda fen ;  
Enyim pedig, mint földi képedé,  
Mit itt alatt az álló föld terem.

Tied a nyilt virágszál illata,  
Enyim a kék, mit eltépése ad.

S hol a gyönyörnek szivet áldozunk,  
Nekem jut a köny, neked a sohaj.

Te engem — mondják — sárból alkotál;  
Aranyból alkotálak téged én :  
Legszebb ophirjaim', szemek gyanánt,  
Hogy láss velök, szobrodnak engedém.

S hogy ott lehess, a hol uralkodol,  
Egy tornyot építetek az égbe fel.  
Tul minden csillagon, a nap maga  
Ha jó, térjen ki! és kerülje el!

Árnyéka a föld egyik szélitől,  
A másikig hirdesse : egy az úr !  
A földön én, a meddig zöld a tér ;  
Te, meddig földet ér a menny-azúr.“

## II.

Nimród király szólott, s a mit ő kimonda,  
Nem csak hallja a nép, érezni is szokta.  
Kérdeni „miért ez“? vakmerő ki volna?  
Meghajlik előtte, s teljesíti szótlan.

Megássák alapját a rémépületnek :  
Végét meg nem érik, a kik ma születnek ;  
Nincsen ijász, a ki az egyik falától  
A másikig birjon nyilat löni által.

Nehéz kötömegek hegyekből kitörve,  
Száz kéztől emelten idomulnak körbe :  
Tudósok elméje, rabmunkások karja  
Feszül és kifárad, s ujra feszül rajta.



S azután oda jön a művészi vésű,  
 S a betű, még ekkor csoda uj találmány,  
 Két nevet s alakot örökít a késő  
 Utókor számára : a királyt s a bálványt.

Hemzseg az izzadó nép a szörnyű munkán,  
 Mint egy tarka hangyaboly, mely hegyet épít,  
 Nincsen pihenése a napnak lenyugtán,  
 Csillagfénynél fárad tovább késő éjig.

És hogy tartós legyen a kő ragasztéka,  
 Vérrel vegyítik fel, melyt az összetömje —  
 Férfi veritéke — s a hol nem elég a  
 Vér, hadd hulljon abba gyöngye asszony könyje.

A kalapács csattog ; dal se hangzik hozzá ;  
 Kötél nyög, a csigák kereke csikorog ;  
 Emberhang nem, csupán a gördült kő morog ;  
 Sohajtás sem hangzik, mely sorsát átkozná.

Nimród szolgálainak nincsen élő szava,  
 Az ő munkájába beszélni nem szabad.  
 Aczél táblára irt kemény törvénye ez :  
 Rövid három parancs : „hallgass, dolgozz', fizess.“

### III.

Elbúsultan néz alá az Isten,  
 Ifju földre, melynek keble hő még  
 A melegtől, melyből vette létét : —  
 Annyiszor megváltozott a föld már :  
 Óriások, hév mocsár lakói,  
 Szárnyas szörnyek, szótlan körösszülöttek,  
 Elveszének szörnyü csontjaikkal  
 Tüzemésztett izzó föld ölébe.

Ujra támadt elfajult csodáknak  
 Nemzedékét elseperte a víz,  
 És lemosta őket föld színéről  
 Terméketlen meddő erdeikkel,  
 S méregillatú virágaikkal.

Most ez újabb faj, kit úgy neveznek :  
 „Isten képe,“ milyen szép kívülről !  
 Adva néki arcz, mely égre néző,  
 Adva néki sziv, mely égbe vágyó,  
 És az arcznak ész, erő a karnak.  
 És a szivbe oltva édes érzés :  
 Mennyből szállott : „földiek szerelme.“  
 Mily nemes lett ez — szerelme által !  
 Tud szeretni nőt, apát, fiúkat,  
 Testvért, jóltevőt, vitéz vezérét ;  
 Még a holtak sirját is szeretni,  
 És szeretni nem levőt — reményét.  
 — Mégis legsilányabb földi féreg,  
 Mert bálványt imád és lánczokat hord.  
 Muljon ő is el? hová a többi.

Égnek öre, földvédő cherub szólt  
 Ur színéhez : „Oh uram, ne rontsd el !  
 Alkotád, és kedved' megnyeré ez.  
 Rá leheltél, s élő lett belőle.  
 Másik ihletedtől, a mi pára  
 Állatoknál, lélek lett szivében.  
 Ihisd őt még egyszer ajkaiddal,  
 És a lélek isten-arczot ölt fel.“

És az Ur még egyszer szállt a földre,  
 Rabnak indult tengő állatokból  
 Égre és örökkön élni méltó,  
 Nagy, dicső és bátor fajt teremtni.

## IV.

A puszta kövön a csillag alatt,  
 Fáradtan a sziklatöréstől  
 Alszik Magóg a szelid arslán.  
 Két karja aczél, de a szive galambé  
 Álmába' se vét ura ellen.

Mellette a vas rúd, a melylyel a hegynek  
 Tépdeli sziklaszivét napokon át.  
 És véres a válla az ostorütéstől:  
 Ostorütéstül a váll, a minék  
 Mint nád forog a keziben az aczél!

Távolban a hold sugárátul előntve  
 Meglátszik a Babel alakja.  
 A munka folyik pihenéstelenül.  
 De Mágog, a rest, meglopja az őrt,  
 S elvárja, míg alszik, hogy költse fel őt —  
 Nem hajnali fény, hanem ostor.

Mint álomi szózat az éj közepén,  
 Mint csillagesés ivülése,  
 Mint szélmoraj, a mi a földremegést  
 Titkon megelőzi, ne tudva, ne sejtve:  
 Jár végig a földön a mennyei szellem.

S ih etve az álmodozóra lehajlik.  
 „Kelj, álmodat hagyd el, a sziv fenekén,  
 Ébredjen a megnevezetlen erény:  
 A honszerelem. Legyen! én akarom!  
 Szólj! tégy! és ne remegd a halált.“

## V.

És Mágog fölkel: szive uj vala,  
 A sziklazúzó szörnyü vas rudat  
 Vállára vetve, szétnézett körül,  
 A hajnal sápadó sugárinál  
 Meglátta távol kéklő bérczeit  
 A honnak, melyből rabként elhozák,  
 És érze édes fájdalmat szivén,  
 Mit megnövelni olyan jól esik,  
 Fájdalmat, a mi akkor boldogít  
 Legjobban, a midőn belé halunk,  
 Fájdalmat, a mi nem hal meg velünk,  
 De él utánunk minden porszemünkben  
 És nemzedékről nemzedékre száll.  
 Ezt érezé Mágog, a reg ködében  
 Meglátva távol honja bérczeit.

S akkor leszállt és ment Bábel felé.

A néma sápadt dolgozóknak ezre  
 Utat nyitott előtte, félve nézték  
 S látták, midőn megállta Bál előtt.

Bál szörnyü isten, szarva öklelő,  
 És teste széles, szája felnyitott:  
 Mindenki látta, ölni mily erős,  
 S elnyelni azt, kit ölt, mily természetes.  
 Két lába kígyó, jobb kezében egy  
 Halálfő, balban szivbe vert szigony.  
 S hogy szörnyetegnek félelmesebb legyen,  
 A rút csodának teste szinarany.

És ott megállt Mágog a szörny előtt.  
 És szólt, az „élő csendet“ felriasztva:

„Bál, szörnyü rém, ha hallod szózatom’,  
 Halld meg. Te nem vagy úr, csak sárdarab.  
 Halandó ember volt, ki alkotott.  
 Törendő ércz cserép vagy tenmagad.

Elég a vér, mit érted áldozánk,  
 Elég a köny, s a férfiküzdelem.  
 Jól lakhatál, pihenj, s feledve légy.  
 Te nem vagy úr! Ormuzd az én uram,  
 Ki a napot választja lakhelyül.  
 E rémtorony, e szörnyü börtön itt  
 Nem a világműző; tul a hegyen  
 Terül az ősi pusztá: az hazám,  
 És én e pusztát, pusztá bár, imádom.  
 Téged pedig, te rút arany csoda,  
 Lesujtalak. Ne égbe fel, hanem  
 A porba térj, a mely atyádfia.“

Sűvöltve szállt a sulyos érc dorong  
 S darabra törve hullt alá a szörny,  
 Fölszarvazott fejével rombolója  
 Lábához esve, a ki rátevé azt,  
 És úgy tekintte büszkén szerteszét.

Mint villám első csattanásira,  
 A bérczek sorban végig visszazengnek,  
 Elébb közelb, aztán majd távolabb.  
 Ugy dörge fel Mágog boszúszavára  
 A régen fojtva tartott jajkiáltás.  
 A néptömegnek néma ajka nyílt,  
 És mindenik szólt, a mi fájt szívének,  
 Szólt a mi nyelvet anyjától tanult.  
 „Te nem vagy Isten! Jehova az úr,  
 És népe annak, népem, Izrael.“  
 „Te nem vagy Isten: mert a Brahma az,  
 S hazám az Indus partja, nem Babel.“  
 „Te nem vagy Isten: áldott Isis az,  
 A földnek anyja, a ki gyermekit  
 Nem falja fel, hanem táplálni tudja,  
 S hazám a Nilus mentén, Mizraim.“  
 Te por vagy, por vagy, por vagy! semmi más!  
 És mindegyik, ki szólt, meggázoló,

Mig por lett, a mi volt, rosz földi por.  
 És a kik olyan hosszan hallgatának :  
 Százféle nép, százféle szót emelt.  
 Egy más szavát nem érték ; ámde egyet  
 Megérte minden : azt, hogy a szerel'm  
 Érzelmi közt legfensőbb, édesebb,  
 Szeretni egy hazát és nemzetet,  
 És e tudatnál pusztá lett Babel !

## VI.

A por belepte Bábel romjait,  
 Nimród hirét benötte vad bokor.  
 Midőn egyetlen ország volt a föld,  
 És egy úr rajta, rég elmúlt a kor.

A porrá tört Bált újra önteni  
 Kisértgeték a késő századok.  
 A sárga ércz, mit annyi nép imád,  
 Sok bálvány képiben föltámadott.

De a mi Bábel pusztulásakor  
 Lélekre hozta a nép ezreit :  
 Az isten-ihlet, a szent honszerel'm,  
 Az mindig él, és mindig üdvezit.

## AZ AESTHETIKA ÉS TÁRSADALOM VISZONYOS BEFOLYÁSA

MADÁCH IMRÉTŐL.

(Székfoglaló. Olvastatott 1862. marc. 27-dikén.)

*Arany János igazgató az új tagot következő üdvözlettel vezette be :*

Tisztelt Társaság! Nekem jutott a szerencse, hogy Madách Imrét e szépirodalmi társaságban bemutassam.

Ezen bemutatás nem most történik először. Oh, emlékszem én, s mindenkor édesen fogok emlékezni a napra, midőn ama nevezetes műnek, az Ember tragédiájának, habár csupán töredékeit olvasva Önök előtt, majd örvendő meglepetés, majd lelkesült csodálkozás, itt javalló elégtelenség, ott elmélyedő figyelem, mindenütt pedig folytonos, fokozatos érdeklődést láttam a hallgatók arcain. Jól esett nekem ily fogadtatása a költeménynek a t. Társaság részéről: mert ugyszólván felelősséget, erkölcsi solidaritást vállaltam vala a sikerre nézve az által, hogy e művet Önök elé hoztam. Ugyanis a szerző — méltán jegyzem föl e vonást oly korban, midőn a leghalványabb irodalmi zöldség is, mint pinczében kelt növény, a nyilvánosság napfénye felé nyújtózkodik — a szerző, mondom, egyedül az én ítéletemtől függeszté vala fel, lászon-e világot e tragédia, vagy örök homályba veszszen, semmitől nem irtózáván annyira, mint félszeg

vagy középszerű munkával szaporítani azon verselők számát, kiknek a költővé lehetést „non di, non homine, non concessere columnae.“ Azóta is vettem őszinte vallomását, hogy ha akkor e művet roszaló ítéllettel küldöm vissza, már rég tűzbe dobta — s „Ádám, utolsó álmát a purgatorium lángjai közt álmodta volna végig.“

— A költemény, Önök javallása folytán, szépirodalmi társaságunk tekintélye alatt, im megjelent, köz kézen forog; és bár iránta, mint minden nevezetesb tünemény iránt, a sajtóban ugy mint magán körökben, a kritikában ugy mint az olvasóknál többféle lehet a vélekedés: azt az egyet ma már bátran kérhetem: van-e közöttünk — nem mondom, e falak, de talán a két haza határai közt — olvasó, ki Madách művét irodalmunkra nézve kisebb-nagyobb mértékben nyereségnek ne vallaná? ki inkább azon időt szeretné visszahozni, mikor a szerzőnek egy szeszélyétől függ vala, semmivé tenni homályban lappangó költeményét? Azt hiszem, nincs. Mindnyájan elégedve gondolunk e műre, s ha világirodalmi jelességek mellett netalán érezzük, látjuk is fogyatkozásit, nem örömet válnánk meg a tudattól, hogy ez — a miénk!

Nem volna itt helyén a tragédia érdemlegi méltatásába ereszkednem. De el nem hallgathatok egy észrevételt, mely inkább magán körben mint sajtó útján felőle olykor nyilvánult: hogy t. i. e mű nagy mértékben pessimista világnézet kifejezője. Mellőzöm a kérdést, hogy a pessimista irányú költő megszűnik-e csupán ez által költő lenni; hisz ugy pl. Byron nem volna az. Ohajtandó ugyan, hogy a költői lélek teljes harmoniá-



ban legyen a világgal; de ha nincs: ki tehet róla? A művészet harmoniája nem mindig az optimismusé is egyszersmind. — De én nem találok e pessimismust az Ember tragédiájában, mihelyt mint egészt fogom fel. Mert min sarkallik az egész? Lucifer részt követel a teremtésből, hogy megrontsa azt. Nyer Istentől két megátkozott fát. Egyik fa segítségével erkölcsileg már megrontá az embert; hanem ő physikailag is tönkre akarja tenni Ádamban az összes emberiséget, hogy ne is szülessék az. Kivánhatjuk-e Lucifertől, hogy ne pessimista színben mutassa neme jövőjét Ádámnak, midőn célja: kétségbe ejteni s benne ily módon egész ivadékát előlni? Ugy de, mondják, a sötét álomképek tárgyilag is egyeznek a világtörténettel. Ezt tagadom én. Minden tárgyi hűség mellett, melylyel egyes korokat felmutat a szerző, látszik, hogy, Lucifer célja szerint, a sötétebb oldalt vette. Ez nem a szerző pessimismusa: ez magából a szerkezetből foly így. Téved tehát, ki így fogja fel, hogy szerző a világtörténet egyes szakainak, s általuk az egésznek, hű képét akarta adni, azt mutogatván, hogy nincs haladás az emberiségben, csak szünteleni körben forgás, vagy alább szállás, mig minden a nihilismusba süllyed. Ki egyszerű egész-voltában tekinti e compositiot, az tisztában lehet a költő céljával. „Lucifer az embert teljesen meg akarja rontani; az első embert kétségbeesésig űzve, benne megsemmisíteni összes nemét; ez neki a sötét képek által már-már sikerül is, midőn a szeretet szava és Isten keze visszarántja az örvény széléről.“ Ez a mese alapvázlata: innen indulva kell méltányolni az egyes részeket és a kivitel sikerét.

De szinte megfeledezém mostani feladatmról, mely nem egyéb, mint hogy ama jeles mű alkotóját e szépirodalmi társaságba, mint tagot, bevezessem. Im itt áll közöttünk: elég rá mutatnom: ez ő! Szellemét ismerjük mindnyájan. Ki a gondolatnak, az általános embernek oly derekas érvényt szerze faji s egyedi aprólékoságba s képzelmi üres játékba nagyon is elmerült mai költészetünkben: annak diszes helye van közöttünk. És így, tisztelt barátom, nincs egyéb hátra, mint alkalmi előadással elfoglalnod azon széket, melyre mindnyájunk egyhangu szavazata oly örömet, oly méltán hívta meg az Ember tragédiájának koszorús szíróját.

*Mire a bevezetett új tag következő értekezését olvasta fel:*

Nem akarom a tisztelt Társaság türelmét a szép lényegének meghatározásával fárasztani, előre tudva, hogy az ugy is sikeretlen és meddő maradna. Mi harmadfél ezredév legnagyobb elméinek rejtély maradt, azt valószínűen új harmadfél ezredév sem fogja kideríteni, már csak azon változhatlan örök törvénynél fogva is, mely az egész emberi nem gondolat-világát oly pontosan körülírja, hogy abból, mint a néphit bűvös karikájából, kitörni a szellemnek nem lehet.

Ki határozhatná meg a világosságot ugy, hogy annak lényegéről a vaknak is kellő fogalma legyen? vagy a hangot ugy, hogy azt a siket is megértse? Ugy-e bár senki? Mindkettőről csak érzékeink tanuskodhatnak.

Két érzékkel nemesebb az ember az egész teremtet világnál; két érzékkel, mely egyedüli sajátja, áll

felül csupán az allaton: e két érzék egyikével a jót a rosztól különbözteti meg, másikával a szépet és rutat ismeri szét.

Mellőzzük azonban a jónak czéломra nem tartozó fogalmát, s maradjunk csupán a szépnek vizsgálatánál, mely amavval oly sokban rokon. — S ha meg kell nyugodnunk a lehetetlenségben lényegét meghatározhatni, ne higyük azért, hogy ezzel már a szép adsolut voltát is feladtuk. A szép és rut létezni fognak önmagokban örökké, s létezésökről értesülendünk mi is mindig, kiválóan emberinek nevezhető érzékünk által.

Sokszor fogunk ugyan találni embereket, kik, minden egyéb jeles tulajdonaik mellett, semmi fogékonysággal nem birnak a szép iránt, vagy kiknél a szépnek érzete a legfonákabb irányban nyilatkozik. De ily eseteknél se a szépnek létezésén kétkedjünk, de gondoljunk az azt felfogó organum hiányára. A legderekabb ember is lehet vak, vagy siket; s egyes érzék fonák működésére is elég példát nyujt a pathologia, mint — hogy csak egyet említsek — vannak másként igen ép s erős szemek, melyek csak bizonyos színeket nem birnak megkülönböztetni, leggyakoribban a pirost a kéktől s a kéket a zöldtől, úgy hogy e színek feleserelésével festett tájképen semmi botránkoztatót nem találnak.

Sőt még az se renditsen meg a szép adsolut voltában helyzett hitünkben, az se vezessen azon téveszmébe, hogy a szépnek fogalma csak conventionális fogalom, ha azt tapasztaljuk, hogy csak nemes példák után való művelés s hosszú gyakorlat fejleszti a szépnek érzékét magasabb fokokra: hisz többi érzékeink is csak gyakor-

lat által fejlenek, élesednek. A csecsemőnek tanulnia kell a távlat szabályait, az ifju vadász csak gyakorlat által mászsza meg a havasok siklőit, a fiatal anya csak éji virasztások után tanulja kiismerni gyermeke dadogásaiból a természet öröm- s fájdalomhangját. Minden ügyesség, mesterfogás csak gyakorlat szüleménye; sőt az ember egész nevelése, művelődése nem más, mint szunnyadó lelki tulajdonainak gyakorlat által való felgerjesztése.

De szinte hállani vélem anyagiságra hajló korunk kérdését: Mi célja lehet hát a szép körüli kutatásoknak, mi haszna általán az aesthetikai tudományoknak? S a felelettől, melyet e kérdésre adni birunk, függ egyzersmind e Tásaságnak is jogosultsága a közelismerésre s gyámolításra, minthogy épen e Tarsaság feladata az aesthetikai tanyulmányok előmozdítása s terjesztése.

Nézetem szerint az aesthetikai művelődés haszna kettes: először is az egyénre, másodsor a társadalomra.

† A mi az egyént nézi, ha minden élettörekvésünk oda megyen ki, ha egész uj civilisatiónk küzdelme oda irányul, hogy magunknak kellemes létet biztosítsunk s így érzékeinket, melyeket közösen birunk az állattal, kielégítsük, nem kell-e mindenek felett igyekeznünk azon érzékünket is gyönyörök kuforrásává tennünk, mely egyedüli sajátunk, s melyről még sejtelve sincs semmi más teremtett lénynek, mig minden egyéb érzék-szülte gyönyörben egyik vagy másik győztesen versenyez velünk? Valóban egy klasszikailag kiművelt emberben a szépnak érzéke egész egy uj világot tár fel lelke előtt, megaranyozza a természetet, melegebb festéket önt reá s édes dallal

rezgi azt keresztül. Életet lehel az emberi elme műveibe, s egyenjogúvá tevén azokat Isten teremtményeivel, felmagasítja a lelket, melyet annak élvezésére képesített. Csupán az ilyen emeber mondhatja, hogy emberi szemekkel látta a világot; csupán az ilyen emberre illenek a szentírás szavai is, hogy nem csak kenyérral élünk.

De még százszorta nagyobb az aesthetikai művelődés fontossága, ha az a nemzet életébe ment át.

A történeti korszak kezdete óta hány nemzet lépett fel a cselekvés küzdterén, s hány nemzet tűnt le arról ismét! — S mi az, mi tőlök örökségül a késő korra szállt? Nem nagyszerű harczaik, nem forumok elvküzdelsei, nem meggyűjtött kincshalmi a sürgölődő iparnak: csupán aesthetikai művelődéseknek üde gyümölcsei. — Harczuk tombolása rég elcsitult, legtöbbszörre velök együtt ellenségeiket is az enyészet ugyanegy szemfödele takarja. Forumi küzdelmeiket többé nem értjük; elavult az eszme, mely őket lelkesíté. Elfogytak a meggyűjtött kincsrakások, s szeszélyes istenségök ki tudja hol vert magának újabb tanyát. És mind e sürgésből, mind e zajgásból, melyet oly nagyszerűnek képzelt, oly végtelennek hitt, ki közötté élve hallotta azt, csak egy koboznak édes pengése rezeget át bűbájosan hozzánk: gyöngye dal, melyet a fejkábitó lármában tán észre sem vett senki, vagy legfeljebb a pihenő harczos szünórait édesíté. Most egyedül ez hoz hírt hozzánk korának küzdéseiről s a küzdés porladozó óriásairól, kik egész nemzedékre vetettek árnyat, s most már bennünket csak úgy érdekelnek, csak annyira hatnak reánk, a mennyire napi események-

ből költészetté magasítá a bűbajos ének, s ragyogó palástot vont rájuk a nemesítő művészet.

Ki ismerné még a hősi Atridák házát a tragikusok, ki az Iliás hőseit Homer nélkül? — Kit érdekelne jobban a kis Görögország harca Perzsiával más számtalan nép küzdésénél, melyeknek már nevök is rég feledésbe dült, ha Marathon síkján a harczverők szent csontjaival együtt a művészetek minta-képeit is nem ásnók fel porból? ha minden romboló hős nevét egy alkotó lángész nem örökíti vala meg?

Rómának nem világuralma ha többé jelen művelődésünkre: ugy emlékeznénk meg legfeljebb róla, mint a mongol világuralomról, ha egy Horatius vagy Cicero szelleme nem tenné azt nemesebbé.

Spanyolország elveszté Peru arany bányáit, büneinek büntetéseül politikai nagyságából a kétségbeesés és nyomor örvényébe hanyatlott vissza; de Calderonja, Cervantese és Murillója örökzöld és bűn nélküli koszorukról biztosíták nevét.

Anglia tengeren tuli gyatmatai egykor előre láthatólag, önálló felvirágzásra vágyódva, elszakadandnak tőle; a világkereskedés elhagyandja fehér partjait, mint elhagyta Velenczét, a Hansa-városokat, s uj tanyát keresend magának; de Anglia nagyságát Shakspeareje, Byronja, Hogarthja már tulemelték minden időkön.

Németország, mely, népelemének nagyságát tekintve, oly meggyalázó szétszaggatottságban fetreng, s nem bir, abból kibontakozva, nemzeti létre vergődni: irodalmában, festészeti s zene-iskolájában egygyé lesz és nagygyá.

De nem fárasztom a példák végtelenig nyújtható sorával tovább a tisztelt Társaság türelmét: már ennyi is elég annak bebizonyítására, hogy saját magunk nemzeti erejét, mely századokon keresztül folytonos élet-halál-harczban áll lételeért, mindenek felett, és erősebben a megnyert csatáknál, esküvel pecsételt mentő-levelénél az ingatag politikának, aesthetikai művelődésünk gyarapodása biztosítandja.

Árpádunk, Toldink, kik eddig csak minket érdekeltek s hazafiui kegyeletünket táplálták, kiknek egyenesítő jellemvonásai, mint lemenő nap sugara, a szerint halaványultak, a mint cselekvésök hatása reánk a távolság miatt mindinkább fogyott, egy Vörösmarty, egy Arany teremtő ihletére a költészet magasító dicsében ébredtek fel újra, s nem kegyeletes szivünkre hatnak ezentúl csupán, de mindenekre, kik a szép emberi érzékét kebelökben rejtik.

Még néhány ily remek: s nyelvünk ott áll, hol a beolvasztás kisszerű enyészetetétől nem félthetjük többé: mert nem gyermeki visszaemlékezések búbájos kötelékei fogják azt megtartatni velünk, nem résztvevő rokszeny tanultatja azt meg az idegennel; de azon örökös cultusa a szépnek, mely a görög s latin nyelvet nem hagyja kihalni.

Pedig még a költészet csak egy kis részét képezi az aesthetikai művelődés birodalmának; hol van még a festészet, szobrászat, zene, melyek mindegyike elegendő, nemes kifejlődésében, egy nemzet hahatatlanságát biztosítani!

De az aesthetikai művelődés az összes szép művészetek határánál sem éri határát, tul árad az rajtok s

hat kívülök is, mint a jogérszet, melyet a törvénykezés terme be nem zár. Ott van az élet minden mozzanatában, minden csekélyke tárgyában, mint a nap, mely nem csak a ragyogó testek tükréről csillámlik vissza, de jelen van minden egyébnek is színében s árnyalatában. Szóval, hasonló az a sóhoz: bár maga nem étel, ott van minden ételnek ízében, s nélküle izetlen minden.

Napi foglalkozásaink elosztásában, házunk elrendezésében, testünk magatartásában, a legcsekélyebb mindennapi eszköz vagy műszer megválasztásában aesthetikai képzettségünk nyilatkozik.

Egy közönséges agyag vizkorsójában a görög népnek, melyben eddig az aesthetikai érzet legtisztább öntudatra ébredt, ott van a szép alak, ott a grácia. — S míg az aesthetikai érzék nélküli ember az aranyat vagy drágakövet formátlanságában zslugorgatva fele értékétől megfosztja, addig a régi görög a színes, érték-telen kavicsból ihletével kincsét erő kaméát alkotott. Kiterjeszté a szép iránti érzékét egészen köpenye ránczvetéseig, saruja bogáig, melyet hetvennél többféleképen tudott alakítani.

Nem dőre mese tehát Orpheus mythosa, ki lantja pengésével épített városokat, szelidített vadakat. A mely nép pásztortüzénél uépdalokat eszmél, s ablakai alá virágokat ültet, erkölcsi s szellemi tekintetben is sokkal felül áll azon, mely gunyhója ronda körében hallgatagon borong magában. olvastam valahol, hogy egy vidéknek testileg igen elrutult népe egy nemzedék alatt nemesb alakot ölte, midőn aesthetikailag művelt papja torzalaku oltárképeit s idétlen szobrait művésziobb- és tet-



szöbbeckkel váltotta fel. S valóban ki merné egész biztonsággal eldönteni: a sinai istenek köszönhetik-e inkább rutságukat imádóiknak, vagy ezek elfintorított vonásaikat bálványaiknak?

De hagyjuk el az aesthetika széles birodalmát, s maradjunk csak nyilatkozásának azon egy neménél, melyet élő szóval vagy irott betűvel gyakorol.

Hozzá szoktunk azon balítélethez, hogy az aesthetika jogosultsága csak az ugynevezett szépirodalom háttáraig terjed.

Tudományos tárgyalásokban elnézzük a legalaktalanabb alakot, sőt a műgond, a tetszető csin már gyanút költ sokakban a tartalom mélysége iránt.

Megyei jegyzőkönyveinkben hemzsegnek a legbotránkoztatóbb kifejezések; politikai szónoklatainkban az izlés minden lépten nyomon új sérelmet szenved; napi lapjaink végre versenyezni látszanak a műformák elhanyagolásának netovábbjában.

Itt volna már valóban ideje, hogy mind e tárgyak feletti uralmát az aesthetika érvényre hozza, s külalakjokra nézve ép úgy kritikájának bírószéke elé vonja, mint bármely szépirodalmi művet; sőt még szigorúabban annál: mert a nemzet izlésének rontására, a szép érzékének eltompítására erősebben működnek egy szerény körében elhangzó, rosszul sikerült dalnál s egy alig hallgatott esetlen elbeszélésnél.

Egy solecismus elég volt Athéne legünnepeltebb szónokának ajkán, hogy az, az utolsó varga fülét megüsse, s a legnépszerűbb embert lehetetlenné tegye. Thukydides, a nagy történetíró, az olympi játékokon

összegyűlt nép előtt versenyre lépett, nagyszerű műve külalakjának koszorút szerezni. Szóval, csak a félig állat centaurokra mondta a költő, hogy „charisok nélkül születtek,“ mindent, mi tisztán emberi, a szépek alattvalójaul követelvén.

S valóban már az igazi nagyokat kezdi is e szellem újra megszállani. S míg a tudományi óriás Humboldt Cosmosa ily alaktökélyt mutat fel előttünk, addig mi is, egy Deákban, egy Szalayban, eleven bizonyságait bírjuk annak, hogy a gráciák a tudomány istenasszonyának kíséretéhez tartoznak, s hogy a nagy gondolat mindig csak nemes és tetszetős alakban kíván létre is vergődni.

De bár az újabb kornak irányzatát e tekintetben is javulni látjuk, nem tagadhatjuk mégis, hogy óriás távolban vagyunk még mindig elmaradva Görögország aethetikai virágzásának kora mögött, s önkéntelen tolokodik fel előttünk azon kérdés, mik lehettek azon tényezők, mik a mindig s mindenütt egyenlő emberi szellem felvirágoztatására akkor oly rendkívül kedvezőleg hatottak, jelenleg pedig valószínűleg teljesen hiányoznak?

Mindezek vizsgálata messze túlvezetne szerény értekezésem kitűzött körén, melynek határi közt a tisztelt Társaság türelmét igénybe venni remélhetem. S így csak néhány töredék-gondolattal, néhány eszmeszikkirával jelzem inkább a fő momentumokat, mint felvilágosítom azokat, ébresztését remélve inkább az eszméknek, mint kimerítését a tárgynak.

Legfőbb motívum azon remek művek előidézésére magában a görög életben fekszik, melynek aránylag igen csekély, jelentéktelen része folyt le a családi s házi

otthonosság magányában, legnagyobb része valódi közélet volt, a forum zaja s az akademiák, circusok nemesbélvei között megosztva.

Az olympi játékokban, a színházakban ugyszólván az egész nemzet jelen volt. Szine előtt jelent meg a költő, a művész, a tudós, koszorúért. Szemtől szembe látta bírálóját, kinek szépművészeti érzékében megbízhatott, melynek befogadására az egész gyülekezet méltóságos nagy-szerűsége minden keblet fogékonnyá tőn. — Tudta jól, hogy zajos tapsvihara nemzetének mindörökre kiemeli nevét az enyészet köréből, míg a nem tetszés felebbezhetlen ítélete földig alázza.

Mennyivel elevenebb hatások, mennyivel nagyobb-szerű mozzanatok, mint a jelenben! midőn az író nyegle könyvárns nyeresztkedő segédkezése mellett küldi művét világba, oly közönség elé, mely még csak alakulni fog. Ki tudja, ki fogja még azt a könyvet olvasásra is méltatni? s ha olvassa is majd, olvassa tán olyankor a küzdő sziv fájdalom-rezgését, midőn ágyában el akarja magát altatni, s a magasztos nyugalom helyeit olyankor, midőn fejéből alkalmatlan gondolatot akar elűzni!

Igy majdnem ideális személyül tünik csak fel a költő előtt egész olvasó közönsége, melynek elismerése nem gyönyörködtet, rosztalása nem riaszt, és mindkettő egyaránt nem buzdít, nem emel.

Továbbá még akkor az irodalom nem adott kenye-ret, csak koszorút; s bár a legmagasabbat nyujtá, mit, akkori fogalmak szerint, a hálás haza nyujthat, s az egyszerű zöld füzér a költőt egyenjogúvá tette a győztes hadvezérrel, a tanácsban megőszült honatyával: mégis

táplálékául nem szolgált, s így nem volt ok sokat, de igenis kitűnőt írni.

Ehhez járult még a sokszorosítás könnyű s olcsó módjának nem ismerése, az írószerek drága volta, mind megannyi indok arra, hogy egyrészt, a munka megszerzése nehézségeit értékével összevetve, a középszerű vagy épen rossz mindjárt születésénél elfojtassék, másrészt, hogy azon rövid és tömör írásmódot fejlessze, melyet a régiéknél csodálunk, a mostaniaknál vajmi ritkán tapasztalunk.

Ezért nem találkozunk mi a régiéknél a mai íráskórral, kivéve talán az egy Didymus grammatikusban, ki 3500 könyvet írt. Az akkori könyv hossza körülbelül egy korunkbeli regény egyes fejezetének felel meg, s így Didymust egy termékeny regényíróval mérhetjük össze. S mégis nevének fennmaradását csak Athenaeusnak köszönheti, ki inkább gunyból s intó példaként azon megjegyzéssel emlékezik róla, hogy sokszor elfeledvén, mit önmaga írt, saját tételei ellen is harcra szállott.

Mennyire különböznek ezektől, a szép hátrányára, jelen viszonyaink!

Az irodalom is kenyérkeresetté lett, minden egyébbel. Már pedig ha az egész emberi nem eszmeköre szoros törvény által van körülírva, még inkább áll ez az egyén gondolat-kincsére, képzeletének teremtő erejére nézve, úgy hogy mindenikünk csak bizonyos tőkájével rendelkezhetik az értelemnek, mely épen úgy kimerül, mint a virág illata, mint a nyári fénybogár ragyogása.

Vaj hányan lehetnek, kik egy kötetet nagy, szép

és új gondolatokkal tölthetnének meg; de a könyvárus ivszám fizet, s az egy kötet helyett husz jó létre. A nemes bor, melynek egyes tiszta cseppjei megrészegíték kedélyünket, elmosódva a tengernyi izetlenségben, csak émelygő undort szül. Az arany, mely elég lett volna egy tömör művészi serleg alakítására, egy papiros górszobrot csak vékony aranyfüsttel fog bevonni, mely napról napra kopik, míg elfogy. Oh hányan cserélik be így koszorújokat egy darab kenyérért! hányan élnek egy rövid kényelmes életet, nevök örök dicsősége árán!

Mindenek felett kártékony befolyással volt azonban az aesthetikai művelődésre, hogy a szép művészetekbe, a tisztán szépnek országába más fogalmakat is kezdtek becsempészni s azoknak ott kifejezést keresni.

A valódi szépműi remeknek nem lehet más indulópontja és vég czélja, mint maga a szép. Méltóságának érzetében nem adhatja magát semmi más fogalom érvényesítésének, semmi más czél utólérésének szolgálójául, s még magát az erkölesi jót is csak annyiban engedheti meg — nem uralkodni maga felett, de frigyesülni a szépnak fogalmával, a mennyiben, mint ezzel oly rokon, jelen nem léte hiányt éreztetne vélünk, otléte pedig harmóniájának teljére szolgál, s ugyanazon édes, megnyugtató s magasztos húrokat érinti testvérel.

De sok újabbkori író már a szépnak egész birodalmát, mely csak a teremtő genius előtt végtelen, kimerítettnek hitte, s hogy mégis némi újat mutasson, a színeket, alakokat kezdte tulozni. A tulzott szín és alak még tulzottabbakat vont maga után; író és közönség egymásra hatott; s végre: valamint a tulságos nyalánk

nem gyönyörködik többé az étkek finom zamatában, s csak a fűszerek s csipősségek ingerlik még ajkát; mint a kiélt kéjencz végre csak hátának korbácsolásában lel még némi gyönyörérzetet; mint az aesthetikai képzettséget nélkülöző töröknek az operaházban a hangszerek össze-vissza hangolása tetszett legjobban; a súlyedt erkölcsiségű embernek minden nemesb élvezet a szerencsejáték halálos izgalma pótolja; vagy a nagy közönség mulatságot lel egy ember kivégeztetésében: épen úgy s ugyanazon lelki állapotok s motivumok által jutott árván hagyott helyére a szépnek, melynek illékony illatszerű szellemi hatása nem elégitett ki többé senkit, az érdekes, az ingerlő, mint az újabb műalkotás principiuma. S bár a kitünőbb, a költőibb lelkek, érezve, hogy ez új istenség nem bir méltóságával a réginek, magasítani ohajták azt, s legalább nemesebb elvek hordozójává avatva, megalakíták az irányköltészetet: egy bálvány helyett csak kettőt hoztak létre, s nem pótolák az elszállt istenséget.

Igy született különösen a mai regény, korunk csodálatos műfogalmainak monstruosus gyermeke, mely kötet-dús terjedelmével, sem életünk tartamával, sem körülírt lelki tehetségeinkkel nincs semmi arányban. Vagy ki szentelhet rövid életéből, melyet mind a tudnivalók, mind az aesthetikai élvezet naponkint szaporodó anyag-készlete mind többfelé vesznek igénybe, csak egyetlen aesthetikai alkotás élvezetére hosszú heteket, mely idő elég lenne egy szaktudományról fogalmat szereznii, vagy a hajdankor műremekeinek egész egy világát átélni? Valóban senki más, mint saját korunk

blasirozott gyermeke, kinek még e rövid élet is hosszú, kerüli a gondolatot, mely öntudatra keltené, s az ürnek érzését kártyával vagy egy regénynyel igyekszik kitölteni. De nem kevésbé ellenkezik ily műalkotás lelki képességeinkkel is. Ki birna mértföldnyi hosszú képbe, vagy napokig tartó zenedarabba művészi egységet s költői életet lehelni? s ha volna is ilyen, ki volna azt képes összefoglalva onnan kiérzeni? Bizonyynal senki.

Egy Homer, Iliása nagyszerű cselekményeit oly idő alatt játszattja le szemeink előtt, mely sok újabbkori írónak alig elég, hogy két szerelmesét, kik között minden akadály egy fonott kerti gátnál alig egyéb, egymással megismertesse.

S most, bár hátra eső helyen, oly indok fölemlítéséhez jutottam, melyet — fontosságát nézve — tán első helyre kell vala tennem: s ez azon tanulmánybőség és ismeretgazdagság, mely a klasszikus kor íróit jellemzi, de az újabb nagy mesterek műveiben is ragyog.

Homer hőskölteményeiben korának egész tudása befoglaltatik. Nem csak a tragikusok, de a dalköltők is Görögország minden bölcseinek világnézetét feltárják előttünk; sőt a bohókásnak látszó komikus Aristophanes tréfáiból is száz neme a legkomolyabb tudásnak csillámlik elő.

Az újabbak közül egy Dante, egy Milton, Shakspeare vagy Goethe néhány vékony kötetbe annyi ismeretkincset rakott le, hogy az azokat aknázók serege egész könyvtárat képez immár.

Igaz, mentül hátrább megyünk a korban, annál könnyebb volt a költőnek újat mondani. Az emberi lélek

korlátolt s változhatlan voltánál fogva ugyanazt, mit kétezer év előtt gondoltak, bizonyosan sokszor mi is újra gondoljuk; de az a gondolat, mely akkor új volt az irodalomban, most már elkopott plagium lenne.

Igaz, hogy a tudás köre hajdanta mindinkább szűk, s így könnyebben elsajátítható. Mindinkább csak speculativ jellemű, s így, mint már magában is nagyrészt költészet, könnyebben is assimilálható a költői művel, mint Baco után az óriásilag növekedő s positiv tényeken alapult materialis tudás. De ki mondhatja, hogy ezt már nem lehet a költészetnek magához magasztítani? Csak a nagy szellem kell, s az anyag egy egész világa életre serken.

Igaz az is, hogy azon nagy költők drága gyöngyeiket nem épen mind magok termették. Egyes ember lelki erejét tán túl is haladná aanyai teremtető erő, mint Homerban vagy Shakspeareben, Aristophanes- és Moliereben nyilatkozik. Kincseik egy része valóságos oroszlán-rész, melyet gyöngébb szellemektől ragadtak el. De mindegy, e gyöngébbek nevei rég feledékenységbe dültek volna úgy is. Virágaik illatát észrevétlen hordja vala el az enyészet szele, míg így remek koszorúkba kötve a művész óriásoktól, nem csak ezek nevét teszik halhatatlanná, de egyszersmind az emberi szellem apotheosisát is hirdetik.

Igaz végre az is, hogy megalapított nevű nagy írókból sokszor oly szépségeket is magyarázunk ki, melyek valóban soha eszök ágába sem jutottak, s így saját szép eszméink rovására ékességeket rakunk a már úgy is gazdagokra.



De bár koránsem hiszem, hogy azon elveszett háromezer író, kiknek neveit Athenaeus idézi, hasonló jelességük lettek volna a megmaradtakkal, sőt e hiedelmet hasonló csalódásnak tartanám, mint ha egykor, midőn a német irodalomból már csak Goethe marad fen s egy példánya a lipcei könyvvásár lajstromának, a fellelkesült archaeolog ennek minden számában egy Goethét siratna: mégis aggodalmas elégedetlenséggel nézem korunk költőinek azon tulnyomó irányát, melylyel, borzadva minden tanulmánytól, azt az ihlet megölőjének tekintik, melylyel a tudós elnevezést majdnem gúnyául bélyegzik a költészetnek, s nem veszik tekintetbe, hogy, mint a zene, e legillatszerűebb nyilatkozata az emberi szellemnek, ép a legmerevebbel, a mathezissel rokon, ugy a költészet a száraz logikának tőszomszédja, s ép ugy, mint ennek, a legrejtettebb ellentétek s hasonlatok kiderítésében, a legnagyobb subtilitások kifejtésében áll egész birodalma. Nem veszik tekintetbe, hogy a mely hasonlatot a holdsugáron kezdünk, a tintatartón folytatunk s a földrengésen végzünk, valamint nem logikai, ugy már ezért költői sem lehet; vagy a melynek ignorantiáján a gyermek elpirulna, annak magasztosságán a megnőtt nem fog lelkesülni.

Elismerem én is, hogy a költő születik. Igen, mint a hadvezér, a politikus, a zenész, szóval minden, a ki egyre vagy másra hivatva van. A kire geniusa nem mosolyog, az semmi studium után nem viendi előbbre ügyét; de ha mosolyog, e mosolygással nem menti még fel, sőt édesgetve csalogatja kedvenczét a tanuláshoz. Hijába adunk kardot vagy tollat, ekeszarvat vagy vésűt a kézbe,

melyet annak kezelésébe bele nem oktattunk; s csak körül kell tekintenünk, s meglátjuk, hogy az ephemer dicsőség minden nevét egy rövid század hullámtengere elborítja, s csak azok maradnak fen tükrén, melyeknek babérai alapos s fáradságos tanulmányokban gyökeretek.

Végül hagytam fölemlítését a leghatalmasabb emeltyűnek, mely a régi kor remekeinek teremtésére befolyt: s ez a vallás.

A vallás az észnek költészete, s a költészet a szívnek vallása. Mi természetesebb, mint hogy e két nem egymásnak fáklyáján gerjeszsze lelkesülése lángjait? De a vallásnak, hogy e czélnak megfeleljen, szabadnak kell lenni minden orthodox védelemtől, minden igazhitűségi sánczolatától, hajlékonyan kell hozzá simulnia a népszellem örökké alkotó módosításaihoz.

Ilyen volt műremekeink hazájának vallása, költői virágaival s a nemzet őstörténetébe mélyen befonódott gyökével; míg Egyiptom, hol papi kaszta örködött a merev igazhitűség felett, soha Pindarokat s Aeschylusokat nem szülhetett.

Mennyi bájt, mily gondolatvilágot költött csak egy mythologiai név, melyet a költő dalában érintett! Nekünk, kik annak hitét nélkülözzük, lapok kellenének eszméinek pótlására.

Meg is maradt minden korban élénk érzése annak, hogy hit és költészet elválhatlan ikrek, a delej egymást kiegészítő két külön sarka; s a művészetek ujjá születése korában ismét a hit volt, mi a festészetet, építészetet és zenét ihleté. Ezeknek az orthodox

merevség kevésbé állhatta útját; legrosszabbul volt szóban nyilatkozó testvérok, mert az inquisitiók szigorát legkönnyebben vonhatta magára.

Szorult helyzetében félénkebb papjai visszaveték magokat az olympi istenek karjaiba, s bár legkevesebb sikert arattak, mert nemhogy isteneik éltetve hatottak volna műveikre, sőt épen azoknak lett volna szükségök az elevenítő hitre, hogy halottjaikból feltámadhassanak, mégis ez iskola, rideg sirbolti lehelletével s halottakról rablott ékeivel, majdnem az utolsó évtizedig kísértett közöttünk.

A merészebb lelkek azonban három irányban próbálták szerencsét.

Vagy aláveték magokat a szoros igazhitűség jármának, s annak körében kerestek lelkesülést: ez irányban Dante, Tasso, Milton haladtak, egész Klopstockig, több s kevesebb sikerrel, de elvitázhatlan jellegével a dogma tekintélye merevségének.

Vagy alkottak új s a körülsánczolt igazhitűségen kívül eső istenséget, attól várva ihletet és dicst. De a kétes jellemű lovagerény s az ideállá erőszakolt nő-bálvány tisztelete nem ihletést, de beteges álomlátást, nem dicst, de bengáli tüzet hozott csak létre, egész egy nagy birodalmát az emberi érzelmeknek hozván ellentétbe nem csak a klasszikus kor józán világnézetével, de általán az emberi természettel. Bár ezen iskolából alig maradt fen név a lángeszű Ariostóén kívül, a bal irány még most is létez részint eredeti alakjában a német irodalomban, részint csak elvében s ellenhatásában a francziában, mely a férfi erény s nőiség alakjait a mai

társadalom nem kevésbé beteges nézpontja szerint idomítván át, az emberi természettel ép oly kevésbé rokon s szintén oly méltóság nélküli istent állított a ledöntött bálványának helyébe.

A harmadik irány emberei végre kilesték azon hitet, melyet a nép örökifju alkotó ereje, kiapadhatlan költészete észrevétlenül alkot, a mereven szabályzott vallás mellett, szive ürének kitöltésére, hogy úgy mondjam, saját házi használatára, melylyel tündérekkel népesíti a napsugaras völgyet, törpékkel a bánya fenekét, boszorkányokkal a szirtek köd ülte ormát, és arany almát termő kertekkel a messze puszták kietleneit, melylyel minden kevésbé őrzött legendára virág-arabeszket függeszt s a szent hagyományt édes epizodokkal szövi át.

Ne mondja senki, hogy mindezekben felvilágosodott korunk ép úgy nem hisz, mint Olympus isteneiben. Megrázó, nagyszerű események, melyekben egy, a világ sorsát intéző magasabb kéz úgy szólván láthatóvá lesz, előítéletesekké teszik az embereket. Legnagyobb s legfelvilágosodottabb embereinket látjuk, hogy egy döntő csata előtt csekély véletleneket jó vagy bal jelül tekintenek. Aggódva nézik a madár reptét vagy hallják az ébredő hajnal zagyva hangjait. Olykor megdöbbenünk egy rejtélyes jóslatra, s a dajkamesék fantastikus alakjai, a gyermek emlékek egész világa a valóság színét ölti fel előttünk éltünk ünepélyes pillanataiban. A ki megholt kedvesét siratja, egy leeső csillag láttán össze-rezzen, s a boldog szerelmes tündérnek biztató szavát hallja a lágyan susogó szellőben. Ez az emberi kebel kimerithetlen poésisa.

Egy remek költői mű azon eszköz, mely lelkünket hasonló benyomások, hasonló hit befogadására alkalmas, ünnepélyes hangulatba teszi. Bizonyosan az ó kor nagy szellemei ép oly keveset hittek olympi isteneikben, mint mi a néphit ábrándalakjaiban. De midőn Kadmos házá-  
nak nagyszerű tragédiája folyt le szemök előtt, ép oly kevéssé kétkedtek lelkesülések közepett az istenek be-  
avatkozása felől, mint mi Macbeth boszorkányait való-  
ságos lényekül fogadjuk el s Banquo szellemét nem  
nézzük izetlen tréfának.

Ez tehát azon út, melyen Hellas elveszett Olympu-  
sának magasító hatását pótolhatni hiszem az irodalom-  
ban. Nagy példák állnak annak bizonyítékául előttünk  
Shakspere Hamletjében s Nyáréji álmában, Byron Man-  
frédjében s mysteriumaiban, Goethe Faustjában s balla-  
dáiban. De még roppant, eddig alig sejtett kincsalmaz  
fekszik előttünk szent könyveinkben, legendáinkban,  
mondáinkban, melyeknek csak egyes szemeit kezdték fel-  
ásni jeleseink, s mi ragyogók már csak ezek is egy Tompa  
művész kezében!

Valóban csak a merész s alakító szellem kell egy  
új világot kitárni előttünk.

Ne féljünk attól sem, hogy a hitregei elem felvé-  
tele miatt talán positiv s real tudásunk vívmányait len-  
nének kénytelenek kizárni költészetünkben. Mint a régiek  
Olympusuk mellett Zeno és Epikur philosophiai elveit  
tudták érvényesíteni műveikben, ugy az újabb s általam  
felhozott mesterek példái megnyugtathatnak, hogy azt  
jelen tudásunkkal mi is képesek leszünk tenni, csak  
alkotó szellem s mesterkéz ne hiányozzék.

## PÁR SZÓ A MILESIÁKRÓL, MUTATVÁNYNYAL.

FÁBIÁN GÁBORTÓL.

(Székfoglaló. Olvastatott 1863. jan. 29-dikén.)

*Toldy Ferencz másodelnök az új tagot következő beszéddel vezette be :*

Megértem azt az időt, tisztelt férfit, régi barátom, hogy Téged e Társaság nevében, annak kebelében, társul és tagul üdvözölhesselek.

A magyar széptudományi intézet nem köz tekintély, sem országos férfiak által nem alkottatott, sem nagy alapítványokra támaszkodva kezdette meg működését. Egyszerű irodalmi férfiak állottak össze, kik nevök elismert jó zengésénél s azon bizodalomnál egyebet nem vethetének a latba, mint a melylyel kortársaik mind talentomaik és műveik, mind pedig hazafiai tiszta szándékuk híránt viseltettek; s összeállottak egy dicső név, mesterök és barátjok nevének aegisze alatt, ki új fordulatot adott volt a magyar költészetnek s kinek kora elhunytá felett soká utánrezgett a nemzeti fájdalom. Az ő tisztelői adakozásaiból, az ő munkái jövedelmeiből gyült össze azon kis alap, melylyel működésöket megkezdték. Az ő általa hagyott hézag pótlására, lökést adni jutalmak által a költészetnek, fiatal költői erőket fel-

gerjesztésével; másfelől a széptani eszmék további fejlődésének, mit ő mély tudománya, erős és világos értelmisége s gazdag tapasztalása eszközeivel, a társas téren oly gyüüölcsözőleg kezdett: volt a cél, melyet ama férfiak az eleinte igen szűk körű társulat elé tűztek, mely utóbb önmunkásság s szakbeli vállalatok előidézése s már kivivott tekintetével előmozdítása által, tágasabb körben létesített. Társaságunk, kitűzött céljához képest, választásai által leginkább munkás erők megnyerésére arányzott, olyanokra, melyek részint testületi érdekei ápolása, részint széptani munkássága körül voltak az alkotókat támogatók; s a testület disze lebegett szemei előtt, midőn a kor jelesb költőit is bevonta körébe.

Azon időben Te — ki fiatal éveidben Hafizt, majd Ossiant vezetted be költészetünkbe: amazt első, ezt nem első, de leghivebben forma- s tartalomban azon eredetihez, melynek valóságosága akkor még köz hitelt talált — azon időben Te immár más, intézetünktől idegen téren álltál: gyakorlatlan az életben s a tudományban. De végre megjött sokakra, megjött Magadra nézve is az önkéntelen otium kora; s a Te soha nem szünetelő, soha nem tétlen lelked — midőn ifjuságod tanulmányai, férfi korod komolyan-nemes örömei tárgyában, a római irodalomban, a közelítő öregség vigasztalását keresné — ebben egyszersmind hátralevő napjaid munkásságának legméltóbb célpontját is felismerte. Elővevéd Ciceródat — s többé tőle meg sem váltál.

Mi az, mi Téged, mi minden magyart, ki e csodálatra méltó férfit, a világ egyik legnagyobb íróját, egyik

legnemesebb jellemét ismerni tanulta, oly bűvös erővel köt hozzá? Lángesze-e, mely az emberi elme és tudomány akkori körét szinte egészen meghódította, s a szépnek és fenségesnek e páratlan érzékével művészetté, hogy ne mondjam költészetté, emelte nem egyedül a szónoklatot, de magát a szónoklat elméletét, a históriát a philosophiát? Azon érdek és méltóság-e, melylyel világtörténelmi állása van körülvéve? E nagyszerű, e magas erkölesi bátorság-e, mely őt a respublica minden hősei föle emeli? ki akkor volt bátor a szabadságot szeretni, midőn azt szeretni veszedelem vala? ki megtámadta Sulla barátit, midőn Sulla mindenható; meg Verrest, s benne — ő, az egyszerű eques — az összes római aristokrátiát; ki hive volt Pompejusban a respublicának akkor, midőn Pompejus már hanyatló félben vala; ki nem fogadta el Caesar kegyeit, midőn ez a respublica romjain állva nyújtá neki kezét, s ki maga e romokra állva merész volt a gaz, de már mindenható Antoniust lánglelke egész hatalmával megtámadni — saját hatyúdalául egyszersmind, mert Róma szabadsága sirján majd nyugodt lélekkel nyújtotta oda fejét az ő s a hon gyilkosának: En caput Ciceronis! — Vagy e kristály-tiszta erkölccsel hódít-e meg bennünket, melylyel, háza feldulatása, jószágai elpusztíttatása után is, ő, ciliciai helytartóságából üresen és szegényen tért meg, midőn mások, szegények, gazdagon hagyák el provinciáikat? — Nem, nem egyedül lángelméje, nem e bátorság, nem ez önmegtagadó erény hat reánk így; hanem az egyetlen örök eszme, mely élte minden perczenetét, írásai minden sorát áthatja: a magas Róma! — mint



bennünket az Árpád hazája, mely ébren és álmainkban, jó és bal szerencsénkben, harcaink és játékaink közt, az egy, a legfőbb, a végső gondolatunk, gondolata a magyarnak. A hazafias gondolkodó, a hazafias hős, a hazája romlása felett meghaló Cicero az, ki nekünk több mint csak a világtörténelem nagy embere, a világ nagy írója: kiben ösztönszerűleg egy nagy szívrokont, a hazai hűség példányát bámuljuk, szeretjük.

Lehetett-e őt Neked nem szeretni? De szereteted élvező és munkás volt egyszersmind. Előtted állottak a nagy ember levelei: lelkének e közvetlen, e leghűbb, legmegragadóbb nyilatkozatai; hű történeti képe ama páratlanul nagy tragédiának, mely húsz rövid év alatt a legdicsőbb nemzet szabadságának elvesztét mutatja fel; hű életképe a nagy rómainak, ki abban lelke tiszteltre és szeretetre méltó minden redőivel, előadása mindennemű bájaival áll előttünk.

E nagy, e gazdag, e sokszinű, s mindig nemes és szép egészt tökéled el nemzetednek örökségül hagyni: s tizenkét éved nappali és éjjeli gondjainak emléke, ime, készen áll, sőt nagyrészt immár mindnyájunk kezeiben van. Örömmel ismerte fel benne; tisztelt férfit, Társaságunk azon magas érdemet, melylyel nevedet felejtetlenné tetted irodalmunkban. Az nem csak nyelvmű: az a tudomány és művészet becses emléke egyszersmind; s nemzetünk büszkén teheti azt azon másolatok mellé, melyeket az új kor első népei birnak. A terjedelmes studium, melyet annak értelmezése körül kifejtettél, a római szellem és szin, a ciceroi sajátság — hadd mondjam: egyéniség — mely benne visszatükröződik, közel

emelik azt az eredetihez, melyet a franczia, szép de francziás, a német, anyaghű de körülíró áttételekben bír. A Te Cicerod magyarban is rómaiul szól.

E római-magyar Cicero karjain lépsz már most e testületbe. Hosszu, hű és szerencsés fáradozásaidért lelj elégtételt azon elismerésben, melylyel komoly férfiak üdvözlik nagy művedet; lelj örömet azon hazafiui tiszteletben, melynek, körünkbe meghívásod, kifejezése lett. Veled egyszersmind ki van egészítve Társaságunkban azon kör, mely névadójának köre volt egy emberkor előtt. S mint ilyen, s mint egyik legfényesb érdemű képviselője az örök becsü classica literaturának közöttünk, foglald el székedet e Társaságban, mely Általad diszét növelve látja; s fedezzen áldásaival a magyarok Istene, hogy érdemed öntudatában fáradozásaid gyümölcseinek velünk együtt minél tovább örvendezhess.

Foglald el székedet.

*Mire a bevezetett új tag így válaszolt:*

Engem a tisztelt Társaság egyszerre két nem várt szerencséivel örvendeztetett meg: munkámat, mely kiadás alatt van, nagylelkű pártolásában részesíteni, igénytelen személyemet tagjainak diszes sorába fölvenni méltóztatott. Mindkét becses figyelme irántam egyaránt lekötelő; az utóbbi pedig ezen fölül nagy mértékben megtisztelő is rám nézve. Mást, nálam méltóbbat ez a kitüntetés büszkévé tehetne; de én, mint ki különösen e Társaság irányában eddigelé érdemekkel nem dicsekhetem, azt nem megszolgált jutalmul, hanem inkább jövő szolgálatok fejében tett előlegezésül merem csak tekintni.

Midőn hát azt, mint ilyent, e szerény elismeréssel s hálás érzettel fogadnám, igérem egyszersmind, miszerint fő gondom leend arra törekedni, hogy ezt a szép kitüntetést, mennyiben már fogyatékán járó időm és erőm engedi, lehetőségig megérdemelhessem, és a helyre, melyre elhivatni eleve méltónak tartattam, utólag is érdemesnek találtassam.

*Ezután fölolvassa fen címzett értekezését a műlésiákról, a mint következik:*

A regény, vagy román, mely ma a világirodalomban oly nagy tért foglal el és egyszersmind a társadalmakra oly feltűnő, mondhatnók, félelmes erkölcsi befolyást gyakorol, a hajdani görögöknél és rómaiaknál ily jelentékeny szerepet nem viselt; de sőt irodalomtörténeteikben többi tetvérei közé immatriculálva sem leljük a regényt, mintha nálok a múzsának e meg nem tagadható gyermeke vagy nem is született, vagy még kereszteltetése előtt kihalt volna. Miután kétséget nem szenved, hogy a regény a költészet természetes sarjadéka, melyet az idők járása korán elszáraszthat ugyan, de hogy előbb-utóbb minden nép irodamában ki ne hajtson, semmi nem gátolhat: csak az lehet kérdés: van-e a költészet általános kifejlődésénél a regényre nézve saját idő szabva? és ha van: melyik az? Tapasztalásból azt látjuk, hogy a regény a költészet későbbi szülöttei közé tartozik, melyet többi testvérei rendszeren meg szoktak előzni. És ennek oka világos. Az égből alászállt múzsa ugyanis a méhébe fogadott földi magvakat a népek éltének koronkinti nyilatkozataiból vevén fel, csakis mindig korszerű

gyümölcsöt hozhat elő. A népek élete pedig, úgy, mint egyeseké, csecsemő, serdülő, érett és hanyatló korszakokra oszlik. Az első korszakban, mikor még multjok nincsen, hanem a még új lét örömeztetésétől áthatva s csak az igéző jelenen s ábrándos jövődön csüngve, némi édes paradicsomi tétlenségbe merülvén, születik a mythus, mely a földet istenekkel s csodákkal népesíti meg, hogy legyen a gyöngye s henye nemzedéknek, míg a munkához megéri, kiktől gyámnokoltatnia s mikkel mulatnia. E mesés csecsemő kort követi a pezsgő vérű ifjúság korszaka, melyben a már erejének öntudatára ébredt nép saját lábán akar járni, tenni vágyik, s mythusai helyett magának történelmet kezd készíteni, és nyert erejében bizakodva, a mik közt felnövekedett, istenek és csodák nyomain indulván, nagyokat mer, de a mit merész vállaltainál meg nem bír, ahhoz még folyvást isteni segílyt vesz igénybe. E korban születik az eposz s vele a mesék arany korába visszahajtozó idyll. Jön ezután az érett kor, midőn a magát kitombolt nyers erő elpihent és helyét a reflexio, az ész higgadt nejtője váltja fel, mely magát az égiek közvetlen gyámsága alól emancipálván, önállólag, békében működik; a társadalmat rendezi; a tudomány, a művészet s mesterség körében alkot és teremt. Ekkor az istenek a földet s rajta a már szárnyára kelt emberi nemet elhagyják. S ez a népek életében a dráma és lyra születésének ideje. Végre a negyedik korszakban, midőn a megélemedett s végéhez közeli műveltség, mintegy magával számolva, a jók s roszaik felett, miket előhozott, bíráló szemlét tart, s hogy magát emezek ellenében a fenyegető romlástól megóvjá, az ujjászü-

letés gondjaival foglalkozik, szüli a szűz múzsa a népek számára a satyrát, a tanköltészetet és a regényt.

Érdekes lenne vizsgálni, áll-e csakugyan átalán lélektanilag is a költészet külön nemeinek ez a tapasztalásból merített logikai egymásutánja? és az egyes eltérések, melyek, tagadni nem lehet, vannak, minden külön esetben honnét erednek? De nekem ez uttal nem tárgyam fejtegetni e kérdést, mivel az ezélotmtól, a melyet magamnak ez alkalomra kitűztem, hosszasan eltartóztatna. En most jelesen csak azon nevezetes irodalomtörténeti adatrakivánom a köz figyelmet fölhevni, mely a költészet fejlődésének általam érintett fokozatos rendétől egyben a legszembeszökőbb eltérést mutatja. E példát a régi görög és római irodalom nyújtja, hol a regény, ugy, mint azt ma birjuk, ki nem fejlődhetett. És ez annál különösebbnek tetszhetik, mert e két klasszikus nemzet, valamint a népek életének mind a négy korszakát átélte, ugy a költészet iskoláját is a természetitől a műköltészetig végig járta, s mindazon képességekkel és készületekkel, melyeket a regény igényel — minők: az előrehaladt műveltség, elágazott politikai s társas viszonyok, bizonyos szellemi puhultság, kéj- és kényelemvágy s már egészen kész próza — teljes mértékben birt. Annyi való, hogy ennyi kész elem mellett a görög s római múzsa sem kerülhette el, hogy a regény eszméjétől ne impregnáltassék; azért méhében hordozta a regény embryóját is, sőt azt el is szülte, de fölnevelni nem birta.

A regényt a régi görögöknél s rómaiaknál a milesiak (milesia fabulák) képviselték. De ezek majd mindig a mese alantabb régiójában kalandoztak csak, és a mai

regény komoly irányára, mely a mulatva oktatás, föl-  
emelkedni nem tudtak, s legfőlebb is a nálunk egykor  
divatos, de hála, végkép kiavult lovagregényhez hason-  
lítottak. Mint ezek, ugy a milesiák is, tele czél és ta-  
nulság nélküli képtelen csodákkal, phantastikus torz-  
képekkel, a háló termékig vitt, sőt gyakran ott kezdett  
vad szerelmi kalandokkal, a szív és ész rovására, csak  
a hig velőknek, ábrándok betegeinek s állati érzékiség-  
nek nyujtottak élvezet és tápot.

Azt hinné az ember, hogy a milesiák, ez ajánló  
tulajdonaikkal, a korban, melyben föltűntek, épen jókor  
s kedves vendégül érkeztek a görög és római irodalmak  
földre, hogy ott meghonosulniok és kifejlődniök s sze-  
renesét csinálniok lehessen, miután ez a kor a puhultság  
és hanyatlás korszaka volt. De — a mi valóban külö-  
nös anomalia — nem hogy általános népszerűségre kap-  
hattak volna, de csak némi tekintélyt sem birtak ma-  
goknak kivívni. A milesiákat íróikkal együtt a közvéle-  
mény lenézte s velök foglalkozni mintegy szégyennek  
tartatott. Még Severus imperator is versenytársát Clo-  
dius Albinust azzal vélte leginkább megszégyenithetni  
a tanács előtt, hogy róla azt mondta, milesiák közt  
őszült meg. Ugy látszik, hogy már maga a regényre ru-  
házott milesia név is, mely Miletustól vétetett, a költé-  
szet e nemének kiczégézésére volt számítva: mert a  
regénynek különösen az elpuhult s bujaságba merült  
Miletus lakói voltak a legnagyobb kedvelői. Gellius ezek-  
ről Plutarchus után azt írja, hogy egyszer nálók a höl-  
gyek, mintha csak valami fatalis kórság szállta volna  
meg őket, elkezdték kötélre aggatni magokat. És ez

annyira ment, hogy végre a bajon a miletusi hatóság csak azon rendelete segített, melyben kihirdette, hogy minden hölgy, ki magát ezentul felakasztani meri, a nyakán talált kötélben meztelen hurczoltatik ki a városból. Ez segített. Azontul egy leány sem akasztotta többé fel magát. Hogyha e történet igaz: akkor a miletusi nők említett őrzöngéseinek okán nem szükség fejünket törnünk, sem azt Plutarchussal valami légben lappangott nyavalyás miasmában keresnünk, hanem egyenesen a miletusiak szenvedélyes olvasásának kell tulajdonitnunk. Nálunk sem egy nőnek zavarták eszét meg a románok. Hány nem végezte azok miatt ki magát, hahogy nem is az életből, de legalább a világából, nem kötéllal, hanem olvasó-zsinórral, élve apácza-zárdába temetvén el magát.

Hogy a milesiák, melyek fő jellemvonása vastag érzékiség s föladata az érzékek csiklandozása volt, rontó hatásukat, az erkölcsök általános romlottságának korában, pusztán csak Miletus határai közé szorították volna, nehéz elhinni; de hogy sem Görögországban, sem Rómában köz divatu irodalomczikké csakugyan soha nem váltak, az bizonyítja leginkább, mert belölök alig maradt fön számunkra egy-kettő. A görögökből csak hatot birunk, s ezeket is már a később századokból. Melyek közt Longosnak *Ποιμνιζα* című pásztori regénye legszebb, de szintén érzékeket csiklandó. A Heliodorus Aethiopiakája pedig Theagenes s Charikleia szerelméről, legszerényebb, mely semmi szemérmert nem sért. A rómaiaktól, Petronius szatirai töredékén kívül, egyetlenegy teljes művet birunk a milesiákból: és ez Appuleius *Metamorphosisa*, a mely egy időben az újabb irodalom-

ban nagy lármát csinált, s olyan kedvességre kapott, hogy később, a benne szerzőjét képviselő számárról, az „Aureus Asinus“ fellengős czimével ruháztatott fel. A munkát egy humoristikus regényhez inkább hasonlíthatni, a melyben a szerző, mint egyik legjelesb platonikus philosophus, a korabeli rómaiaknak babonáit s fellelt erkölceit phantastikus képekben, szatirai vonásokkal eeseteli. Maga Appuleius nem volt római, hanem Afrikában Madaurában született, az Antoniusok alatt, Kr. u. a 70-ik év körül. Tudományos kiképzését Carthagoban s Athenaeben görög nyelven kapta, s a latint később tett kéjutazásai közben Rómában, hol hosszabb ideig mulatott, magán szorgalommal tanulta meg, és a n.i. mint maga vallja, nagy fejtörésébe került. Hanem ezt azután úgy is megszerette, hogy utóbb munkáit többnyire latinul s nem görögül írta; melyek, bár rajtok az idegen szag a sok afrikai graecismusból igenis megérzik, Rómában nagyon kapósak s oly becsültek voltak, hogy azokért Appuleiust Róma a maga klasszikusai közé adoptálni méltónak találta. Ezt tudományával, mint korában a legszellemdúsabb s legphilosophikusabb fő, meg is érdemelte; de stylusával épen nem. Ez utóbbit szódagály, duzzadtság, avas archaismusokkal vegyült izetlen neologismus, tekeres-facsaros mondatok, mesterkelt phrazisok s általában afrikai pöffedtség jellemzik. A honnét Appuleiusnak, mint római írónak érdeme, úgy különösen regénye a Metamorphosis felett a régi s újabb kritika egymással ellenkező ítéleteket hallat. Nyelve és irálya általában roszaltatik. Regényében az egészzet dícsérik némelyek; de benne a zsidók arany borjaként



egykor bálványolt arany szamarat ma már senki föl nem leli. Hanem van a műnek egy része, mely a régi s újabb kritikának egyhangu kedvező, de sőt dicsőítő véleményében osztozik. És ez a *Metamorphosis* azon valóban szép, mondhatni, remek epizodja, melyben Cupido és Psyche egybekelése adatik elő. Maga az epizod egy rövid, de teljesen bevégzett kerekded regény. Benne a *compositio*, a részek harmonikus összefüggése, változatos színezete, s az egésznek folytonos érdekű, meglepő, igéző szövedéke a regény lényegesebb kivánalmainak elannyira megfelel, hogy e műtől a regény teljes ideáljáig már csak egy lépés volt, melyet ha Athenae s Róma megtenni el nem mulasztanak, úgy még a márma divatos regényirodalomban is, melyben némi eredetiséggel szabad dicsekednünk, ők volnának mestereink. Jóllehet Herder, a nagy philologus s műbíró, ez epizodról így is azt vallja, hogy annál maga nemében szebb regény még nem született, s hogy a benne foglalt tárgyat jobban ki sem lehetne dolgozni, és hogy ha Appuleius soha ennél többet nem irt volna is, ez egy munkájáért örök nevet érdemelne. Én Herder e dicséretét kissé tulzottnak találom; úgy azok nézetét sem helyeselhetem, kik ebben az epizodban, a Cupido s Psyche nevek jelentése, némely indulatok személyesítése és több allegorikai képletek után ítélve, valami nagyszerű philosophiai és komoly erkölcsi eszme költői alakba öltöztetését ákarják látni s az egészet e szempontból mesterséges hermenevtikával szebbnél szebben exegetálgatják. Mert szerintem, habár e regénynek, philosophus szerzőjénél fogva, színezete kétségen kívül philosophiai is: terve, alapja, vezéreszméje nem az. Részemről benne

többet látni nem tudok, mint a merő mulattatásra szánt milesiáknak legsikerültebb remekét, de mely nevét s természetét meg nem tagadhatva, a milesiák említett árnyék oldalától, a nudításoktól sem ment egészen. S e nézetem az újabb kritika ítéletével is találkozok. Az is Appuleius e darapját általában celebrálja és a hajdani költészet egyik drága gyöngyének ismeri. Régebben e regénykétől úgy el volt a tudós világ bájolva, hogy azt tanulmányozás tárgyává tevén, kötetekre terjedt commentárokkal magyarázgatták, mint a Homer Iliászát s Dante Comediáját szokták. A festő és faragó művészet pedig a benne előfordult jeleneteket versenyezve törekedett idealizálni képekben, melyek közt jelesen a Rafael kezétől eredtek maig is e nemben általános mintácul szolgálnak.

Azért is, miután magamban föltettem, hogy ez ünnepeles alkalommal, midőn a szépirodalom e nemzeti csarnokában nekem is a hivatottak között helyet foglalnom szabad lesz, a hajdankor regényeit, a milesiákat hozzam szóba és mutassam fel példában, e czélhoz sem alkalmasbat, sem méltóbbat nem lehetett választanom Appuleius ez elhírhedt s magasztalt regénykéjénél. Melyet hát ezennel, a tisztelt Társaság szives türelmét kikérve, fel fogok olvasni a magam fordításában. Hanem erre nézve jónak látom előzőleg figyelembe ajánlni azt, mit főnebb az Appuleius stylusa felől mondtam, s megjegyezni, hogy a fordításnál, mely körül a szoros hűség elvem, nem a magam jobb izlését, hanem az eredeti modorát tartottam szem előtt, s nem követtem azon kényelmes fordítók példáját, kik, mint jelesen egy újabb a

németek közül, Appuleius e szép regénykáját még szebbé akarván tenni, ugyszólván nem is fordítva, hanem travestálva adták, sőt még nagyobb részét érzelgő lyrai versekbe öltöztetvén át, ez által belőle egy irodalmi monstrumot: románt versben! gyártottak. Én milesiát készíteni magam nem akartam, hanem a másét kívántam, úgy a mint van, szép és nem szép oldalával, maga teljes mivoltában bemutatni. Appuleius említett regénye a következő:

### **Cupido és Psyche egybekelése.**

Élt egy városban egy király s királyné, kinek három föltűnő szépségű leánya volt. Közölök a két idősbik, gyönyörű volta mellett is, még csak lehetett volna tán emberi dicséret tárgya, hanem a legifjabbik hölgy páratlan, dicső szépségét emberi nyelv kifejezni, vagy kellőleg megdicsérni szegény és tehetetlen volt. A sok bel- és külföldi nép, melyet a fönséges látvány hire kíváncsi tömegekben összecsisztított, az utólérhetlen szépség bámulásába merülvén, azt, mint magát az isteni Venust, összetett kezekkel s vallásos imákkal kezdette tisztelni.

Csakhamar a közel városokat s szomszéd vidékeket befutotta a hir, hogy az az istennő, kit a tenger zöldellő mélye szült s tajtékzó habok harmata nevelt, már magas kegyét szélteben osztva, a népgyülekezeteknek közepette járdal, vagy hogy bizonyára most meg nem a tenger, hanem a föld az égi csillagzatok magvából egy második, szűz virágában tündöklő Venust keltett ki. És e hiedelem naponkint szörnyen terjedez, s már a kihatott hir

közel eső szigeteket, a szárazból nagy darabot, sok tartományt bevándorolt. Már számos halandók hosszú utakon s a tenger mély ösvényein által a kor dicső tüneményéhez zarándokolnak. Senki Paphusba, senki Cnidusba, sőt Cytherába sem evez\*) Venus istennőt szemlélni. Az istennő ünnepei elhanyagoltatnak, templomai éléktele-nültek, pamlagait koszpitolják, szertartásait mellőzik, szobrai koszorútlanak, s rideg oltárait hült hamu diszteleníti. Csak a szűznek imádkoznak, s a nagy istennő fenségét emberi arcz alatt engesztelik, s mikor a szűz reggel kilép, neki Venus istennő távollétében áldozatok-s lakomákkal kedveskednek. Az utcán jártában pedig a nép sokasága kötött s kötetlen virágokkal üdvözlí.

Ez az égiek tiszteletének egy halandó hölgy imádására való képtelen átruházása az igazi Venus érzelmeit szörnyen fölizgatta. Ki nem birván haragjával, fejét csóválva, mély zúgolódás közt így szóla magában: „Im én, a természet ős anyja, én, az elemek első forrása, én, az egész világ éltető Venusa, halandó hölgygyel megsztott felségimadásban részesülök és égbe igtatott nevem földi szennyvel fertőztetik! Hát e közös imádasnál, a helyettesnek hódolás gyanúját én türjem? hát az én képemet egy halandó hölgy hurczolja széjjel? Akkor az a pásztor, kinek igazságos és egyenes ítéletén maga a nagy Jupiter megnyugvék, hijába tett volna szépségemért engem oly magas istennők elébe. Ámde nem örö-mére fogja az a leány, akár ki legyen ő, az én czimeimet bitorolni. Fogadom, hogy e tilos szépségét megkese-

---

\*) E helyeken voltak Venusnak leghiresb templomai s szobrai.

rülendi.“ És hívja tüstént magzatát, azt a szárnyasat s elég vakmerőt, ki vásott erkölceseinél fogva, közfenyítéket megvetve, üszkökkel, nyilakkal fegyverzetten, éjjel a mások hajlékait befutja, minden házasságot megront, a legnagyobb gazságokat büntetlenül követi el és soha semmi jót nem tesz. Ezt, noha már természeti fektelenségénél fogva pajkos, fölül rá még szavakkal is bujtogatja. Elviszi őt abba a városba és Psychét (mert így hívták a szűzet) személyesen megmutatja neki. Aztán a szépség fölötti vetélkedés egész történetét elmondván, dülva-fülva haragjában így szólt: „Az anyaszeretet szentiségére, nyilad édes sebeire, tüzed mézes égetéseire kérek, végy boszút szülődért, de teljeset, s azt az átalkodott szépet, nekem hódolva, boszúld meg. Különösen azt az egyet, csak azt az egyetlenegyed tedd meg szivesen, hogy az a szűz a legégetőbb szerelmet érezze egy legalábbvaló ember iránt, kit a sors mind rangtól, mind vagyontól, sőt ép testtől is megfosztott, szóval, ki oly alávaló legyen, hogy nyomorú voltához hasonlót széles e világon ne találjon.“ Im ezeket mondván, miután gyermekét jól megszorogatva mohó csókokkal halmozta, az ártól mosott tengerpart közel vidékére indult, s rózsás talpaival a rezgő hullámok tajtéka fölött ellépdelt.

Majd a mély tenger nyirkos felszínén leült és a tengeri hódolat, melyet várni kezdett, mintha rég megparancsolta volna, egy cseppet sem késik. Jönnek a Nereus leányai, kardalt énekelve, a kék szakálú torzas Portanus, az ölében halat czevelt Salacia, a kised delphinkocsis Palaemon s végre a tengeren szerte szök-

delő Triton-esapatok\*). Ez itt hangos csigával halkan kürtölget; amaz egy selyem lepellel a kaján nap sütésének áll ellent; más meg asszonya elébe tükröt tart; mások viszont a két igás szekér körül úszkálnak. Ily sereg kíséri Venust Oceanushoz mentében.

Azonban Psyche, jól érzett szépsége daczára, bájának semmi hasznát nem veszi. Megbámulja, magasztalja minden; de senki, sem király, sem udvarnok, sem csak közrendű is, ki házasságára vágnék, kérőül nem jön. Csodálják ugyan az isteni alakot, de csak mintegy remekül készített képet, úgy csodálja kiki. Két idősebb nővérei, kiknek mérsékelt szépségét semmi nép nem híresztelte, régen királyi kérőknek el levén jegyezve, már boldog házasságra tettek szert. Ellenben a még hajadon Psyche, árván ülve otthon, bágyadt testtel, sebzett szível siratja elhagyottságát a magányban, s szépségét, bár egész világnak tetszik is, lelkéből útálja. A legszerencsétlenebb lány legszánandóbb atyja tehát égi boszúkat gyanitván s a magasban lakók haragjától félvén, a mi letusi isten legrégebb oraculumát kérde meg, s e nagy istenségtől kére imák s áldozatok által a nem kedvelt hölgy számára menyegzőt és férjet. Apolló pedig, bár maga ioniai görög, a regényszerző kedvéért ily jóslattal válaszolt latinul:

Tedd ki magas hegynek kösziklájára leányod',  
 Adván rá köntöst gyász-nyoszolyába valót.  
 S vőt ne remélj olyant, ki halandó törzsből eredjen,  
 Ámde dühöst, vadat és viperaféle gonoszt:

\*) Ugy ezek, mint a többiek, kik itt mognevezvék, mind a tengert lakott alsóbb rendű mythusos istenek.

A ki az égen fönt szárnyon repdesve dulong szét  
 És tüzzel-vassal mindeneket megemészt;  
 Kit retteg maga Zeus, kitül a menny isteni félnek,  
 Borzadnak folyamok s Styx borus árnyai is.

Az egykor oly boldog király, vévén a szent jóslat szöveget, búsan andalogva hazatér s elmondja nejének a balsors rendelményeit. Szomorkodnak, sirnak, keseregnek több napig. Azonban az irgalmatlan végzet szörnyű munkába vétele már a nyakukon van. Már a szánandó szűz gyász menyegzőjéhez készüllet tétetik; már a szövétnek világa sötét korom hamvától lankadoz s a menyegzői sip hangja bús lydiai zengzettel, a Hymen víg dala keserves jajgatással végződik s a férjhez menő hölgy menyasszonyi fátyolával törölgeti le könnyeit. Az így megvert család szomorú végzetén az egész város is együtt keserge s azonnal a közbánathoz illő országos gyász hirdettetik.

De az égi intéseknek hódolás szüksége szegény Psychét a megrendelt büntetésre előkövetelte. Megtétetvén tehát nagy kesergés közben a halottas ágyhoz való készültek, egész néptől követve kihozzák az élő halottat, és Psyche sirva kíséri — nem menyegzőjét, de temetését. És midőn e nagy csapástól áthatott búsongó szülői az átkos cselekményt elkövetui késnek, maga a lány őket ily szavakkal készíti: „Mit gyötritek boldogtalan vénségteket a hosszas sirással? miért fárasztjátok kebleteket, mely inkább az enyim, annyi jajgatással? minek rutitjátok előttem tisztos arczotokat a sikeretlen könnyekkel? szememet miért sértitek szemetekkel? ősz fürteiteket miért tépítetek? a szent melleket, emlőket

miért verdesitek? Im ez az én szépségemért a derék jutalom nektek. A gonosz irigység halálos csapásától sujtatván, későn eszméltek. Mikor népek és nemzetek isteni tisztelettel illetének bennünket, mikor engem egy szívvel és szájjal új Venusnak nevezgettek: akkor kellett volna bánkódnok, akkor sirnotok, akkor engem mint elvesztet gyászolnotok. Már tudom, már látom, hogy csak Venus miatt kell nekem elvesznem. Vigyetek, s a sziklán, melynek a sors elszánt, tegyetek le engem. Sietek a boldogságos menyegzőt megülni, sietek az én derék férjemet látni. Miért késném? miért kerülném annak érkezését, ki egész világnak vesztére született? Igy beszélvén a szűz, elhallgatott és legott szilárd lépéssel a kíséző népnek pompájába vegyült.

Eljutnak a meredek hegy kijelölt szirtjéhez s az ennek legfelső ormára állított hölgytől mindnyájan távoznak; a menyegzői fáklyákat, melyekkel előtte világítottak volt, könyekkel eloltván, szintén ott hagyták. Ezzel a szertartás be levén végezve, lesütött fővel haza indulnak. És a szűznek szánandó szülői megviselve ime nagy csapástól, bezárt házok sötét falai közé vonulván, örök éjre szánták el magokat. A féltő, remegő és épen a szikla ormán siránkozó Psychét pedig a lanyhán lengedező Zephyr lágy szele, meg-meglebbentve ruhája alját s ki-kiduzzasztva közepét, halkkal fölemeli s csendes fuvalmán vontatva, mikor a lent fekvő magasztos völgy lejtőin lassúdan alászállt, virágos pázsit ölébe gyöngyöden leteszi.

Psyche a puha fű lepte helyen, mint egy harmatos gyepágyon, jó izün fekvén, benső nagy megháborodásá-



nak lecsillapultával édesen nyugodott. S midőn már eleget aludt, megújultan, csendes kedélylyel fölbred. Lát magas s rengeteg fákkal benőtt ligetet; lát kristály vizzel tündöklő forrást a liget kellő közepén. Közel a forrás fakadásához egy királyi lak áll, nem emberi kézzel, hanem isteni művészettel alkotva. Első belépéssel mindjárt tudhatja az ember, hogy valami isten fényes és kellemes kéjlakát látja maga előtt. Mivel a czedrusból s elefánt-tetemből finomul kivölgyelt menyezetek arany oszlopokon nyugszanak. A falakat mindenütt vésés borítja, vadak s más egyéb állatok ötlenek a belépő szemébe. Mindenesetre bámulandó embernek, de sőt fél istennek, vagy bizonyára istennek kellett annak lenni, ki annyi ezüstöt oly művészi ügyességgel vadakká képezett. Mert még a padlózatok is apró darab drága kövekből kirakott más-más nemű rajzok által különböztetnek egymástól. Hah mily boldogok lehetnek azok, kik drága köveken s gyöngyökön taposnak! A háznak, a melynek széle hossza terjedt, többi részei is megbecsülhetlen becsüek, és a falak mind merő aranyból verve saját fényöktől ragyognak, s a lak maga csinálja nappalát, ha a nap nem akarná is. Épen úgy csillognak a háló terek, a folyosók és így a fürdő szobák is. Nem különben a többi érték is megfelel a lak méltóságának: úgy hogy azt valóban a nagy Jupiter számára, emberekkel társalgás végett épített mennyei palotának mondhatni.

Psyche, édesgetve az e helyekben gyönyörködés által, közelebb ment, s kissé neki bátorodva, belép a küszöbön. Majd a legszebb látvány iránt kelt kíváncsisága még előbbre csalván, mindenén elbámul, és a más

oldalon a ház dicső mesterséggel készült s roppant kincsekkel halmozott raktárait látja. Nincs, a mi itt meg ne volna. Hanem e nagy gazdagságnál egyéb bámulandón kívül az volt különösen csodálatos, hogy az egész világ ezen drágaságát semmi zár, vagy lakat, vagy őr nem védte. A mint itt nagy gyönyörködve szemlélődnék, valami testetlen, mezetlen szózat lepi meg, mondván: „Mit bámulsz, asszonyom, e sok kincseken? Mindez a tied. Azért eredj a háló terembe, pihend ki az ágyon fáradalmadat s parancsolj tetszésed szerint fürdőt. Mi, kiknek szavát hallod, mint szolgáló leányaid pontosan udvarlunk neked: sem tested ápolására, sem a királyi étkekre nem lesz szükség várnod.“

Psyche ebben boldogító isteni gondviselést vett észre, s hallván az intés alaktalan szavait, mint előbb alvással, úgy most fürdés által oszlatta fáradalmát el. S a mint közelében egy félkörű pamlagot meglátott, a mellette levő polczozatot evéshez alkalmas asztali készületnek találván, szépen letelepszik. S azonnal nektáros borok s különféle étkekkel megrakott tálczák, minden szolgáló lény nélkül, csak valami szellem által hordva, szolgáltatának elébe. De senkit látnia nem lehetett, hanem csak hullongó szózatokat hallott és magok a szavak voltak szolgálói. A dús étkek után belépett valaki és énekelt látatlanul. Aztán egy másik hárfát pengetett, melyet szintén nem lehetett látni. Majd zengedező sokaság összevágó hangja hat fülébe, úgy hogy, noha ember egy sem mutatkozott, kitünt, miszerint ez éneklő kar. Véget érven a mulattatások, az est intésére Psyche feküdni megy. És mikor már az éj jól előre

haladt, valami bájos hang jutott füléhez. Most a nagy magányban, féltve szüzességét, retteg és borzadoz, s minden rosztól annyival inkább fél, mert nem tudja, mi érheti. És ime megjelent az ismeretlen férj, fölfeküdt az ágyba és Psychét nejévé tette s napfelkelte előtt távozott. Erre a haló teremben várakozott szavak a szüzességét elvesztett menyecske körül forgódnak. Ezek hosszas ideig így mentek. És mint a természettől adva van, az ujság állandó szokás által a benne gyönyörködést megkedvelteté s az ismeretlen szó hangja vigasz leve a magányban.

Ez alatt szülői ki nem fáradt bánatukban elaggottak. Idősb nővérei pedig a messze kiterjedt hirből mindent megtudtak. Azért is nagyhamar, szomorkodva, siránkozva házokat ott hagyván, nyakra-főre sietének szülőiket látni és velök beszélni. Ez éjszakán Psychéhez férje így szóla (mert kivéve a szemet, kéznek, fülnek érezhető volt ő): „Szerelmes kedves nőm, Psyche, téged az irgalmatlan sors halálos vésszel fenyeget, a mire szorgos gonddal ügyelned szükségesnek tartom. Nénéid, kik képzelt haláladon meg vannak indulva s már nyomodat keresgélnek, maholnap a kősziklánál lesznek. Ha nekik valami esdeklésöket hallandod, reá se ne felelj, se teljességgel ki se is tekints. Mert különben nekem legsúlyosb fájdalmat, magadnak legnagyobb veszélyt fogsz okozni.“ Ő beleegyezett és fogadta, hogy férjének tetszése szerint fog tenni. Hanem a mint ez az éjszakával eltűnt, szegényke az egész napot siránkozással töltötte, egyre csak azt hajtván, hogy ő most már végkép veszve van, miután a boldog börtön őrizete alatt emberekkel társalgástól s

beszélgetéstől megfosztva, még csak miatta bánkódó nénjeinek sem nyujthat üdvös segédet, sőt őket meglátania sem szabad. Sem fürdő, sem evés, sem semmi üditő által meg nem újulva, nagy sietés közt aludni ment. Nem sokára férje, ki most valamivel korábban feküdt mellé az ágyba, a még folyvást siránkozót átölelvén, ellene ekkép fakad ki: „Hát ezt fogadtad te, Psychém, nekem? Mit várhatok így én, férjed, téled, vagy mit remélhetek? Sem nappal, sem éjjel, sem a házassági ölelések közt is sem hagysz fel a gyötrődéssel. Ám tégy immár, a mint akarsz, s hódolj ártalmast kívánó keblednek; de majd rá emlékszel komoly intésemre, mikor késő lesz a megbánáshoz fognod.“ Erre ő esdeklései által (és mert azzal fenyegetett, hogy különben meghal) kicsikarta férjétől, hogy kívánságára hajoljon, hogy nénjeit láthassa, bánatukat enyhíthesse, velök szólhasson. Ez hát új nejeinek kéréseibe beleegyezett, sőt még azonfölül azt is megengedte, hogy nénjeit, a mikkel akarja, arannyal és ékszerekkel meg is ajándékozhassa. De arra váltig intette, s többször ijesztgetéssel is, nehogy valamikor, nénjeinek veszélyes tanácsaitól rábírva, férje alakja felől tudakolódják, s nehogy szentségtörő kandsága által magát a szerencse ily magas polczáról a porba alá taszítsa és e miatt többé öleléseiben ne részesülhessen. Megköszönte férjének s már derültebb kedéllyel így szólott: „Részemről százszor inkább meghalok, mintsem e te oly édes házassagodtól magváljak. Mert én halálból szeretlek, bárki légy, s mint saját lelkemet, úgy becsüllek, s magáért Cupidoért sem adlak. Csakhogy kérlek, tedd meg azt is kívánságomért: parancsold szol-

gádnak Zephirnek, hogy nénéimet is hasonló vontatón szállítsa le hozzám.“ És rá hitegető esókokat nyomdosván, hizelgő szavakat árasztván s rejtékeny tagjait hozzá értetvén, még efféle édelgésekkel is toldja: „Én kedvesem, én férjem, drágalátos kincse a te Psychédnek!“ A férj, Venus erejétől s hatalmától legyőzve, kénytelenül hódolt s mindent teljesíteni ígért. Aztán hajnal hasadtával neje karjaiból eltűnt.

A más két nővér pedig kitudván a sziklát és helyet, hol Psyche hagyatott, sietve oda érkeznek, ott szemöket kisírnak s mellöket addig verdesik, mignem sok jajgatásukat a bérézek és szirtek hason hangon adják vissza. Most már nővéreket saját nevének kiáltozák, mignem a lejtőn lehatolt ordító szózat harsány hangjára Psyche esze nélkül, rémülten kifut a házból s így szól: „Mit gyötritek hasztalanul magatokat szomorú jajgatásokkal? A kit sirattok, itt vagyok. Hagyjátok a panaszos szavakat s annyi sirástól ázott arcotokat szárazszátok fel végtére, miután a kit sirattok, már ölelhetitek.“ Ekkor az előidézett Zephirt férje parancsára emlékezteti. És az késelem nélkül a rendeletnek hódolva, azonnal legkedvezőbb fuvalmán ártalmatlan vontatással leszállítja őket. Már kölesönös ölelések s szapora esókok között élvezik egymást, s imént elállott könyeik, előcsalva az örömtől, újra megeredtek. „Hanem, ugymond, hajlékunkba, lakunkba is jertek be már s bús szíveteket Psychétékkal együtt vidámitsátok fel.“ Így szólván hozzájuk, az arany hajlék roppant kincseit s szolgáló szózatok számos cselédségét fülöknek bemutatja s őket a legszebb fürdőnek és nem emberi asztalnak kéjelmeivel

fényesen felüldíti, úgy hogy azok a majdnem égi gazdagság kiáradt bőségével jóllakva, már szívök belsejében irigységet kezdettek táplálni. Végre az egyik közölők nagy szorgosan s kíváncsilag egyre azt tudakolgatja, ki ez égi vagyonnak gazdája, s kicsoda vagy milyen az ő férje?

Hanem azért Psyche férjének parancsát semmi áron meg nem szegi, sem szive rejtekéből ki nem szalasztja, hanem a körülményekhez képest azt költi, hogy az egy szép ifju, kinek arczat épen most mohodzó szakál árnyazza, s a ki többnyire idejét hegyen, sikon vadászattal tölti. És nehogy a tovább folytatandó beszéd valami botlása által titkos szándéka elárultassék, őket vert arannyal s drágaköves ékszerekkel rakva a legott előhívott Zephirnek visszaszállítás végett átadja. Mi tüstént teljesítettvén, a derék nővérek hazamenet már elharrapódzott irigységök epéjétől forrva egymás közt sokat csármáltak. Végre az egyik imigy szól: „Ah te vak, kegyetlen, igazságtalan szerencse! hát neked úgy tetszett, hogy mi, azonegy pár szülőtől nemzettek, különböző sorsot viseljünk? és pedig mi, kik idősbec vagyunk, jövevény férjeknek szolgálókul adva, ház- és hazából kizárva, messze szülőinktől száműzöttek gyanánt éljünk; ez a legifjabb meg, kit megelégett tenyészés után az utolsó szülés hozott elő, oly sok kincshez és isteni férjhez jusson, noha annyi javak bőségével helyesen élni nem is tud? Láttad, néne, mennyi és mily drágaságok hevernek abban a házban? mily öltözetek tűnnek ott elő? minő gyémántok ragyognak? aztán mennyi aranyon tapos szerte az ember? Ha férje is olyan szép van, mint

állítja: most egész világon szerencsésb nő egy sincs. És talán még a megszokás s megerősödött vonzalom után istennővé is teszi őt az isteni férj. Ugy lesz biz' az: már is úgy viseli, úgy hordozza magát; minduntalan fölfelé tekintget s istennőt játszik ez az asszony, kinek szolgálói szavak s ki még a szeleknek is parancsol. Én pedig, szánandó, elsőben is az apámnál vénebb, aztán a töknél kopaszabb és egy gyereknél is törpébb férjet kaptam, ki az egész házat zárákkal s pántokkal őrzi. “

A másik elkezd: „Hát én meg még még köszvénytől is összezsugorított, görbitett s azért szerelmemnek ritkán is áldozó férjjel kinlódom, és mindig csak az ő kicsavart s kövé meredt újait dörzsölgetem bűzös párolókkal és szennyes rongyokkal, és e finom kezeimet bűdös borogatókkal égetem, nem is egy feleség sziveskedő képét, hanem egy kurozsló banya robotoló szerepét viselvén. Te lásd, húgom, hogy részedről mindezt mily türelmes, vagy inkább (mert szabadon kimondom, a mit érzek) szolgálai lélekkel viseled; de biz' én egykori boldog sorunk e méltatlan lealáztatását már tovább túrni nem tudom. Gondolj csak vissza rá, mily kevélyen, mily gögősen bánt ő velünk, ki még ama kérkedékeny s tulságos önfítogtatással is csak felfuvalkodott szívét árulta el: annyi kincseiből csekély holmiket is kelleetlenül dobott oda nekünk, s csakhamar megunván ott létünket, benünket tova üzetni, széllel kivetetni, kifütyöltetni parancsolt. Ne legyen nő, se ne szíjjam a levegőt, ha én őt e nagy gazdagságból a porba nem sujtom. És ha benned is, mint illő, keserüséget okozott meggyaláztatásunk, gondoljunk ki ketten valami sikeres tervet. Hanem azt,

a mit kifőzünk, nem csak szülőinkkel ne közöljük, de ne mással is senkivel, sőt az ő életben létéről se tudjunk semmit. Elég volt magunknak látnunk, miknek látását megbántuk, nemhogy még szülőinknél is és minden népeknél terjesztgessük az ő nagy boldogságának hírét. Mivel nem boldogok azok, kiknek gazdagságát senkisémmel ösmeri. Tudja meg ő, hogy nem szolgálói, hanem néneji vannak nagyobbak. Most csak menjünk férjeinkhez, s nézzük még egyszer meg szegény, de egészen józan házi isteneinket, s azután jól kifőzött eszmékkal ellátva, a kevélység megbüntetésére több erővel térjünk vissza.“ A gonosz pár jónak találja a gonosz tervet, és miután a becses ajándékokat elrejték, leeresztvén hajokat, és aztán arcukat, a hogy érdemlették, megtépvén, színlett sirásukat meg-megujtják. És ezzel szülőiket is, kiknél a fájdalmat újra fölzaklatták, nagyhamar ott hagyván, örjöngéstől duzzadtan házaikhoz sietnek, istentelen ármanyt, de sőt vérgyilkolást forralván ártatlan nővérök ellen.

Ezen közben Psychét férje, kit ki nem ösmerhet, szokott éjjeli beszélgetéseinél ismét ekkép inti: „Nem látod-e, mi nagy vést lobogtat a sors a távból feléd? mely, ha még messziről meg nem előződ, maholnap közletről támad meg. Amaz álnok szajhák nagy mesterkedéssel iszonyú cseleket készitnek ellened, s ezek közt első az, hogy téged arczomnak kitudására birjanak, melyet, mint neked már több izben mondottam, látni nem fogsz, ha egyszer megláttál. Ha hát még azok a gonosz boszorkányok ártalmas szándékkal fegyverkezve eljönnének (tudom, hogy eljönnek), szóba se állj velök; s



ha ezt természeti őszinteségednél és szived gyöngédségénél fogva meg nem állhatnád, férjedről legalább semmit meg ne hallgass, se választ ne adj. Mert immár családunk meg is szaporodik, és ez a még csecsemő méh egy másik csecsemőt hordoz számunkra: istenit, ha titkukat hallgatással feded; halandót, ha elárulod.“ Psychének e jelentésre kedve fölvirult. Tapsolt a megvigasztaló isteni magzatnak és mind a leendő gyermek dicső voltára kényes volt, mind az anyai név méltóságának örvendett. A szaporodó napokat, fogyó hónapokat nyugtalanul számítgatta; terhének nem ismert zsengején, a termékeny hasnak kis idő alatt ennyire nőttén csodálkozott. De azok a gyilkos párák s viperamérget lehellő undok száguldó furiák istentelen gyorsasággal jönnek már hajón.

Most ismét a szempillantásos férj így inti Psychéjét: „Itt az utolsó nap, itt a vég veszély, és a boszús fajzat, az ellenséges vér már fegyvert fogott, tábort indított, csatát rendezett és támadót fűtt. Nem sokára átkozott nénéid kivont pallost szegeznek nyakadnak. Haj! Psychém, édesem, mily csapásoktól fenyegettetünk! Könyörülj magadon és rajtunk, s szent önmegtartóztatással házunkat, férjedet, magadat s azt a mi kicsinyünket a közelgő romlás veszélyétől mentsd meg. Azokat az istentelen asszonyokat (a kiket halálos gyűlölségek és a vérbeli szövetség letiprása után nénéidnek nevezned nem szabad) se ne lásd, se ne halld, midőn majd szirének módjára a szikláról kihajolva gyászos szavaikkal harsogtatják a bérceket.“ Psyche könyves zokogással akadoztatva beszédét, válaszol: „Hűségem és szűkbeszé-

dűségem bizonyítékait, úgy tudom, régóta bírod. Nem különben be fog most előtted bizonyulni lelkemnek szilárdsága is. Csak te parancsold ismét Zephyrűnknek meg, hogy járjon el kötelességében, s megtagadt szentes ábrázatod helyett hagyd legalább újra nénieimet látnom: imez illatos körülhengő fürtökre, a puha, kerekded s enyimehez hasonló orcákra s nem tudom mely tűztől hevülő kebledre kérlek! Ugy is kicsinyűnkben legalább meg fogom ismerni képedet. Hajolj a bús esdek-lőnek áhitatos kérésére, engedd a testvér-ölelés gyümölcsét élveznem, s a neked hódoló kedvelt Psyche szívét újítsd meg örömmel. Semmit többé arczod iránt nem tudakozodom. Nem árt nekem immár az éj sötéte is: birlak téged világomat.“ Az ily szavak s lágy ölelgetések által megbűvölt férj saját fürtjeivel törölgetve nejének könyeit, fogadta a teljesítést, s mindjárt a kelő nap kivillanta előtt elment. Az ármányra összeszövetkezett nővér-pár, be sem nézve szülőihez, a hajóról egyenesen hebehurgya gyorsasággal ama sziklához megy és a szállító szél megjelentét sem várva be, féktelen vakmerőséggel neki szökell a mélységnek. Hanem Zephyr, nem feledve az úri parancsot, őket bár kelletlenül is fuvó szelének ölébe fölkapva lehelyzé a földre.

Ők pedig nem késve, rögtön szapora léptekkel a házba mennek s megölelvén zsákmányukat, magokat névvel nővéreknek hazudva s mélyen titkolt drágalátos ármányukat vidám arcz alá takarva imigy hizelegnek: „Psyche, nem mint rég, babácska, most már anya vagy magad is. Tudod-e, mennyi jót hordasz te számunkra itt e kis iszákban? s mily örömökkel vidámitod meg csa-

ládunkat? Oh mi boldogok! mily gyönyörrel fogjuk nézni, majd mikor szoptatod a drága csecsemőt! ki ha, mint kell, szülői szépségének megfelelő, egy valóságos Cupido fog születni benne.“ Ezen szinlett érzélgéssel lassankint higult szívéhez férnek. Ki miután őket az utnak fátalmától székeken kipihentette s gőzölgő vizü fürdőkkel ellátta, a leggyönyörűbb asztallal, az említett csodálatos, dicső ételekkel és pástétomokkal keresi kedvöket. Parancsol eziterát hangoztatui: megzendül; sipot fúvatni: megszólal; kardald énekeltetni: kész az éneklés. S mindez, egy működő jelenléte nélkül, a legédesb zengzetekkel bájoló el a hallgatók szívet. De azért az istentelen boszorkányok gonoszsága, melyet az éneklés mérges édessége sem szelidite meg, nem nyugodott, hanem a beszédet cseleik kivetett tőre felé vive, álnokul kezdik tudakolgatni, hogy milyen a férje s nemzetségi lajstroma honnét ered. Mire ő, minapi igenis egyszerű válaszáat feledve, új költeményt kohol s azt mondja, hogy férje a szomszéd tartományból való, nagy tőkepekézzel kereskedik, már középkorban jár s őszbe vegyült haju. S e tárgyon nem sokáig időzvéen, őket újra dús ajándékokkal terhelten szél szárnyára eresztette. Ők pedig azalatt, míg Zephyr csendes szelétől felkapva haza felé vitetnek, ekkép zsörtölődnek egymás közt: „Mit mondjunk, néni, annak az örültnek ahhoz a szörnyű hazudságához? Előbb ifju, ki fényes, pelyhedző szakált épen most ereszt; ma meg középkorú, fehér, ősz hajjal tündöklő! Ki lehet az, kit olyan rövid időköz egyszerre öreggé formált át? Nem gondolhatni mást, néném, mint hogy az a gaz nő vagy hazudságot koholt ki, vagy

hogy férje képét nem ösmeri. Akármelyik legyen igaz :  
 őt abból a gazdagságból minél előbb ki kell pusztitanunk.  
 Hogy ha férje képét nem ösmeri: való, hogy istennel  
 nősült s nekünk mostani viselőssége alatt istent hord  
 magában. De az is bizonyos, hogy ha őt (mitől ment-  
 sen az ég) isteni magzat anyjának találják nevezni, én  
 tüstént hurkot vetek nyakamra és felakasztom maga-  
 mat. Most csak menjünk szülőinkhez vissza s kezdett  
 beszédünkhöz minél megegyezőbb színű hamisságokat  
 szőjünk még.“ Ezzel hát neki bőszülvé, miután szülőik-  
 hez durván beszóltak s őket éjjeli virasztásukból felzavar-  
 ták, reggel mint eszeveszettek a sziklához osontanak,  
 onnét pedig a szél szokott segélyével sebten leröpülnek,  
 és miután megnyomkodott szempilláik közül könyeket  
 facsartak, ily ravaszul beszélnek a hölgyhöz : „Te ugyan,  
 mint szerencse gyermeke, ki szörnyű helyzetedet nem  
 tudva, boldognak érzed magadat, vesztedre nem gon-  
 dolva, ülsz itten; de mi, kik szüntelen éber gonddal  
 örködünk dolgaid felett, vég elpusztulásodon mélyen  
 gyötrődünk. Mert voltaképp kitanultuk s előtted mint  
 fájdalmadnak s bukásodnak részesei el nem titkolhat-  
 juk, hogy veled alattomban egy sok csomóba tekeredve  
 csúszo, élő méregtől vöröslő nyakú s öblös torokkal tá-  
 tongó iszonyu kigyó hál éjjelenkint. Emlékezzél csak a  
 pythiai jóslatja, mely azt hirdette, hogy nőül egy irtóz-  
 tató fenevadnak vagy szânva. De már sok pusztai lakó  
 s kik a környéken vadásznak, ugy számos szomszédbeli  
 is látta őt estelenkint jóllakása után haza menni és a  
 közel folyó porondjain úszkálni. És mind azt állítják,  
 nem sokáig fog ő téged nyájasan nyujtott étkeivel hiz-

halni, hanem mihelyest terhedet megtelt méhed érettségre hozta s már kövérebb gyümölcsessel birsz, fel fog falni. Most tehát magad itéld meg, vajon drága éltedért aggódo nővéreidre akarsz-e hallgatni, és elkerülvén a halált, velünk együtt veszélytől biztosan élni, vagy ama kegyetlen fenevad gyomrába temettetni. Ám ha téged e vidék hangzatos magánya, vagy az alattomos Venus bűzös, veszedelmes nőszései és a mérges kigyó ölelései gyönyörködtetnek: mi legalább, szerető nénéid, magunkét megtettük.“

Ekkor Psychét, szegénykét, az együgyű és gyarló lelkecskét, e bús beszédekre rémület szállja meg, s eszén kívüli helyzetbe jutva, férje minden intésének és ön fogadásainak emlékét végkép elveszté s magát nyomor mélyébe buktatá. Majd remegve s rutul elsáppadva, darabolt szavait haldokló hangon hallatva, imigy szól hozzájok: „Valóban, kedves nénéim, ti, mint illet, a testvér szeretet kötelességéhez hivek maradtatok, s úgy tetszik, azok is, a kik előttetek ilyeket beszéltek, nem hazudságot koholtak. Mert én sem uram képét soha nem láttam, sem hogy miféle, nem tudom; hanen csak éjjeli szózatát hallva, tűröm a nem ösmert s [napfényt merőben kerülő férjet, kit, midőn ti bestiának helyesen mondatok, méltán egyetértek veletek: minthogy látásától mindig nagyon ijeszt, s az arcza iránti kandiskodás miatt súlyos veszélylyel fenyeget. Ha hát vészben forgó húgotoknak valami üdvös segélyt nyujthattok, már most segítetek. Különben a jövő gondatlanság 'eddigi gondoskodástok jótékonyságát elrontja.“ Erre az álnok asszonyok, miután megnyilván a kapuk előttök, húguk

leleplezett szívéhez érkeztek, elhagyva az alattomos fortély rejtekeit, ármányaik kivont fegyverével támadják meg a szegény hölgy rettegő gondolatait.

És legott az egyik így szól: „Mint hogy minket születési összeköttetésünk a te jóllétedért semmi veszélyt számba nem venni kényszerít, a jól meghányt-vetett egyedüli ösvényt, mely léptedet szabadulásra vezérli, kimutatjuk neked. Egy igen éles borotvát, mely tenyerecskéd lágy tapintására is elcsorbul, az ágy azon részében, hol feküdni szoktál, alattomban rejts el, s egy alkalmas mécsset, olajjal töltöttet, tiszta fénynyel világítót, tégy valami azt befogó fazék boritéka alá, és az egész készüléket legmélyebb titokban tartván, majd mikor ő, tekergős menettel befelé huzódva, a szokott ágyba föl-mászik, és már kinyúztózva s első álomba merülve mély alvással hortyogni kezd, te az ágyról szállj le, s ugy meztláb, léptedet ujjhegyen halkkal aprózva, a mécsset a vak sötétség őrizete alól kivévén, annak kalauzoló fényénél nézd ki dicső tetedhez az alkalmas perczet, s azzal a kétélű fegyverrel, merészeu fölemelvén jobbodat, amaz ártalmas kigyónak nyaka s feje kötelékét minél nagyobb erővel vágd ketté. Nem fog hiányozni a mi segélyünk is: mert mig annak halálával éltedet megváltod, aggodalmasan bevárjuk, aztán téged minden vagyonnoddal rögtön visszavivén, ohajtásod szerinti nősülés által mint embert emberrel fogunk egybekötni.“ Ily szitogatott beszéddel lángra gyújtott keblü s már merő tüztől égő húgukat ott hagyván, magok legott, mint hogy a közelgő nagy vésztől saját bőrüket is igen féltették, a röpülő szélnek szokott rohamától a szikla fölé vitet-

vén, onnan gyors futással elosonnak, s tüstént hajóra szállva távoznak.

A magában hagyott s csak mert ádáz furiák zaklatják, azért nem magában levő Psyche pedig bujában tenger árjaként hánykódik, s noha kitűzött szándékkal s eltökélt lélekkel már a gonosz tettehez fogott, még kétkedve szándékában, inog és nyomoru helyzetének sokféle érzelmeitől tépetik. Siet, halogat, neki bátorodik, remeg, kétkedik, és, mi a legroszabb, azonegy lényben gyűlöli a bestiát s szereti a férjet. Azonban az est már hozván az éjt, sebes sietéssel a szörnyü merényhez megteszi a készületet. Az éj megjelent; a férj elérkezett, s az első venusi csataküzdés után mély álomba merült. Ekkor, a különben tettben, lélekben erőtlen Psyche, a kegyetlen végzet segélyével erejében megedződik, és előhozván a mécsét s megragadván a kést, merészsége által nemet cserélt. Hanem a mint az előlövelt világnál az ágy titkai kitüntek, látja a minden vadak közt legszelidebb, legkedvesebb vadat, tulajdon magát Cupidot, a gyönyörü istent szépen ott feküdni: kinek látására még a mécsnek világa is megvidámulva nőtt, és a borotva is szentségtelen élességét bánta, Psyche pedig, ki e nagyszerü látványon megrettent, lankadt sáppadtságba esve, reszkedten térdre leomlott, s elrejtteni készült a fegyvert — de saját keblébe. S ezt valóban meg is teszi, ha a nagy büntől féltében kezéből kisiklott fegyver tova nem tűnt volna. És miután már elbágyadt s az élet is belőle kifogyott, a mint az isteni arcz szépségét szemlélgeti, lelke ujra ébred. Látja arany fején az ambroziától ázott gyönyörü üstököt, tejszin nyakát és bársony

piros orczáin a diszesen kuszált, előre-hátra lecsüngő terült hajfürtöket, melyeknek szertelen ragyogó fényétől maga a mécs világa is rezgett. A szárnyas isten vállain csillogó fényü balzamos tollak fehérlenek, és bár szárnyai pihennek, a gyenge finom tollacsák vége reszketeg berzenkedéssel nyugtalanul pajzánkodik. Egyéb teste sima és tündöklő, és a minőt Venus nem bánhatna, hogy szült. Az ágy lába előtt ive, tegeze s nyilai, a nagy isten e boldogító fegyverei feküdtek. Midőn ezeket a kandi Psyche mohó vágygyal vizsgálgatná és végig forgatná, s férje fegyvereit bámulná, kivesz a tegeből egy nyilat, s a mint annak éle hegyét hüvelykébe szúrva próbálni akará, még most is reszketett tagjainak erősb mozdulata miatt, mélyebbre találá szúrni, úgy hogy bőrének fölszínét rózsapiros vérének apró csöppjei futották el. Ezzel Psyche tudtán kívül önként Amor szerelmébe esett.

Most még inkább égvén Cupido vágyától, heves szenvedélylyel fölé borul, s rá hirtelen mohó, pajkos csókokat halmozván, hosszas alvásán aggódék. De midőn e nagy szerencséjétől áthatva sebhedt szivvel nyughatatlankodik, az említett méceses, vagy gonosz hűtlenségből, vagy ártani akaró irigységből, vagy mert ily testet érinteni és csókolni maga is ohajtott, lángja tetejéről egy csepp forró olajat föcscentett az isten jobb vállára. Haj! merész, bőszült mécs, szerelem aljas eszköze, te magát a tűznek istenét égeted! holott téged először is valami szerelmes, hogy régi vágyait éjszaka is élvezhesse, csak azért gondolt ki. Most a megégetődött isten felszökelt, s látván a kitűnt hit-fertőztetést, boldogtalan hitvesének szemei, karjai elől rögtön hallgatva elröpült. De a mint



fölemelkednék, Psyche a jobb lába szárát mindkét kézzel megragadván, fönnszálltában búsan rajta csüng, és a felhők országán át, mint lógva kíséző uszálya, végre fáradtan földre hull. Hanem a szerelmes isten őt földön fektében ott nem hagyván, közel egy cziprusfára szállt, s annak magas tetejéről mély megindulással hozzá így beszélt: „Lám, te egyetlenegy Psychém, én felejtve renDELETEIT anyámnak Venusnak, a ki téged egy nyomorult s leghitványabb ferfi szerelméhez kötve, alávaló házasságra adadni parancsolt, inkább magam repültem mint szerelmesed hozzád. De látom, ezt balul cselekedtem, s midőn én, a híres ijász, enmagamat lőttem meg nyilammal, téged nőmmé csak azért tettelek, hogy engem fenévadnak nézz s fegyverrel vágd le fejemet, mely a te beléd szerelmes szemeket viseli. Ez az, mire nézve neked az állandó vigyázatot folyvást javasoltam, ez az, mire jó szívvvel integettelek. Ámde majd derék tanácsosnőid e veszedelmes szolgálatukért meg is adóznak még nekem; téged pedig csupán elhagyással akarlak büntetni.“ S végezvén beszédét, szárnyain a magasba száguldott.

A földön elterült, s meddig szeme hatott, férje röp-tét nézdelő Psyche meg végtelen kesergésekkel gyötrötte szívét. És midőn az evező tollaktól elkapatott férjet a hosszú távolság látatlanná tevő, magát egy folyam széléről a vízbe vetette. Azonban a jámbór folyó, kétség-kivül tiszteletből amaz isten iránt, ki a vizeket is megszokta égetni, féltvén magát, őt azonnal ártatlan hem-pelygetéssel a fűtől viruló partra kitette. Épen történet-ből Pán mezei isten a folyó melletti halmon üldögélt, s

átkarolva ott a földön Canna istennőt\*), azt mindenféle hangokon énekelni tanítgatá. Közel a parthoz a folyó pázsitát nyirbáló kecskék szerte legelve játszodnak. A bakszagu isten a sebhedt és alélt Psychét, mint kinek esete nem vala előtte ismeretlen, magához szólítván, így édesgeti nyájas szavakkal: „Szép leányka, én csak egy paraszt és pásztor vagyok ugyan, de hosszas vénségem jóvoltából sok tapasztalással bírok. És hogy ha jól sejtetek, mit pedig okos emberek jóslatnak tartanak, te, a te tántorgó s roskadozó járásod, szertelenül halvány tested, szakadatlan sohajtásod s búslakodó szemeid után ítélve, szörnyű szerelemben szenvedsz. Hallgass hát rám: magadat se ismét lebukással, se semmi más előidézendő halálnevel ki ne végezd. Hagyd a bánatot, vetkezd le a gyászt, és inkább Cupidot, az istenek legfőbbikét imákkal tiszteld, s őt, mint kényes, buja legényt, hízelt szolgálattal nyerd meg.“ A pásztor isten így szólván, Psyche egy szót sem viszonz, hanem legott az üdvhozó istenséghez imádkozik és megy tovább. De mielőtt kinos lépdeléssel nagyobb útat bejárna, valami ösmeretlen ösvényen alkonyodat felé egy városhoz ér, melyben egyik nénye férje birta az országot. Mit Psyche megtudván, ittlétét nényének bejelenteni kívánja. Majd hozzá bevezettetvén, miután a kölcsönös üdvözlő öleléseket végezték, a jövételének okát tudakolóhoz ekkép szól: „Emlékszel tanácstokra, mikor nekem azt javasoltátok,

---

\*) Más néven Syviux: egy vízi nympa, ki az őt szerelmével üldöző Pán elől az által menekült, hogy őt testvérei, kikhez segélyért kiáltott, a Ladon folyónál nádszállá változtatták át. (Ovid. Metam. Lib. I. v. 690. st.)

hogy ama bestiát, mely költött férj neve alatt velem  
 hálni szokott, míg még engem boldogtalant falánk tor-  
 kába be nem nyel, kétélü borotvával öljem meg. De a  
 midőn (mint szintén végeztük) mécsvilágnál képét meg-  
 tekintém, bámulandó s valóban isteni látványt pillanték  
 meg: tulajdon magát a Venus istennő gyermekét, magát,  
 mint mondom, Cupidot szép csendesen alva. S míg e  
 nagy szerencse látásától áthatva, s a szertelen gyönyör  
 örömétől zavartan, a nem élvezhetés kinozna, egy átkos  
 véletlen által a mécsből vállára forró olaj föcscent.  
 Minek fájdalmától rögtön álmából fölverve, a mint  
 engem tűzzel-vassal fegyverzetten megpillanta, így  
 szólt: „Te ugyan e szörnyü tettért tüstént ágyamtól  
 eltakarodjál, s a mid van, tartsd meg magadnak. Én  
 pedig nénédet (s a nevet, a melyet te viselsz, emlité)  
 azonnal magamnak eljegyzés s hasonló menyegző útján  
 feleségül veszem. S legott meghagyja Zephyrnek, hogy  
 engem lakának határából fújjon el.“ Alig végzé Psyche  
 a beszédet, amaz a fölgerjedt bujaság s veszett irigység  
 ösztönétől izgatva, férjét azon megújított hazudsággal  
 ámitja el, mintha szülőinek halála felől hallott volna  
 valamit, s tüstént hajóra száll, és egyenest ama szik-  
 lához megy, s noha más szél fuvalt, mégis vak remény-  
 nyel s mohó vágygyal, ime szavak között: „Fogadd el  
 bennem, Cupido, a hozzád méltó nőt! te meg, Zephyr,  
 vedd fel asszonyodat!“ magát iszonyu szokéssal alá-  
 buktatja. De a tudva levő helyre halva sem juthatott.  
 Mert tagjai a bércz szikláihoz verődván és szerte szórat-  
 ván, mint érdemlé, roncsolt tetemivel madaraknak és  
 vadaknak kész étket nujtva veszett el.

A másíknak boszuálló büntetése sem késett. Mert Psyche bujdosó jártában ismét egy más városba érkezett, hol hasonlókép a másik nénje lakott. Ez is a testvériség színe alatt rászédetvén s nővérét a gonosz férjhez menésben követvén, elsietett a sziklához, s hasonló kimenetelű halálba bukott.

Azonban, míg Psyche Cupido keresésében fáradvá, a népeket körüljárna, ez a mécs sebének fájdmától anyja saját ágyában feküve nyögött. S most ama hófehér Gavia madár\*), mely szárnyával a tenger habjain úszkál, sebtén az Ocean mélységes ölébe lemerül. Ott az épen fürdő s úszkáló Venus előtt megáll s jelenti, hogy megégetődött gyermeke sebének nagy fájdmában búsan és életveszély közt fekszik, és hogy Venus egész családról már minden népek szájában többféle rosz hírek s rágalmak keringnek, hogy t. i. „amaz a hegyekbe bujálkodni, te meg, ugymond, a tengerbe uszkálni félrementetek, és e miatt már sem gyönyör, sem kéj, sem vidámság nincsen, hanem kietlen, vad és zord minden; hogy már sem házassági menyegzők, sem társalgó barátságok, sem magzatokban való örömök nem láthatók, hanem csak szörnyű fertőzet s rút szövetkezések boszantó undora uralkodik.“ Így fecsegett ama nyelves s kandi madár fülébe Venusnak, marczangolva fia becületét.

Erre Venus rögtön nagyboszúsan ekkép kiált fel: „Hát már annak az én jó fiamnak szeretője is van? Ugyan te, ki csak magad vagy nekem hű szolgám, add

\*) Tengeri kősziklákon fészkelni szokott buvárféle halászmadár, melyről Plinius is emlékszik. (Hist. Natur. lib. X. cap. 32. 74.)

ki nevét annak, ki a nemes származásu meztelen gyermeket fölbujtá, akár a nympháknak seregéből, akár a horák sorából, akár a muzsák karából, vagy gráciáimnak szolgálatából legyen is.“ S a csacska madár nem is hallgatott, hanem ezzel felelt: „Asszonyom, nem tudom. Ugy vélem, egy leányt, kit, ha jól emlékszem, Psychének neveznek, szeret halálosan.“ „És még Psychét, azt az én szépségem orzóját, nevem vetélytársát szereti, igazán? Bizonyára ez a kölyök kerítőnek nézett engem. Kinek utmutatásából ismerkedett meg e leánynyal?“ Ezzel sápitozva hirtelen a tengerből kibukik, s nyomban arany háló termébe megy, s ott lelvén, mint érté vala, betegen gyermekét, már az ajtóból nagy rivalkodással elkezdí: „No ezek gyönyörű és származásunkkal s szép erkölcséiddel összeillő dolgok! hogv előbb is szüled, sőt asszonyod parancsát lábbal tapodd, és a helyett, hogy ellenségemet rútt szerelemmel kinoznád, még őt ily gyermek létedre féktelen s idétlen ölelésekkel is magadhoz kapsold, hogy t. i. nekem egy ellenem törő menyét kelljen túrnóm. De te, te semmirekellő, csábitó s szeretetre nem méltó, nyilván azt képzeled, hogy csak magad vagy nemzékeny, s hogy én már koromnál fogva méhembe fogadni sem bírok. Akarom hát, tudd meg, hogy náladnál sokkal jobb más fiat szürendek, vagy hogy annál nagyobb szégyent érezz, szolgáim gyermekeiből fogadok föl egyet, és annak ajándékozom e szárnyakat és tüzeket, a tegzet és nyilakat is, és minden szeremet, a melyet én neked nem ily használatokra adtam volt. Mert az apád jószágából e készülétekhez legkisebb sem járult. Te első gyermekségedtől fogva rosszul indultál: sérelmes

kezeid vannak, s magadnál idősbeket is többször tiszteletlenül megvertél; de még engem anyádat is, engem, mondom, te vérgyilkos, elárulsz mindennap; sokszor már meg is ütöttél, s mint egy özvegyet, úgy megversz. Sőt a mostoha apádtól, ama legerősebb, legnagyobb harczostól sem félsz. Hogy is félnél! mikor neki, az én ágyasságom rettegettésére, leányokat szerezzetni szoktál. Hanem megmutatom, e tréfát megbánod, s azt a te házasságodat savanyúnak, keserűnek érzended. Csak-hogy már most csúffá téve mihez fogjak? hová folyamodjam? ezt a gaz kölyköt hogyan zabolázzam meg? Segélyt ellenségemtől, a Józanságtól kérjek-e, kit épen az ő bujaságával gyakran megbántottam? de meg e pimasz, rút nővel csak szóba is állanom illő-e? Elborzadok; és mégis a boszú vigaszát, bár honnét, meg nem vethetem. Egyenesen őt kell fölhasználnom, nem mást senkit. Ő fenytse meg keményen a semmire valót: foszszá meg tegzétől, vegye el nyilait, ivét bontsa szét, fáklyáját oltsa ki, sőt az egész testét erősebb szerekkel sanyargassa. Csak akkor hiszem el, hogy sérelmemért elég van téve, majd ha fürtjeit, melyeket e kezeimmel sokszor arany fényüvé simíték, lenyirtem, szárnyait, melyeket nektáros forrásu keblemen áztaték, levagdos-tam.“ Igy beszélvén, elszárguld mérgesen, telve venusi epével.

De őt legott Ceres s Juno körülveszik, s látván duzzadt ábrázatát, kérdik, vajon ragyogó szeme szépségét zordon tekintetével miért zárja el? Mire ő meg: „No ti jókor jöttök, ugymond, fenekig égő keblemen erőszakot követni el. De én kérlek benneteket, nekem min-

den erőtket a szökevénykép kóborló Psyche fölkeresésére fordítsátok. Mert hisz előttetek házam hirhedett meséje s említeni nem méltó fiam cselekedete nem titok.“ Erre azok, tudván mik történtek, Venus kegyetlen haragját így kezdték csitítani: „Mi nagyot véthetett fiad, asszonyom, hogy mulatságai ellen oly keményen kikelsz? és hogy a kit szeret, még el is veszteni kívánd? Ugyan kérünk, hát vétek az benne, ha egy csinos leányra édesdeden nevetett? Tán nem tudod, hogy ő férfi s fel is serdült? Vagy bizony, hogy már hány éves, el is felejtetted? Nemde, mert az időt szépecskén kiállja, gyereknek nézed-e? Vajon te, mint anya s amugy is okos nő, mindig akarod-e fiad játékát kíváncsin fürkészní, benne a kéjelgést vétkelni, szerelmet legyőzni? S a magad mesterségét és kedvtöltését szép gyermekedben roszalnad? Mely isten, vagy mely halandó állna ugy ki téged, a ki e világon szerte szórod a vágyakat, ha házadnál a szerelmet szigorúan korlátolod és a női vétkek általános műhelyét bezárod?“ Ekkép keresék ők kedvét a kellemes Cupidonak, távollétében is — nyilatól féltőkben. Venus pedig boszankova, hogy sérelmével tréfa üzetik, elfordulván tőlök, ismét büszkén, nagy sebes lépéssel a tengernek veszi útját.

Ez alatt a szanaszét futkosó Psyche sokfelé hanyódik; éjjel-nappal nem nyugodva, csak férjét nyomozza; mindig nagyobb benne a vágy őt, ámbár haragos, ha nem is hitvesi nyájáskodásokkal lágyítani, legalább szolgálai könyörgésekkel engesztelni meg. És meglátván maga előtt meredek hegynek tetején egy templomot: „Miként tudom most meg, ugymond, vajon uram nem ott van-e?“

s arra irányozza szapora lépteit, melyeknek, a sok fáradtságtól teljes ellankadás után, a remény s ohajtás gyorsaságot adott. És már a magasb ormokon ügyesen átkelvén, az oltárnak közelébe lépett. Lát buzakalászokat halomban és koszorúba fonva is; lát árpakalászokat is. Volt ott kasza s arató munkához való egész készület, hanem minden szanaszét heverve, gond nélkül összevegyítve, s mint szokott, a munkások kezéből futtában lehányva. Mindezt Psyche gondosan szétválogatja, s külön-külön félre téve, rendesen elrakja, gondolván magában, neki egy isten templomát s szertartásait is el nem hanyagolni, hanem mindnyájának jótékony szánakozását összekoldulnia szükség.

E gondos és szorgos foglalkozása közt meglepi őt az éltető Ceres, s már messziről így kiált föl: „Oh szánandó Psyche! Venus dühöngve szívében, széles e világon aggodalmas kutatással keresi nyomodat; halálos büntetésedre vágyik, s istensége égész hatalmával boszút követel. S te meg itt az én dolgaim körül sáfárcodol, s birsz másra gondolni, mint menekvésedre?“ Ekkor Psyche, lábához borulván, s az istennő talpát könye árjával áztatván s hajával a földet sepervén, sallangos imamondással így esd kegyelemért: „A te gyümölcsöző jobhokra, aratásod vidámitó ünnepére, szekrényed néma titkára, sárkány szolgálóidnak szárnyas szekerére, a szicziiai hant barázdáira, a sebes kocsira, a sikeres földre, a Proserpina menyegzőjének fénytelen alagutára, s megtalált leányod fényes, visszahozó ösvényére, s mind arra, mit Eleuzis, Attica szentélye hallgatással fedez, kérlek: a téged imádó, szánandó Psyche lelkén könyörülj; en-



gedd, hogy itt e kalászalmaz közt csak egynehány napig lappanghassak, míg ama nagy istennőnek dühöngő haragja az alatt meglágyul, vagy legalább hosszás szenvedés miatt elfogyott erőm egy kis pihenés által megújul.“

Ceres viszonozza: „Én ugyan siralmas könyörgéseiden meg vagyok indulva, s szeretnék is segíteni; hanem rokonomnak, kivel rég baráti viszonyban is állok, s ki azon felül derék nő, neheztelését rám nem vonhatom. Menj el tehát e hajlékból mindjárt, és hogy tőlem megmarasztva s őrizve nem lettél, tűrd legjobb lélekkel.“ Psyche, reménysége ellen elutasítottván s kétszeres bűtől sújtattván, midőn az utat visszafelé folytatná, egy alatt fekvő völgy kissé ritkás berkében megpillant egy ügyes művészettel alkotott kápolnát, s nem akarván semmi, még kétes jobb reménynek is alkalmát elereszteni, hanem bármely istenhez kegyelemért járulni, a szent ajtóhoz közelit. Lát becses adományokat és arany betűs táblákat a fák ágaira s ajtófelekre aggatva, melyek az adott malasztal az istennő nevét is, kinek ajánltattak, kimutatók vala. Ekkor térdre omolván s kezével a kihült oltárt átölelvén, miután előbb könyeit letörölte volna, így fohászodik fel: „Nagy Jupiter nővére s hitvese! akár te Samosban, mely fájdalmas születésseddel, csecsemői sirásoddal és szopásoddal dicsekszik, bírod ős templomaidat; akár a fönséges Carthagonak, mely téged az égen oroszlánfogaton járó hajadonkép tisztel, dicső vidékét kedveled; akár partján Inachusnak, kitől már mint a mennydöröggető neje és istennők királynéja imádtatol, az argivok fényes várában uralgasz: te, kiben

az egész kelet Zygiának \*) hódol, és kit egész nyugat mint Lucinát imád, légy végső veszélyeimben Juno, megváltóm, s engem, annyi kiállt szemvedésemtől fáradtat, közelgő vesztetnek félelmétől ments meg. Hisz, ugy tudom, hogy te a veszélyben forgó viselőket önként is szoktad segíteni.“

Az ily módon könyörgőnek Juno rögtön egész istensége felséges méltóságában megjelen, s legott így válaszol: „Mely igen szeretném, Psyche, tetszésemet kérésedhez alkalmazni; de azt menyemnek Venusnak, kit én mindig leányom gyanánt szerettem, akarata ellen tenni szerénységem nem engedi. Aztán a törvény által is, mely a mások szökevény szolgálit urok akarata ellen fölfogadni tiltja, gátoltatom.“ — Miután Psyche, szerencséjének e már második hajótörésén, megrettent, s szárnyas férjét is megkapni nem bírta, üdve reményéről egészen lemondva, így tanakodott magában: „Mi más segílyt lehetne még megkisértnem, vagy igénybe vennem ezen inségemben, midőn még az istennők voksa is, bár jóakaróim, javamra nem szolgálhatott? Ennyi kelepcezők közé szorulva merre intézzem hát léptemet? Mi földél alá, vagy mely sötétségbe rejtőzzem, hogy a nagy Venusnak kikerülhetlen szemei elől menekülhessek? Nemde tehát végre férfi bátorságot öltesz, s a hasztalan kémlődésről hősileg lemondasz, asszonyodnak önként megadod magad', s dühös indulatát, bár későn is, hódolat által juhásztatod meg? Ki tudja, nem-e még azt is, a kit rég keressz, anyja hajlékában ott leled?“ Így hát a

\*) Keleten e név alatt tisztelték Junot, mint a házasságok istenasszonyát.

kétséges hódolatra, de sőt bizonyos veszélyre magát elkészítve, jövő imájának kezdetéről elmélkedik\*).

Venus pedig a nyomozás földi eszközeit átalván, az egekbe indul. Parancsolja, készítsék össze a kocsit, a melyet neki Vulcanus remek művészettel mesterségesen alkotott, s első elhálása előtt menyegzői ajándéku adott, s mely a simító reszelő kopásától ragyogó s már a reá tékozolt aranyért is drága volt. Az asszonyuk háló terme körül nagy számban tanyázók közül előjön négy fehér galamb, s vidám lépdelésök közben színes nyakukat forgatva, gyémánt igába fogatnak, és fölvéve asszonyukat, vigan a magasba szállnak. Az istennő szekerét zajos csiripolásukkal kísérő verebek kaczerkodiknak; a többi madarak pedig, melyek kedvesen énekelgetnek, édes hanglejtéseikkel bájolóan zengedezvén, az istennő érkezését előre hirdetik. A felhők kitérnek, leánya előtt az ég föltáru, s a magasságos menny örömmel fogadja az istennőt. Sem a szemközt-jött sasoktól, sem a ragadó ölyvektől nem rettege a nagy Venus hangicsáló cseléd-sége. Egyenest Jupiter királyi várába indul és gögös kéréssel Mercuriusnak, a beszédes istennek szükséges szolgálatával élest követeli. S azt Jupiter komoly tekintete nem is tagadta meg.

Ezzel Venus legott nagy diadalmasan, kísértetve Mercuriustól is, az égből alászáll, és emehhez aggodalmas arczezal ily szavakat intéz: „Öcsém Arcas, tudod, nénéd Venus Mercurius hire nélkül soha semmit nem tett. Az sem ismeretlen bizonynyal előtted, mennyi

\*) Hogy t. i. mint adjon annak is oly cifra, sallangos bevezetést, mint a Cereshez és Junohoz iutézett imádságoknál tette volt.

ideje már, hogy bujdokló szolgálómat föllelni nem bírom. Nem marad hát egyéb, mint a te kikiáltásod mellett a nyomozásra nyilvános jutalmat hirdetni. Azért siess parancsoddal, s a jeleket, melyekből rá ismerhetni, világosan tedd ki: nehogy ha valaki tilalmas elrejtés bűnébe esnék, magát a nem tudás mentségével védhesse.“ És egyuttal szava közben egy jegyzéket nyújt neki át, a mely Psyche nevét a többivel együtt magában foglalta. Ez meglevén, azonnal haza ment. Mercurius sem késett szolgálataival, hanem minden népek határát szerteszét befutván, tisztét a meghagyás szerint ily hirdetéssel teljesítette: „A ki egy megszökött királyleányt, Psyche nevezetűt, szöktéből visszakeríteni, vagy hol rejtezését kimutatni tudja, az jőjjön a Murtia czełoszlop\*) mellé Mercurius hírnökhöz: fog kapni ott a bejelentésért magától Venustól hét édes csókot, és még egyet, bájos nyelv-érintés által, sokkal mézesebbet.“ Így tevén meg a hirdetést, a roppant jutalom vágya minden halandó részvétét fölébreszté. Ez most már Psychénél megszüntetett minden késedelmet.

S midőn immár asszonyának ajtajához közelednék, elébe jön egy a Venus cselédiből, a kinek neve Társalgás, s rögtön, a mint csak birt, rá rivalkodik: „No, czudar szolgáló, végre kezded tudni, hogy van asszonyod? Nemde, egyéb átkodott erkölcsöd mellett, azt is szinled-e még, mintha nem tudnád jól, mennyi fáradságot álltunk ki keresésednél? Hanem jó, hogy épen kezem

---

\*) Mely egy a circusban föllállított pálya-oszlop volt, s Venusnak lévén szentelve, a myrtustól kapott egyik mellékneve után Murtiának hivatott.

közé estél, s már magába a pokol rácsába akadtál, hogy t. i. nagy nyakasságodért tüstént lakolj.“ És ezzel kezével mérgesen hajába kapván, ránczigálja az ellene hasztalanul küzdőt, kit midőn először bevezettek és Venus maga előtt meglátott, szörnyü kaczajt ütött, minőt az őrzőngő haragosok szoktak, és fejét megrázva s jobb fülét vájkálva így szólt: „Végre tehát méltóztatnál üdvözölni a napadat? Vagy talán inkább férjedet, ki sebedtől vészben forog, jöttél látogatni? No de légy nyugodtan: úgy fogadlak mindjárt, mint jó menyét illik. Hol vannak csak, ugymond, szolgálóim, az Aggodalom és Bánat?“ Ezek behivatván, átadta őt nekik kinzani. Azok pedig, követve a házinő parancsát, Psychét szégyenkét korbácsokkal megrakva s egyéb kinzásokkal elgyötörve, ismét asszonyuk elé visszavivék.

Ekkor újra Venus gőgös nevetéssel: „Ime, ugymond, duzzadó hasa csábjával majd még szánakozásra is indit bennünket; mert hisz ezzel engem egy dicső fajzadék által boldog nagyanyává akar tenni. Valóban szerencsés vagyok, ki már korom virágában nagyanyának fogok hivatni; egy hitvány szolgáló fia pedig a Venus unokájának nevét viselendi. Ámbár balgatag én, hijába mondom „fiá“-nak: mivel a felemás, aztán kün a tanyán, tanúk nélkül s atyai megegyezésen kívül történt házasság törvényesnek nem nézhető; és így az a gyermek fattyúnak fog születni, hahogy ugyan neked magzatodat elszülni engedjük.“ Ilyeket beszélvén, neki rohan s ruháját több helyt széthasogatja. Azután haját megtépvén s agyba-főbe vervén, szörnyen elkinozza. Most vesz buzát, árpát, kölest és mákot, lencsét, borsót

és babot, s midőn rakásonkint összeállította, egy garmadába vegyítvén, hozzá így szólott: „Miután nekem ugy látszik, hogy te, ezudar szolgáló létedre, nem más uton, hanem csupán serény szolgálatod által szerzed magadnak szeretőidet: majd most én is megpróbálom ez ügyességedet. Ezt az egybezagyvált magvak halmazát válogasd nekem szét, s minden szemet illendően elhelyezvén és elkülönöztvén, még estnek előtte nekem a kész munkát bemutasd.“ Ezzel a tömördek magból álló halmazt rá hagyván, maga menyegzői lakoma mellé ült.

Psyche a zagyva és rendezhetetlen tömeghez kezét sem érteti, hanem a parancs képtelen voltán elszörnyedve, némán hallgatott. Ekkor egy parányi mezei hangyácska, a nagy isten házastársát ez oly nehéz munkájáért s szenvedéseért mélyen megszánván s anyósa kegyetlenségét átkozván, fúrge szerte futosással a közel lakó hangyáknak egész hadát ekkép hívja és koldulja össze: „Könyörüljete ti, a mindent szülő föld tevékeny növendékei, könyörüljete! s Amor hitvesének, a veszélyben forgó szép hölgynek sebes gyorsasággal segítségére jőjete!“

Egymást érve rohannak innen is, onnan is a hatlábú népség özönei, s együtt nagysűrűgve az egész garmadát szétszedik, és a fajokat különválasztván s helyezvén, szem elől gyorsan távoznak. Azonban Venus a menyegzői lakomából, bortól ázva és balzamtól illatozva s egész testén rózsákkal borítva, estennen visszatér, s midőn a bámulandó szorgalmu munkát meglátja, ekkép szól: „Nem tőled, sem mirekellő, sem nem a te kezedtől került ez a munka; hanem attól, kinek a magad vesz-

vesztére (de az övére is) megtetszettél. “ Ezzel egy darab hitvány kenyeret neki oda lökvén, feküdni megy.

Azonban Cupido a ház belsejében egy külön szobába őrizet alá záratván, szoros korlátba vétetett, részint nehogy pajkos fajtalankodással sebénehezzitse, részint hogy ohajtottával ne találkozassék. Így elkülönözve s egy fődél alatt, elválva kelle a szerelmeseknek a szomorú éjszakát kiállni. De midőn épen a hajnal előlovagolna, Venus a behivatott Psychének ezt mondja: „Látod ott ama ligetet, mely a mellette lefutó folyamra s arra a hosszú szirtre dől, hol lent a mély vizek szomszéd forrásukra megvetve tekintnek? Ott fényes, arany szintől tündöklő juhok őrizet nélkül legelve bolyongnak. Akarom, hogy onnét nekem a drága gyapjufürtökből tüstént hozza ide egy csomót.“ Ment Psyche jó szívvél: nem ugyan, hogy a megfogadott szót teljesítse, hanem hogy a folyó szirtjéről lebukván, szenvedéseitől nyugta legyen. Azonban ott a folyóból, a zene kellemes dajkája, a zöldelő nádszál, édes szellő lágy suhogásától istenileg ihletve, ezt zengi: „Psyche, te, kit annyi keserűség gyötör, sem szánandó haláloddal szent vizemet meg ne fertőztesd, sem e vidék rettentő juhai felé ne közelíts, míg az égő naptól kölcsönzött hevőkben szörnyű bősziűtséggel meg szoktak vadulni, és hegyes szarvokkal, kőszirt homlokuknal, sőt néha még mérges harapásukkal is a halandók vesztére dühöngnek; hanem majd ha a dél a nap hőségén enyhített, s a barmok a folyó vidám légkörében pihennek, elbúhatsz titkon a nagy platánfa alá, mely velem azonegy folyadékot iszsza, és mikor a juhok dühök lecsillapultával hevőkön tágitnak, ha a közel ligetben a

galyakat megrázod, kapsz gyapjas aranyat, mely az ágakba akadva ott ragadt.“ Az együgyü, szelid nádszál így ok-tatta a szomorgó Psychét szabadulására.

És ez a nem bánva hallgatott pontos utasítás után nem késett, hanem ügyelve mindenre, könnyü for-tély által a sárgáló lágy aranyat rakott öllel hozza meg Venusnak. Hanem asszonyánál második veszélyes szolgálata sem érdemelt kedvező elismertetést: mert ez hozzá összeránczolt szemöldökkel s fanyar mosolylyal ekkép szólt: „Nem ismeretlen előttem ennek a tettnek is parázna mestere. De most már majd jobban megki-sérlem, vajon ugyancsak erős lélekkel s oly különös okossággal birsz-e. Látod azt a nagy magas sziklán fe-küvő meredek hegy ormát, honnét egy fekete forrás sötét vize csorog alá, mely a szomszéd völgy medenczéjétől fölfogva, a Styx fertőit öntözi s a Cocytus zuhogó folya-dékát táplálja? Nekem épen onnan, a forrás fejének fakadó mélyéből meritett fris vizet hozz szaporán ime vedrecs-kében.“ S ezt mondván és őt fölül rá keményen is fenye-getvén, egy kristályból faragott edénykét adott neki által.

Ő pedig hevesen szaporázva lépéseit, a hegy szélső ormára megy, hitvány életének végét ott is bizonyosan meglelendő. Hanem a mint az említett hegyesúcs köze-lében levő helyekre eljutott, látja a roppant földadat ha-lálos nehézségeit. Ugyanis egy iszonyú nagy magasságu s járhatlan göcsörtösségü csuszós szikla kőtorkolatából közepén borzasztó vizeket okádott, melyek a mint a lefelé szolgáló lyuk nyilásán kibuktak, a lejtőn alá ömölve s egy keskeny csatorna kilátszó ösvényétől elfedve, loppal a szomszéd völgybe futottak. Jobbról, balról a szirtüre-



gekből hosszú nyakukat kinyújtó kegyetlen sárkányok másznak elő, kik pillogatni nem tudó éber nézésre ítelve, örökké világló szemekkel örködnek. Már magok a megszólalt vizek is félelmet verének belé, minduntalan csak: „Félre menj! Mit csinálsz? Oda nézz! Mit akarsz? Vigyázz! Szaladj! Oda léssz!“ efféléket kiabálván rá. Így már magától a lehetetlenségtől is kővé lett Psyche, ki már csak testben létezett, de érzékeitől megvált, a meglábolhatlan veszély súlyától agyon nyomatva, még csak a sírás vég vigaszát is nélkülözé.

De az áldott Gondviselés komoly tekintetét az ártatlan lélek nyomora ki nem kerülte. Im egyszerre a fensége: Jupiter ama királyi madara, a ragadozó sas, kiterjesztve kétfelől szárnyát, előterem, s emlékeztvén egykori szolgálatára, mikor Cupidotól kalauzoltatva, Jupiternek a phrygiai pohárnokot\*) fölvitte, idején segílyt nyujtandó, s hogy az istennek felségét neje szenvedéseiben is tisztelje, fön lakának légútait elhagyja, s a hölgy elé röpülvén, elkezdi: „Hát te, amugy is együgyü és ily dolgokhoz nem értő, reméled-e, hogy a szentséges, de nem különben kegyetlen forrásnak egy csöppjét is elorozhasd, vagy csak érinthesd is? Még az istenek, és maga Jupiter előtt is rettentő styxi vizeknek hallottad-e legalább híroket? és hogy, mint ti istenek nevére, ugy az istenek a Styx felségére szoktak esküdni? De kérem azt a vedreस्कét.“ Ekkor azt rögtön fölkapván és hamarjában megtöltvén, rengeteg nagy szárnyait szegdelve, a kegyetlen fogú s három ágú nyelvet öltögető

---

\*) Ganymedest.

sárkányok előtt jobbra-balra evezve, az ezt meg nem engedni akaró, s hogy sérelemtől menten tüstént távozzék, elrémítő vizeknek hazudva, azt válaszolja, hogy ő Venus parancsából jár itt és annak akar szolgálni. Ez által egykissé könnyebb lőn célját érnie. S most Psyche az örömmel fogadott teli vedrecksét is Venusnak sebesen megvívé.

Ámde a mérges istennő kedvét még ekkor is kiengeztelni nem bírta; sőt az hozzá, még nagyobb roszakkal fenyegetőzve, vésteljes gúnymosoly között így szólt: „Már látom, te egy valódi s szörnyű gonosztevő boszorkány vagy, ki eddig parancsaimban oly ügyesen eljártál. De még, babám, egy szolgálatot kell tenned. Vedd ezt a szelenczét (és odadta mindjárt), eredj le az alvilágba, egyenest a pokol gyászos hajlékába. Ottan a szelenczét Proserpinának átnyujtván, mondjad: „Kéret Venus, küldj neki szépségedből egy kicsit, ha csak egy napra valót is: mert a mi magának volt, beteg fia ápolgatásánál mind felemésztette és elföcsérelte.“ De nehogy későn jőj vissza: mert nekem innen mindjárt kendőzve az istenek színházába kell mennem.“

Most már igazán sejtette Psyche vég sorsát; ezért lehányta magáról felső ruháját is, nyilván látva, hogy kész halálra hajtatik. Hogy is ne! mikor magától saját lábán volt kénytelen a pokolba s halottak honába leszállni. Nem is késik soká, hanem egy nagy magas toronyhoz megy, hogy onnét magát alábuktsassa, gondolván, hogy így az alvilágba egyenesen s legszebben lejuthat. Azonban a torony legott ekképen szólalt meg: „Oh te boldogtalan, leugrással készülsz magadat kioltani?

és innár e legutolsó próbád s földadatod alatt oktanul megadod magad? Hiszen, ha egyszer lelked testedtől megvált, lejuthatsz ugyan az alvilág mélyébe, hanem onnan semmi áron vissza nem jössz többé. Rám hallgass. Lacedaemon, Achaia híres városa nem messze van ide. Az ezzel határos, félreeső helyre dugott Taenarust keresd föl: ott van az alvilág szelelőlyuka, hol a tátongó nyíláson által meglátszik a járatlan út, melynek küszöbén átlépven, a mint megindultál, egyenes vonalban mehatsz egész az alvilág királyi lakáig. Csakhogy ott a sötétségben nem kell ily üresen járnod; hanem két kezeden méhsőrrel gyúrt lepénydarabokat hordanod, és még a szádban is egy pár alamizsnapénzt vinned. S mikor már a halálos út jó darabját megtetted, elérsz egy fát vivő sánta szamarat, hasonló hajcsárral, ki téged kérni fog, hogy a málhájából lehullt darab fákat adogasd fel neki; de te egy szót se tégy, hanem hallgatva kikerüld. Nem sokára elérkezel a halottak folyamához, melynek gazdája Charon legott vámot kér, s így viszi a túlsó partra egy foldott csónakon a jövő-menőket: mivel a holtaknál is él ám a pénzvágý! és Charon, a Pluto atyja, ez a nagy isten sem tesz ám semmit ingyen, hanem a szegény haldokló kénytelen utiköltséget szerezni, s ha kezénél pénz lenni nem talál, senki őt kimulni nem hagyja! Ennek a szurtos öregnek fogod adni vámul abból a két pénzből, a melyet vinni fogsz, az egyiket, de úgy, hogy ő maga saját kezével vegye ki azt szájadból. Aztán majd a lomha folyón keresztül mentedben egy vén halott úszik hozzád, ki reves kezeit fölnyujtva, kérni fog, hogy húzd be őt a hajóba; hanem téged a

tilos kegyelet meg ne szálljon. Mikor a folyón átkelvén kissé tovább haladsz, ott meg vásznat rakosgató szövő banyák kérnek majd meg, hogy segíts nekik kezeiddel egy kicsit; ámde neked feléjük nyulnod sem szabad. Mert mindez és még sok egyéb Venus cseleiből ered, csakhogy ejts le kezedből egy falatocskát. S ne tartsd az elhullott lepényt csekély kárnak, mert ha csak egyet is elvesztesz belőlök, tőled e napvilág örökre meg lesz tagadva. Mivel egy rengeteg, három otromba nagy fejet viselő szörnyü rettentő eb, miután a halottakat, kiknek már nem árthat, mennydörgő torkukból ugatva hasztalanul ijesztgette, épen a Proserpina sötét tornácán, a küszöb előtt heverve vigyáz Pluto tág lakára. E mellett, miután egyik falat martalékkal megszelidítetted, könnyen elmehetsz, s legott Proserpinához bejutsz, ki téged nyájasan s kegyesen fogadand, és nem csak puha üléssel, hanem gazdag ebéddel is meg fog kínálni. De te a földön telepedjél le, s barna kenyeret kérj enni; azután jelentsd, hogy miért jöttél, s elvevén, mit adni fognak, visszajövet ismét az eb dühét a másik falattal váltsd meg, és majd a sóvár hajósnak a pénzt, melyet megtartottál, odadván és a folyón átkelvén, megint az előbbi nyomon járva, az égi csillagok ime körébe visszajutsz. Hanem mindezek közt azt vélem itt főkép szemmel tartandónak tőled, hogy kinyitni és belül megnézni ne merd a szelenczét, melyet hozandasz, de sőt az isteni szépség elrejtett kincséről teljességgel ne is gondolkozzál.“ Az előre látó torony jóslói szerepét ekkép teljesíté.

Psyche sem rest; indul Taenarusba, s vevén szépen az említett pénzeket s faladékokat, leoson az alvilági

úton; és miután a béna szamaras mellett hallgatva elhaladt, a réz pénzt a szállítónak adta, a felé uszó halott kívánságát mellőzte, a szövő nők csalfa kérését megvetette s a falat étekkel a szörnyű eb dühét lecsillapította: Proserpina hajlékába belép. S a ház asszonyának kinájára sem a kényes ülést, sem az úri étket el nem fogadva, hanem annak lábainál alázattal leterülve s barna kenyérrel beérve, Venus üzenetét megadta. És csakhamar a titkon megtöltött zárt szelenczét magához veszi, s miután a másik csalóka falattal az ebugatásokat elfojtá és a megmaradt pénzt ismét a hajósna adá: még sokkal elevenebbül fut az alvilágból vissza. És midőn a tündöklő napfényt elérte és megüdvözölte, bár siette szolgálatát végezni, az oktalan kíváncsiság lelkét megszállja. „Hát, ugymond, én, az isteni szépség balga hurczolója, parányit se izleljek ebből, hogy vele legalább szép szerelmesemnek megtessem?” S a mint ezt kimondá, föl is nyitja a szelenczét. De — nincs benne semmi, sem szépség legkisebb, hanem alvilági s valódi styxbeli álm; mely mindjárt, hogy a boriték alól kifedetett, megszállja őt, s szunyadság köde ömlik el minden tagján, s még mentében az út közepén összerogyottat elnyomja. Ott feküdt mozdulatlanul, nem másként, mint egy aluvó holttest. Azonban Cupido, ki már, sebe összeforrván, egészen meggyógyult, Psychéjének távollétét tovább kiállni nem tudván, a teremnek, melyben elzárva volt, igen szűk ablakán kiszökött, s miután szárnyait egy kis pihentetés által uj erőre hozta, még sokkal gyorsabban szállva, Psychéhez iramlik, az álmodót róla gondosan letörölgeti és ismét a szelenczébe, előbbi helyére, elteszi, s Psychét nyilvának

ártatlan szúraskájával felkölti. „Lám, ugymond, te boldogtalan, az a te kíváncsiságod ismét vesztedre lőn. De azonban te tisztedet, mely rád anyám parancsából van bizva, csak végezd serényen : a többi az én gondom lesz.“ Ezt mondván, a csapodár szerető szárnyra kelt.

Psyche pedig megviszi tüstént Venusnak Proserpina küldeményét. A szertelen szerelemtől elemésztett és beteg arcú Cupido viszont anyjának meglepő józanságán elijedvén, szokott mesterségéhez fog ismét, s gyors szárnyakkal az ég magaslatán áthatva, a nagyságos Jupiterhez folyamodik, s dolgát etötte szépití. Erre Jupiter Cupido orcácskáját megcsipvén s kezével szájához vivén, összecsókolgatja, és hozzá így beszél: „Bár te, úrfi, nekem az istenek köz megegyezésével rendelt tiszteletet soha meg nem adtad, hanem nálam ime kebelt, melyben az elemek törvénye s a csillagok forgása rendeződnek, szüntelen lövésekkel sebzted és a földi bujálkodás számos kalandjával fertőzted, a törvénynek (még magának a Juliának \*) is) és köz rendnek ellenére hiremet, nevemet ocsmány paráznaságokkal sértetted, fenséges ábrázatomat kigyókká, tüzekké, vadakká és madarakká s esordabeli markákká is rútol átváltoztatgatván: én mégis, nem felejtve szelidségemet, és azt, hogy itt, ime karjaim között nőttél fel, mindent megteszek; de azt megtudd, hegy versenytársaidat kimélni, és ha most a földön valami hölgy szépsége által kitűnnék, azzal nekem e jótétet kölcsönben visszaszolgálni tartozol.“

\*) Értetik a Lex Julia de adulterio, mely C. Octavianus Caesar által hozatott.

E szavai után megparancsolja Mercuriusnak, hívja meg tüstént tanácsba az isteneket, s hirdesse ki egyszer-smind, hogy az, a ki az égiek gyülekezetéből hiányzani talál, büntetésül tizezer pénzben marasztaltatik. E miatti félelemből az égi színház legott megtelvén, a magasságos Jupiter, fölemelt székéből, ülve ekképen szólal meg: „Istenek, kik a muzsák könyvébe bejegyezve vagytok, kétségkívül mindnyájan tudjátok, hogy itt e gyermekézt az én kezeim dajkálták; kinél én a serdülő kor hó szenvedélyét némi zabolával korlátolni jónak látom. Elég volt nős paráznaságai s más egyéb romlottsága miatt mindennap új kalandokkal gyalázzattatnia. El kell háritni minden alkalmat, s a gyermeki bujálkodást házassági békókba kell vetni. Választott magának leányt és szüzességét elvette: legyen övé, birja, s miután Psychét ölelte, élvezze szerelmét mindig.“ Aztán arczczal Venushoz fordulván: „Te is, ugymond, leányom, semmit se búsulj, s magas származásodat, rangodat a halandó házasságtól ne féltsd. Majd megmutatom én, hogy ez a házasság nem lesz egyenetlen, hanem törvényes s a polgári joggal is egyező.“ Ezzel Psychét Mercurius által elfogatja s az égbe viteti. S ott az ambrosziás kelyhet neki oda nyujtván, így szól: „Fogadd, Psyche, és légy halhatatlan. Soha nem fog kilépni kötelékedből Cupido, hanem e ti házasságtok örökkévaló lesz.“

Erre késedelem nélkül dús menyegzői vacsorát adnak fel. A legfensőbbik pamlagon a férj fogott helyet, Psychét ölébe karolva. Szintazonkép Junojával Jupiter is, s úgy rendre valamennyi istenek. És most a nektáros poharat Jupiternek ugyan saját pohárnoka, ama parlagi

gyerkőcze\*), a többieknek meg Liber szolgáltatta. A vacsorát Vulcanus készíté. A horák rózsákkal s egyéb virágokkal diszítotték mindent; a gráciák balzamot hintettek; a muzsák hangos szózáttal zengettek.

Apollo hárfa mellett énekelt. Venus, a kellemes Zenével egy lépést tartva, gyönyörűen tánczolt. A szerep ugy volt rendezve, hogy a muzsák kardalt zengjenek, Satyrus fuvolán játszodjék, Paniscus\*\*) pedig pásztorsip mellett enyelegjen. Igy Psyche rendesen jutott Cupido kezére, s megérvén a magzat, születék vala leányuk, a kit Gyönyörnek nevezünk.

---

\*) Ganymedes, kit némelyek királyfinak, mások juhászbojtárnak tartottak, s róla azt regélték, hogy őt szépségeért Jupiter a mezőről és akolból raboltatta el.

\*\*) Kised Pán, vagy Pánocska, milyenek a mythus szerint több számban léteztek. Emlékezik rólok Cicero is De Natura deor. lib. III. cap. 17., De Divinat. lib. I. 14., ugy Svetonius in Tiberio, cap. 43.



## A SZÉP NYILVÁNULÁSA

LÉVAY JÓZSEFTŐL.

(Székfoglaló. Olvstatott 1863. febr. 6-dikán.)

Miben áll tulajdonkép a szép eszméjének lényege, határozottan és kimerítőleg mai napig sem bírta megfejteni a tudomány. Az ó görög világ bölcei ép úgy, mint a legujabb kor mélyen elmélő tudósai, csak bizonytalan kézzel tapogatózóznak e saisi fátyol föllebentése körül. Több s kevesebb szerencsével jelölgették a föltételeket, melyektől a szép tárgyakra való ítéletünk függ; megalapították a lélek eredeti erői között az izlés tehetségét; rendszerbe igyekeztek foglalni a tulajdonokat, melyek által a szép eszméje természetben és művészetben nyilatkozni látszik. Azonban magának az eszmének közelebbi meghatározása körül Plato eszményítése ép úgy, mint Aristoteles empirismusa, Kant és Krug izléstani tételei ép úgy, mint Hegel és Vischer elvont magyarázatai egyformán jó adag kételyt és megoldandó nehézséget hagynak még fön a jövendő elmék számára. Gyakran tűnik a bíráló szem elé a mélyelmü kísérletek s élesen különböztető meghatározásokból a „valamivel több, valamivel kevesebb.“ Ha nem épen meddő, de jelen föladatunkra mégis kevésbé alkalmas törekvés volna, im e különböző észleletek tengerére bocsátkozva, egybeállítani némely

szétágazó véleményeket, vagy új hypothesiseket vonni ki az eddig ismert s megállapítottaknak vélt széptani elvekből.

Czélunk ezuttal (Carriére vizsgálatait követve) néhány futólagos vonással érinteni az örök szép eszméjének a természet és az emberi szellem körében történő nyilvánulását. Nem hasztalan, vagy legalább részünkről nem öröm nélküli a törekvés, melylyel akár az alakító művészi tehetség ébregetésére, akár saját lényünk s létünk nemesbitésére egy-két pillanatot szentelünk.

Annyi való, hogy a szépet érzékeink közvetítése által közli velünk mind a természet, mind a művészet. Szemünk és fülünk a csatornák, melyeken keresztül a színek, hangok és alakok hatása mintegy kedélyünkbe ömlik. S világos, hogy a szépség minden föltétele nem egyedül a körülöttünk létező tárgyakban, hanem saját egyéniségünkben is gyökerezik. Az a jól eső érzelem, az a szellemi tiszta gyönyör, melyben lelkünket a szép tárgy észrevétele ringatja, nem önmagunktól függő, nem önkéntesen földézett s nem is esetleg fölmerült, hanem bizonyos határozott benyomásoknak lelkünkkel történt egybehatásából származik. Két világ működik tehát össze: a természet és a szellem világa; s az isteni lét egységétől áthatva, ezer nemű változatosságában, mindkettő saját törvények szerint rendezteték.

A szabad természet mindnyájunkra nézve gazdag és nyílt forrása az aesthetikai élveknek. Ezeren vannak, kik előtt néma és homályos a művészet minden alkotása, de magasztos örömeire indító a hegyek között felkelő és leáldozó nap; ezen, kiknek ajkával felelt a szép esz-

méjét felfogni nem tudó Hippias, midőn Sokratestől kérdeztetve: tudja-e, mi a szép? „Igen, ugymond, egy szép leány!“ Mikép tagadhatnók tehát a természeti szép létezését, midőn hatása oly czáfolhatlanul s oly élénken nyilatkozik az érző kebelben? hogyan foghatnánk kezét azon, inkább szerfölött, mint emberileg böleselő elmélettel, mely a természetet az örök szellem nyilatkozásának el nem ismervén, nem lát egyebet a mindenségben feloldhatlan ellenmondások folytonos láncolatánál, s mely a gonoszságig csapongó szellemi esetleget is végtelenül magasabbnak tekint, mint a csillagok törvényszerű keringését, vagy a növények ártatlan pompáját, mert — ugymond — a mi önmagát a gonoszságig tévesztheti, az még szellem. S vajon állithatni-e megdönthetlen háttározottsággal, hogy a természet ezer alaku tárgyai és jelenetei egyoldalulag és hiányosan tükrözik az örök szép eszméjét, mely igaz és egész valóságában csupán a művészet által jelentkezik? Nem! A természet hatása nem csupán arra szorítkozik, hogy ösztönt ad a képzetnek a művészeti szép létesítésére s a zord alak finomítására. Öntapasztalásunk bizonyítja, hogy egy-egy fenséges természeti tárgy sokkal megragadóbb a közvetlen szemlélés pillanatában, mint midőn annak alanyiségünk tükrére vetődött képét vizsgáljuk. Pedig mi egyéb a művészet, mint a bensőnkre rajzolódott képek visszahatása? — Azon nézetet sem fogadhatni el egész mezejében, hogy a természeti szép egyáltalán és mindig föltötte áll a művészeti szépnél, hogy amaz mindig új s az általa ébresztett gyönyör folytonos; míg emez, egyéni korlátolt vonásai miatt, csak rövid időre elégit

ki; s végre, hogy a természeti szép a művészetnek példánya, előképe, vég célja. Mivé törpülne ekkor a teremtő szellem öntevékenysége? nem szorítók-e a művészt a leggépiesebb másolás korlátai közé? nem tiltanók-e meg, hogy vázolt alakjaiba saját eszméit lehelje, a szét-szórtat s elkülönöztet az eszmény által egyesítse, s így az egyénben az egyetemet, az eszményt valósítani törekedjék?

A régiek élénk gyermeteg érzéssel látták tükröződni a természetben az istenit. Nap és tenger, folyamok és ligetek bűbajos, érthető nyelven szóltak hozzájuk, s mivel a szép mindig a szellem és a természet egyesülése, megszemélyesítették, sőt isteni hatalmakká emelték a tárgyakat, lelket öntvén az élettelen dolgokba, melyek által a lélek ön valóroksága érzetére gerjesztették. Mi, bár a természeti szép legmagasb gyönyörei mellett sem személyesítjük többé a tárgyakat és jeleneteket: mégis jól tudjuk és érezzük, hogy azok csak azért szépek, mert egy-egy mélyen ható gondolatot lepleznek föl előttünk, érthetően tolmácsolva, hogy azt beléjük eredtileg maga a teremtő szellem fuvallotta. Helyesen és szépen mondja egy tudományos vizsgáló, Thiersch, hogy a szépség, mint az állagi (substantialis) lét, a létalap nyilvánulása, uralkodik a teremtettségben, fönt és alant, közel és távol. Eleven bélyegét mutatja a legegyszerűbb növény, szintugy, mint a virágok pompás kelyhe. Ép oly élénken, habár egyszerűn, van az kinyomva egy sarjadó bokor fejlődési fokozatain, mint az embernek, e dicső növénynek, éltet lehelő alakzatán. A láthatóvá lett lélek az, a megdicsőülés titka az, melyben Isten e világ fölé

kiterjed. Ép azért ragad meg bennünket a természet szépsége oly ellenállhatlanul, mert tüneményei által eszményi tartalmat s szellemi törvényeket szemléltet érzéki alakban. Azonban az élet legelső s legközelebbi célja mindig csak a létezés; minden lény legelsőben is önmagában hordja léte célját, s nem azért van, hogy bennünket alakjával gyönyörködtessen. Nem szemléljük a teremtettség pompáját amaz éneklő fülemile önhittségével, mely, mint a költő oly gyöngéden rajzolja:

„— — Istent jókor reggel  
 Magasztalja szép énekkel :  
 Megköszönve a napot,  
 Melyre, im, felvirradott ;  
 A sugárt és harmatot,  
 A szellőt és illatot,  
 A fát, melynek lombja zöld,  
 A fészket, hol párja költ ;  
 Az örömet, mely teli  
 Szivecskáját tüzezi ;  
 Szóval, a mi bennünk él,  
 Mit körében lát, szemlél,  
 Azt a pompát, fényt és szint,  
 Mely dicsőség, semmi kétség,  
 Ő érte jött létre,  
 Csupán ő érette mind !“

*Arany.*

Az örök végzet kegyének mondhatjuk, hogy a világegyetemben a teremtett dolgok viszonya és létezési módja, a mindenség célján kívül, személyiségünk vágyainak s igényeinek is megfelel. Ellenben a művészet alkotásai egyedül a szép eszméjének előtűkrözése végett születnek. Céljok, vagy ha inkább akarjuk, eredményök :

ama fölmagasztaló tetszés előidézése, mely őszhangban nyilatkozva látja és érzi a szellemet és anyagot, az örök eszmét és a mulandó küljelenséget. A természet kimeríthetlen változatosságában leplezi föl előttünk kellemeit; míg a művészet feladata: a szép ős képét, az eszményit érzékíteni, a mint annak egymást pótló lenyomatai, t. i. a természeti tárgyak, előtte feltűnedeznek. És míg a művész a természeti élet folyamából csak egyes kiváló pontokat s átfutó jeleneteket ragadhat és örökíthet meg: addig a természet, melynek arcza pillanatról pillanatra változó, uj meg uj tárgyakat szólít életre, s létezésének e folytonos alakulásával messze hagyja maga után a művészetet. Sajátságos és gazdag szépség tárul fel előttünk ez önmagát mindig ujjá szülő erő működésében, mely nem csak egyes kiváló pontokat dicsőít meg, hanem az élet processusát szervesen összefüggőnek, egy fő szellemtől vezérlettnak s az alakok örök ujlulásában oly igen tetszőnek mutatja. Csak egy vidéket is mily sokszerű világításban rajzolnak elénk a nap és év részei: míg a képiró hatalma a folyton változó létnek csupán egyes mozzanatára terjedhet!

Szellemlenkre nézve azonban a természet és művészet nem teszi egymást nélkülözhetővé. A művészi végrehajtás mintegy megörökíti a mulandót: a természeti jelek által nyújtott gyönyör művészi alakításra buzdít, s e czélra egyszersmind a legalkalmasabb külmével kínálkozik, valamint a valóság maga műanyagot szolgáltat a költészetnek.

Tapasztalás szerint, a természeti szép főleg csak láttehetségünk birodalmához tartozó. A fény és a szem

közvetítése által nem csak a különös és elaprózott, hanem a sok és különszerű is összefüggésben lesz előttünk szemlélhetővé. Meg kell azonban vallani, hogy sokszor a természeti tárgyakkal nem csupán látásunkra, de egyéb érzékeinkre ható jelenségei is fokozzák a szép által előidézett szellemi gyönyört. Egy kellemes tájon bizonyára nem csak a hegy és völgy, a víz és lég, a dús tenyészet és fény, tehát a szem birodalma gyönyörködtet; hanem észrevehetőleg emelik a hatást a vizhangos erdők hűs árnya, vagy a tiszta nap enyhe sugarai, a lombok szellősugára, vagy a friss patak csörgedezése, a csevegő madarak éneke, sőt maga a balsamos levegő is, melyet illattal fűszereznek a növények és virágok. S mit tesz a meghatott művész a természet elbájoló panorámájával szemben? Nem vázolja az előtte elterülő s annyi apró részletekből álló táj összes alakját, hanem ihletett lelke egyetemes hangulatából indulván ki, igyekszik ezen ihletnek eszményi kép által kölcsönözni látható kifejezést.

A szervetlen természet, úgy szólván, eleme és alapja a szerves életnek. Egyes részei s nyilatkozásai kétségtelenül többé-kevésbé befolyanak a szépség hatásának emelésére. Maga a mindent körülövező tiszta aether, a fény különböző módosulásai által, fokozza vagy csökkenti a tárgyak s jelenetek benyomásait. A sötétség, mintegy az aether élet nélküli mozdulatlansága, mintha minden létezőt a semmiség éjébe meritett volna, jelképileg a halált ábrázolja előttünk. Szívünk elfogul ez alaktalan homály özönében, borzongató hidegség csap meg, képzeletünk rémképeket teremteni hajlandó. S mint

szabadul föl érzelmünk e kellemetlen nyomás alól, ha a derengő ég boltján egyszerre kigyulnak a csillagok s fényökkel reánk tündöklök ama végtelenségben működő, titokszerű élet. A mi előbb halál volt, most megelevenül; a mi előbb vigasztalan borzadálylyal vett körül, most a fenség emelő, bátorító érzetét költi fel bennünk. A fény nem csak önmagában, mint a vidor életkedv és szellemi tisztaság jelképe, okoz aesthetikai gyönyört, hanem a tárgyak külszinének feltüntetése, de sőt láttávolának módosítása által is. A színek t. i., a mint a fényt egészben vagy részben elnyelik vagy visszaverik, különbözőleg hatnak ránk. Másképp szól kedélyünkhöz a fájdalmat és gyászt jelképező fekete szín, másképp a tisztaság és ártatlanság hófehér színe. S ha nem akarjuk is egészen elfogadni azon, talán fölötte subjectiv meggyarázatokat, melyekkel Carrière s még inkább Oersted a különböző színek alakulását, jelentését és az általok ébresztett rokon- és ellenszenvek egybefüggését fejtegetik: a színek aesthetikai hatását kétségbe vonnunk ellenkeznek a tapasztalással. Hiszen még társadalmi érintkezésink alkalmával is jól eső érzéssel, sőt gyönyörrel szemléljük izléses hölgyeink külviselésén a színek egybehangzó, helyes összeállítását, s e küljelenségből benső aesthetikai felfogásukra is könnyen következtetünk.

A fény és árny egymásba olvadása szüli a fényhomályt, mely a tárgyak egyéni, éles korvonalait elborítván szemünk előtt, a különszerűek egy kellemes egészsze alakulását eszközli. Ábrándozásra ösztönöz, titokszerű sejtelmekkel tölti el a lelket, s oly hangulatba ringatja kedélyünket, melyben az a körülöttünk



létező s ránk ható tünemények megnyugtató hármóniáját érezheti.

Azonban a tárgyak világítására befoly a lég is, és így a természeti szép nyilvánításában hatalmas részt vesz a többi elemekkel együtt. Sőt mozgása is különbözőleg hat kedélyünkre: most szelid érzelmekre hangol, majd lázas nyugtalanságra ingerli idegeinket. Fölzaklató jelenetté válik a zugó viharban; enyhítő, nyájas érintéssé a lágy szellő lebbenésében: amaz mintegy a háborgó szenvedély vad őrjöngése; emez a szerelem gyöngéd suttogása, melyben a természet tárgyai látszanak beszélgetni egymással. S mint a fény a képző művészeteknek, a lég, a hangok által, közvetítője lesz a zene- és költészetnek.

S ki ne látná az örök szépség visszasugárzását a csendesen álló viz tükrében, melyből ránk a tiszta nyugalom képe, az ég lemerült kék boltozata oly hívólag integet? ki ne gyönyörködne a hullámok játékában, mely a fény és szín pompája mellett már a mozgás bizonyos szabályszerű vonalait is mutatja?! A forrás és patak, a folyó és tavak, folyamok és tengerek mind saját kellemmel bírnak, s a táj szépségének kitűnő elemei. A keletiek szerint — ugymond Herder — a tavak és források a föld szeméi: egy-egy felbuzgó szellem, egy-egy előtörő élet! S vajon nem azok-e valóban? a szép vidék nem olyan-e víz nélkül, mint egy szép arcz szem nélkül? És midőn a víz, jég és hó alakjában, kristályodik s fehér lepellel vonja be a nyugvó földet, mily megható képét sugározza elénk a tisztaság- és erőnek, melyből majd teljes pompában fejlik ki a következő tavasz! S mivel

kristályt említünk, vajon a kristály egyes részeit nem a legszabályosabb rendben látjuk-e egymáshoz csatlakozva? Egységet mutat a különféleségben, arányt a részek között, egyik oldal a másiknak, ugyszólván, megfelelő képmása, s ezt és amazt közös tengely kapcsolja össze. A drágakő, midőn szint lövelő sugárral s átlátszólag fölragyog előttünk, olyan, mint a megfagyott fény, vagy az anyag megdicsőülése.

Ha a földet tekintjük, már fölületének változatos alakulása leköti figyelmünket. A hegyek égre törő ormai elvonják s fölemelik a kedélyt az alantiság szűk korlátai közül, föl az ormok fölött kékelő aether felé. A völgy nyájasan hívogat csenddel kináló kebelére. A pusztaróna, mely mint beláthatlan tenger terül szemed előtt, a rejtelmes távolba késztet, önkéntelenül éreztetvén, hogy a huzamos egyhanguság, habár végtelenséggel párosul is, nem foglalja le oly állandóan kedélyedet, mint a különfélék kellemes öszhangja.

A növények alkotásában már bizonyos egyéni eszme nyilvánul, mint alakító életerő; erejét mutatja azon organizmus mindig ujló képzésében, mely a növényt gyökere által a földhöz csatolja, de egyszersmind ágai és lombjaival a szabad légre, napfény felé sietni ösztönzi. Itt már a szerves alakulás fogalmát szemléljük: aombok és ágak különfélesége az egységből indul ki, s az egyes részek kölcsönös hatása egy öszhangzó egésszé olvad. Ugy hogy valóban könnyen megfoghatólag keletkezhetett az éjszaki népek képzeletében az élet symbolizálására a világ fájának az Ygdrasil-körisnek fogalma, melynek gyökerei az alvilágába nyulnak le, teteje az

égbe merül, tövénél buzog fel az ismeret forrása, ágai között pedig a sorshölgyek — a Nornák — ülnek, s ott, mint mult, jelen és jövő, a lét és levés törvényeit készítgetik. Mellőzzük azon számtani arányokat, melyeket Zeising a lombok és ágak helyzetére s viszonyára nézve annak alapjául állit fel, hogy minden növény, egyéni különszerűsége mellett is, egyforma általános jellemvonással bír. Elég, hogy e jellem magán hordja a szépség bélyegét: egységet mutatván a különféleségben, törvényt a változatosságban, rendet a teljességben. A növényi élet a virágok és gyümölcsök alakja és szinompája által éri tetőpontját, azokban és azok által terjed és tenyészik az tovább. Kiki tudja, mily nagy mértékben emeli a táj szépségét s érdekes voltát a rajta levő növényzet gazdagsága, különfélesége s változatos megoszlása. Midőn a köznapi élet fáradalmi alatt bágyadozva, a szabad természet üditő keblére menekülünk, főleg a növényvilág az, mely körülünk, viritó szinompájában s dús alakteljében, egy szebb és biztatóbb lét fátyolát lebbenti föl. A jéghegyek hideg fönsege mellett szeretetre hangolja szívünket a gyöngéd alpesi rózsa, a Tátra szürke granit ormairól szemnek és léleknek jól esik az alatt elterülő fenyvesek eleven zöldje. S nem a növényekből árad-e az illat, mely a természeti szép élvezetét észrevétlenül is fokozza, s melyben a virág, lényének legbenső sajátját, ugyszólván, szellemét leheli ránk, hogy erdő és mező, tavasz és nyár, dél és éjszak kellemből léggel teljék meg általa, mely csendes búbájjal a természet üditő lelkét fuvalja kedélyünkbe!?

Mig a növény kifelé irányuló életműködése mindig

hasznó alakzatokat teremt, úgy hogy minden ágacska egy-egy önálló növénynyé válhatik: addig az állat organizmusa kevés, de egyenszerűtlen tagokból áll, s az egyén elszabadulása által csak a legalsó fokuknál képződhetik új állat (p. o. a habarozoknál). Mellözve a jól ismert lényeges különbségeket, melyek a két természet-országot jellemzik s annak ránk hatását is különbözőleg módosítják, főlemlitendő, hogy az állat a külvilágot szemlélvén, tekintet, sőt hang által is kifejezi bensejét. A részek arányához, idomához és az alakzat czélszerűségéhez, melyek a szépség föltételei, a kifejezési képesség járul, mely az egyénnek, vagyis a bensőnek nyomatékosabb erélyt kölcsönöz s az egészbe sajátást és szabad életet önt. Bármily kellemes legyen a virág, a növényi élet eme díszes hirdetője: az állati szem, a kifejezés bensősége és hatalma által, sokkal, de sokkal mélyebben ható. A növény fölfelé irányul; az állat földre hajolva kénytelen futosni élelme után, melyet a növény a földből és légből sziv. A növényélet szép és biztos nyugalomát itt már a kívánságok zaklatása s a szenvedélyes törekvések mohó sietsége váltja fel, a nélkül, hogy az öntudat, vagy a czél eszményisége józan határokat szabhatna. S e tekintetben a növény jobban is megfelel aesthetikai érzésünknek. Az állat inkább a férfiu természethez hasonlít önállósága, mozgékonyága s előre törő igyekvése által; a növényélet inkább a szerény körben áldva és bájolva ható nőiség ábrázolója. Az állati élet előnye a nagyobb tevékenység, mely főleg a természetszerű élelműködésben, az önkéntes mozgásban és az egyéniség erősb kifejezésében mutatkozik. Az állatország

szintugy egy összefüggő organizmust alkot, mint a növényvilág, ámde egyénei sokkal inkább különböznek egymástól, mint a növények. Az állatok működése, valamint szervezete már közelit némileg az emberi élet-és alakhoz, az emberéhez, kit a földi teremtmények lépcsősorán legfelső fokra helyezett a mindenható. Mely emberi kéz állithatná elő ama finom, tündöklő selyem szájakat, melyek különemű szövete oly diszelegve simul hölgyeink termetéhez, s melyeket egy igénytelen rovar, a selymér, önmön szemfedőjeül gombolyit!? A bár meszsze haladt emberi tudomány és ügyesség képes-e előteremteni a méhek sejtjét s illatos mézét, s nem csodálja-e a bámulatos rendet, mely e szorgalmas kis állatok társas szerkezetében uralkodó?! Helyesen mondjuk, hogy az ily teremtmények műosztönnel birnak: csak osztönnel, mert működésök nem egyéb, mint a természet változatlan és szükséges törvényétől függő, vagy sokszor az emberek alakító kezétől vezérlett munkásság, melyben a jobbra törekvésnek, szabadon kitűzött célnak és tökélyesbülésnek semmi nyoma. A majom, melyet arczállása s egyenes járása első tekintetre csaknem emberformának mutat, bár mennyire utánozza is, osztönnétől hajtvá, cselekvésünket s mozgásunkat: végre sem lehet egyéb, mint nemünk epimetheusi paródiája, „mely előtt az emberiség ajtaja, midőn odáig ért, bezáródik.“

Csak az ember alakja tünteti föl előttünk a valódi, tiszta öntudatot, a személyes szellemet. Benne éri el tökélyét az élet és a természet szépsége. Szabadon kitűzött elvek szerint, célszerűleg működni, s így a művészet magasságára emelkedni egyedül az emberi okos lény

képes. Alakja bevégzett és mozgékony, mint az állaté; de nem föld felé hajolt, hanem fenkölt, „hogy az eget szemlélje s emelt tekintetét a csillagok felé fordítsa.“ A bimbózás, virágzás, érettség s elkorhadás az emberi életkor különböző alakjaiban is mutatkozik. Habár a férfikor tünteti elénk az embert legdúsabb életerejében s szépségében: megvan azért saját kedvessége az ártatlan gyermekidőnek s a tiszteletre méltó aggságnak is. A gyermek mosolygva tekint az előtte nyílt és derengő életre; komoly czélok nem kötik még le figyelmét; egyoldalú törekvések nem osztják meg kedélyvilágát, melynek ártatlan gyermetegségét egész életen át megtartani csak a lángelmék ritka szerencséje. Az ifju kebel törekvései előtt már alakot nyert az élet, de önbensejének eszményképéhez még hiven ragaszkodik, sőt annak hasonmásává akarja teremteni a körülötte létező világot is. Benső mivolta tükröződik külalakján, mely kerekded, erőteljes, életüdeséget lehelő, s mintegy arczpirjával mutató, hogy felpattant a virágbimbó, mely szirmai között a gyümölcsöt rejtegeti. A férfi tevékenysége előtt eloszlanak az ábrándok. Önmivoltában tekinti a világot; tisztán kitűzött s józanul körvonalozott czélok után tör. Szellemi és testi erői teljes kifejelettségre jutottak, alakjában s egész egyéniségében nem a leendő, de a létező áll szemeid előtt. Az aggot, élte alkonyán, a mult emlékei lengik körül. Komoly magunkba szálásra inditnak arca mély redői, megrozant termete, bágyadozó pillantása s békezászlóként lobogó őszfürtai: nem mivel önsorsunk képét szemléljük vonásiban, hanem mivel képzeletünk a mult emlékeibe mélyed

s lelkünk önkéntelenül is a hanyatlás eszméivel foglalkozik.

Minden szerves lét és alakulás öntevékenységet s tárgyilagosságot feltételez: szabályozó alakot és szabályozható anyagot. Az emberiségnél, s már a magasb rendű állatoknál is, az egész nemet, mint tudjuk, nem egy, hanem két lény foglalja magában, melyek egymásért léteznek s általok fűződik tovább a faji és egyéni élet láncolata. E nemi különbség az ember egész léteére kihat s feltünővé lesz mind szellemi, mind érzéki vonatkozásaiban. A nő inkább az általánosság, az öntudatlan képzés, az önmagába vonult fogékonyság bélyegével bír; míg a férfi az egyénit, az erélyes kifelé törekvést, az öntudatost személyesíti. A nő fenséges hivatása az anyaiság; a férfi teremőleg lép az élet különböző köreibe. A nő szerényen a legbelső korlátok mögé vonul; a férfi, áradozó hevében, tultör a legszélőskön is. A nő, miként az új sarjakat hajtani készülő virág, a természet védelme alatt hiven és tisztán igyekszik fentartani s megővni az emberiség lényét; a férfi, önálló erejű mozgalmasságában, saját belátása szerint alakítja tovább az életet. S e különböző kör- és feladatnak megfelelően alkotá a természet a két nem testi szerkezetét is. A férfi a kifelé irányult erőnek, a nő a befelé vonulni hajló érzelmesség kinyomata. A férfi nagyobb és erősebb csontozatu, idegei feszültebbek, aczélosabbak; a nő kisebb, szelidebb s ellátva egy új élet táplálásához szükséges anyagokkal, miért alakja teljesebb, kerekdedebb, folyékonyabb. A férfinál a fő, a homlok, az ifjulang szép és tiszta gondolatok ezen temploma (Herder),

van inkább kifejlődve; a nőnél inkább a kebel, a gyöngéd érzelmek eme titkos szentélye. „A két nem alakjának vonásai — ugymond Humboldt V. — kölcsönös viszonyban állnak egymással. Az egyikben az erő kifejezése szelidséget nyer a másikban a gyöngédség kifejezése által, s a női gyöngédség emelkedést kap a férfiúi szilárd-ságban. Egyiktől a másikhoz fordul tekintetünk, egyik a másikat pótolja. A férfias szépség szemléletében inkább értelmünk nyer kielégítést, az alakzat (formositas) uralma s a vonások műszabályos határozottsága által; a nő szépsége inkább érzelmünkhöz szól az anyag szabad telje és a vonások nyájas kelleme által. A női szépség a kellem hatalmával először érzékünket bájolja el; mivel azonban itt az anyag, mint határozott alak, az úgy látzó önkény, mint határozott szükségesség jelenik meg s a kellem hatalma nem egyéb, mint gyöngéd és finom szellemiség kinyomata: az először felebredt érzéki érdek, homálytalan tisztaságban, lassankint a szellemibe olvad által. A férfiúi szépség, midőn érzékünkhöz szól, egyszerismind határozottsága által tevékenységre buzdítja szellemünket; mivel azonban itt az alak mint anyag, a szükségesség mint szabadság és szellemi méltóság nyilatkozik: az először felköltött szellemi érdekeltség az érzékibe olvad át.“

Mindezek pedig az emberi alak szépségét illetőleg azt bizonyítják, hogy a szépség szellemi természetű, hogy ez a szabadság és természeti szükségesség összhangja, s hogy lélek az, mi az alakra kellem és méltóság megragadó vonásait leheli. Az emberi test minden része elárulja azon szellemet, mely azt alkotá, vagyis, ugyan-



azon lélek munkál a testben, mint alakító erő és mint önérzet, bír önmagának tudatával s alkotja magában saját eszményi világát.

E lélek is magára öltheti a szépség megdicsőítő vonásait az által, ha az érzékiség és józan ész közötti küzdelemben állandó s jótékony békét eszközölt és biztosított, minek következtén az erkölcsi törvény ugyszólván saját lényévé s természetévé lőn. Szép az a lélek — így írja Schiller — melyben az erkölcsi érzet minden egyéb érzést annyira hatalmába kerített, hogy az akarat vezérlete elbukás félelme nélkül bizható az indulatra. Ekkor már tulajdonkép nem is az egyes cselekedetek erkölcsiek, hanem maga az egész jellem az. Könnyedén, mintha csak ösztönből tenné, hozza az emberiség oltárra a legsúlyosb áldozatokat. Eszébe sem jut, hogy máskép is cselekedhetnék, s hozzá tehetjük: vagy ha eszébe jutna is, van önmeggyőző ereje, s máskép soha sem cselekszik. Benne tehát az érzékiség és a józan ész, a kötelesség és hajlam a legszebb öszhangban egyesül, s működése, midőn az előttünk feltűnik, maga a kellem. S ez utóbbi vonás nem csekély fontossága a kedves hatás előidézésére nézve. Semmi sem riaszt bennünket annyira vissza, mint a hideg szeretetlenség; semmi sem ébreszti fel könnyebben még aethetikai tettségünket is, mint a szívet megnyerő nyájas kellem és szeretet. Így tehát a valódi szép lélekben a törvény és a gondolat érzületté vált; a kötelesség szava nem mint idegen parancsszó hangzik, hanem a szív önön lényének enged, a szózat intéseit követvén. Működése minden pontján kedvesen érezzük, hogy itt már a szellem a

részletesről egyetemesre emelkedett s az ellentétek jölvő öszhangban békülének ki. Mert az egyoldalúság nem bir a szépség bélyegével: mit érne az érzelemlágy-ság erély nélkül? mit a kellemmel nem gondoló hideg ész? a képzelmet kizáró számítás? a józanság nélküli ábránd? mit érne mindez széptani tekintetben, ha csak talán mint ellentét vagy árnyalat nem szerepelne az aesthetikai hatás végett valamely nagy egész keretében?! S említsük a régi igazságot, hogy szép lélek szép testben legfelségesebb látvány, mit a természet nyujthat, és hogy az aesthetikai elvek már csak azért is szemmel tartandók mindazon eszközök megválasztása és alkalmazása körül, melyek által a testet nevelni és idomitani szándékozunk!?

A lélek az arcz játéka, a test különböző mozgása és hangok által fejezi ki benső változásait. A kifejezésnek így vagy amúgy gyakran ismételt módját a megszokás állandó vonássá szentesíti, vagy merevíti; s mint-hogy a lélek, főleg és először is az alakot képező élet-erő: a test a lélek tükre, a szellem symboluma gyanánt jelenik meg előttünk, s az aesthetikai szemlélődés megkívánja, hogy a benső állapot nyilvánulása ez állapotnak megfelelő külső alakban történjék. Nem bocsátkozunk ez alkalommal annak részletes fejtegetésébe, hogy a lélek különböző indulatai mikép nyilatkoznak a test részei és jelenségei által; különben is azt hisszük, hogy nagyon föltételes tapogatódzás mind Lavater, mind Carus azon törekvése, mely szerint az emberi test egyes tagjaiból külön-külön is a szellemi tulajdonokra következtetnek (például az orr középgörbületét a barátság biztos

„sziklájának“ nevezik), ítélnék a kéz, sőt az ujjak alakjából, bőre finom fehérségéből, a szem és ajak metszéséből, sőt még a hajszálak így vagy amugy göndörültéből is. Igaz, hogy egyik alak feltünése már első tekintetre kedves érzésekre hangol bennünket, s rokonszenvünk, mintegy villanyütésre, fölébred és erősbödik, ellenben a másik hidegen hágy, sőt visszataszít, s e külsőből könnyen hajlók vagyunk itélni a belső felett is s következtetést vonni a jellemsajátságokra. Ámde ezen benyomást nem az egyes részlet, hanem az alak öszhangzó egésze okozza. Mindenesetre legfőbb szerepet játszik benső mivoltunk érzékitésében az arcz, melynek kifejezését is sokképen módosítják az arczvonások, a homlok, az orr, a száj, a szem, melyet köz szójárás szerint is méltán nevezünk a lélek tükrének. De ezek mellett tagadhatlan behatással vannak reánk a termet, nagyság, szín, sőt a hang is. Aztán tudva van, mennyire más kifejezést kölcsönöz az arcznak a mozgalmas élet, a nyugtató szender, vagy a mindent kibékítő halál. Szépen hozza föl e tárgyra vonatkozólag Lavater: „Vajon nem létezhetik-e mindnyájunknál egy alap-arczulat, melyet a változások és szenvedélyek ár-apálya elzavart vagy elborított, de mely a halál csendesen közelítő nyugalma által lassankint visszatér, mint a fölzavart víz újra tisztává lesz, ha megülepszik? Gyakran a régítől egészen különböző új embert láték magam előtt a halotti ágyon: szinezet, arczvonul és kellem mind új, mind hajnalszerű, égi, fenséges! Isten képmását láttam elötündökleni a mulandóság romjai közül: el kelle fordulnom, hallgatnom és imádkoznom kelle!“ A szem legfőbb hatá-

sát a tekintet által gyakorolja. Már Herder mondja, hogy minden nagy embernek oly tekintete van, melyet szemeivel senki más el nem sajátíthat. Ezen jel, melyet az alkotó természet illesztette az arcra, minden többi vonáson túlralg, s egy Sokratest — külön értelemben véve — szép emberré varázsolhat. Ez által gyakorol a némán működő lélek oly hatalmas benyomást reánk, minélfogva méltán állíthatni Buffon azon ismert mondata mellé: a stylus az ember; eme másikat: a tekintet az ember! S mit mondjunk a hangról, mely által a lélek láthatlan húrjai hallhatólag zendülnek fülünkbe? Nem festi-e annak tiszta vagy kevésbé tiszta csengése, magas vagy mély szállongása, erősebb vagy gyöngédebb folyama, nem festi-e ezer meg ezer árnyalatban szivünk belső hullámlásait, szellemünket akaratlanul is az örök szépség forrásaihoz emelvén! ? „Ha valakit — ugymond egyik író — határozott s kellemes hangon, teljes önérzettel s mellékcélektől ment őszinteséggel hallunk beszélni: szivünk feldobog örömeben, hogy szinte fölkiáltani vágyunk: Isten hangja ez, nem emberé! S mily boldogtalan, ki e fenséges természeti nyelvet nem érti! Bizony nyál Isten szavát sem fogja az érteni se a természetben, se az írásban, se önön szívében.“

De a természet örök törvények szerint működő keze nem csupán ilykép nyomja ki bennünk és körülünk a szépség vonásait: kifejezést adunk a szép érzésének, különböző társadalmi vonatkozásinkban, önmagunk is, részint anyagi, részint szellemi szükségjeink kielégítésére törekedvén. Már öltözékünk elárulja e tekintetben felfogásunkat s izlésünket, habár itt nagy mértékben

kiterjed is reánk a változó és változtató viszonyok hatalma. Részint természeti, részint erkölcsi szükségből ruházkodunk; de a szép érzéke és a műösztön erényt csinált a szükségből, s az öltözetben is megkivánja a szemnek és léleknek jól eső alakot, feladatául tűzvé, hogy a termetet és testállást ne eltakarni, hanem inkább illedelmesen emelni törekedjék. Valóban egyénisége vonásait fejezi ki az ember e külső jelek által is; mint nép, vagy nemzet, s a nemzetiség önkéntelen hirdetője, megkülönböztető jelvénye, sokszor jelentős záloga is a nemzeti viselet. Nem kell hozzá vak önhittség, hogy természetesnek tartsuk azon kiváló szeretetet, melylyel mi magyarok nemzeti öltözetünket időszakonkint oly hévvel igyekszünk kelendővé tenni társas életünk minden rétegében. Pártjára kel annak a főnebb érintett aesthetikai tekintet is: ékesen emeli ki az alak termetét, feltünteti a részek arányát, változatosságot mutat az egyszerűségben; hogy mélyebben ható jelentését ne is említsük, melyet a bajaink- s örömeinktől idegen világpolgár oly kevésbé akar megérteni s méltányolni. Igaz, hogy a külviselet zsarnoka, a divat, tulteszi magát mind az aesthetika, mind a nemzeti egyéniség tekintetein, s mindenütt megjelenik, hol a népek önálló, éles sajtáságaikat elkoptatva, magokat az ugynevezett művelt emberiség tagjául kezdik érzeni. Felbontja az öltözékben megszőkott állandó egyformaságot, s ezt gyakran némi gúnyos szeszélylyel, a mennyiben olykor még az izléstelent is ránk erőszakolja. Így történik, hogy dőreségei által valóban bolonddá tartja a nemzeti viseletet, mely vele szemben, mély érzelmű kifejezésével, természetileg szép

s történelmileg jelentős alakjaival, szánandó, ha nem épen nevetséges színben tűnik fel. Nem kell messze mennünk példakért. Hátunk mögött a közelmúlt, fölraj-zanak előttünk az eleven képek, ha tükörébe pillantunk. S említsük-e, hogy minapi föllángolásunkban alig hogy újra kiragadtuk nem érdemelt homályából szép nemzeti öltözetünket, tündököltetvén azt fönt és alant egy ujhodni indult időszak sugaraiban: említsük-e, hogy már ma szemérmesen kezd itt-amott háttérbe vonulni a divat zsarnok hatalma előtt!? A divat jelentékenysége a változatosságon s azon köz érvényen alapszik, melylyel a népek között fenálló különbségeket eltörli. Ámde a népek egyéni sajátságait eltörő nivellálás nem lehet czélja a történelemnek; sőt inkább arra törekszik s törekedjék is az, hogy a nemzetek egyéniségét fentartsa, kifejtse s a személyes szabadságot minél inkább megszilárdítsa.

Az ember rendeltetése, hogy ember legyen. De e czélt csak társas együttlétben érheti el; csak ott válik képessé tehetségeinek kifejtésére, sajátságainak kiképzésére, csak ott, hol körötte élő társai ugyanazt teszik, s az egyén nem csupán önmagára van szorítva, hanem szelleme és keze másokat is emel, hogy azok munkájának gyümölcsét ő is viszont élvezze. Az emberi lét, már természettől, a két nem kölcsönös életéhez van kapcsolva: mindenik csak félnek születik, mely másik rokon felét föltalálni ösztönöztetik. E vonzalom lángja, e föltalálás szerencséje a szerelem. Ez viszi véghez a kedélyben az emberiség egyesülését: vágy és remény, bírást és elégtelenség ugyanazon egy pillanatban. A kedves alakban szemléli öneszményét a lélek, a képzelem föllán-

gol, s új meg új képeket teremt; az erők vidor izgalomba jönnek, s a szerelem maga, természeténél fogva, művészszerű válik. Az egyén elveszti súlypontját, s ön-létezését és öntudatát is másban találja. Oda áldozza magát, hogy a szeretett szivben újra föltámadjon, s így önlényét, e szivvel együtt, ugyyszólván kétszeresen nyerje vissza. Épen azért ez érzélem oly egységes, oly kizárólagos, oly örök. Ez egység a kettősségben, e vágy és remény, e nyugtalan boldogság, szóval, e szerelmi érzélem, a lélek legteljesebb életelevensége, mely a természetit a szellemben megdicsőíti s a szelleminek külső érzést kölcsönöz, s fogalma így felel meg a szépség fogalmának. De a szerelem egyedül a családi életben ölt állandó erkölcsi alakot; ott válik az teljesen átszellemült s megtisztult, folyvást boldogító szeretetté. Az egész természeti élet közössége az, s nem csak a vidám örömei mámoros perceit, hanem a komoly kötelességek hivatöltését is magában foglalja. Két lélek, ugyyszólván, egymásba éli magát: a nő gyöngéd bizalommal csügg a férfi szilárd erején s határozottságán; a férfi nemesbülve simul a nő szelidsége- s kedélyharmóniájához. A család erkölcsi alapján nyugszik a társadalom további fejlődése: ha itt közöny, szivtelenség s elvakult önzés lép az áldozatos szeretet helyébe, romba dől lassankint az egész erkölcsi világ épülete, s romjai között nem fognak többé szállást venni a kellem és szépség tündérei.

Az ember magával viszi szellemi és érzéki tulajdonait a családok összességébe, az államba is. Nem csak szellemével, de gyakran karjaival is védi és segíti a közérdeket, s mindkét úton feltünteteti előttünk a sze-

mélyes erő érzetét s ennek férfias szépségben való kifejezését. Azért nem minden alap nélküli Carrière azon megjegyzése, hogy az általános nemzetöri kötelesség szabályos teljesítése s a fegyverbecsület eleven érzése aesthetikai tekintetben is kívánatos: táplálja az önbizalmat, felölti az egyenlőség érzetét, s fejtí az ezek által, vagy ezek mellett, az alak külszépségeit is. Ki tagadhatná, hogy Hellas és Róma e mindent átható bajnoki érzületnek művészeti tekintetben is sokat köszön? hogy részben ez adott nyilvános életöknek oly derült vidám szint, oly üde rugékonyságot, mely szerint bölcsek és költők, egy Aeschylus és Sokrates, egy Demosthenes és Horatius, szellemi diadalok mellett, a harci dicsőség borostyánaiért is küzdöttek, mert a vitézség általában a férfiú sarkalatos erényének tartaték. Ezért éneklí a római dalmok: „Angustam . . . pauperiem pati, robustus acri militia puer candiscat et Parthos feroces vexet eques metuendus hasta.“

Azonban, ha az állam a szép érzékének erőteljes kifejezést akar adni, igyekeznie kell, hogy a rend és szabadság egymást át meg áthassák: hogy se a zablátlan és cél nélküli zűrzavar, se az önzó kényszer nyomása és zaklató tulkapásai ne háborítsák a nagy egész kellemes öszhangját. Rend a szabadságban, egység a különféleségben itt is föltétei a szépségnek. Az igazi egyenlőség nem egyéb, mint arányosság, s az egyesek szabadsága nem más, mint a közszabadságnak az egészszel öszhangzó részecskéje. A tétlenség az, mi az állam tagjához legilletlenebb, s a valódi szép élet egyik legnyomorúbb ellensége. Minden munka szép és becsületes,



melyben az ember tehetségének, helyes úton, érvényt szerez, s melyet jó kedvvel és szeretettel, és így művésziileg végezhet. A népelet organizmusában a jog, erkölcs, művészet, tudomány és vallás a legbenső összefüggést mutatják. Közös eszmék azok, melyek különböző alakban jelentkeznek, de egymásra hatásuk kölcsönös és félreismerhetlen. Csak a ki így tekinti a népeket, látja azokat aeshetikai mivoltukban, s nem csekélyebb örömét fogja találni a történelem, mint a természet szépségében.

Hogy a társas élet, melyre az embert öntermészete utalja, különmemű vonatkozásait és jeleneteit, gyakran tudunk nélkül is, az örök szép eszméjének egy-egy sugárával, egy-egy üdítő leheletével hatja át: könnyen tapasztalandja, ki szemlélődéseiben érző szive hangjára is figyelni hajlandó. Maga a barátság, társas létünk s kedélyvilágunk ime gyöngéd virága, nagy mértékben tükrözi annak vonásait. Hason érzület, hason eszményért lelkesedés, ez a barátság egyik összetartó kapasa. Idem velle atque nolle! ea demum firma amicitia est, ugymond Sallust. Egy lélek két testben, így nevezi Aristoteles. A szerelem ártatlan, de erős testvére az, a kedély melegsége s benső odaadása által; a lélek fogékonysága s a képzelem élénk játéka által pedig főleg az ifju kor nyájas tündére. De azért gyakran tulkisér az ifjuság rózsaberkein, s oly örömeikkel szépíti életünket, melyek egyedül csak az ő nyomain s mások által nem pótolhatólag virulnak. Minden fensőbb érdek, magok a vallás és haza, a művészet és tudomány érdekei is növelik tartalmát s ugyszólván szövetségre lépnek vele. S nem lélekemelők-e a példaképek, melyekben a művészet ez érzelmet ottan-

ottan megörökíté: a régi kor barátságpéldányai: Achilles és Patroklus, Orestes és Pylades, Dávid és Jonathán? S emlitsük-e társas életünk mozzanatai között a tánczokat, melyek által szabályszerű és jellemzetes mozgásokban lejt előttünk a gráciák karján maga a vidor életkedv? A tánczok szépsége maga a mozgalmas élet szépsége, melyben a szabadság változatos kellemmel alakul szabálylyá.

Nézd a táncz neveit, mint festik játszi ecsettel

A népek lelkét s nemzetek izleteit!

Így zengi Berzsenyink, nem kevésbé szépen, mint igazán. A nemzet tánczában is kifejezi saját jellemét, s valamint a műköltészet a népköltészet által nyeri egyik alapját s megújhodása eszközét, a művelt körök mulatásai úgy merithetnek változatos és üditő alakzatokat a néptánczok ős szépségeiből. A népünnepek, játékok stb. szintén magokon hordják a benső szellem bélyegét, s az érzékin felül nem ritkán magasabb gyönyörrel is összekötvék. Az ó világ küzdő játékain, a költők és művészek versenyén, a circusban és a nyilvános népünnepeken, szellem és anyag sokáig oly híven hódolt a szép követeléseinek. Napjainkban is aesthetikai bélyeget s ugyszólván eszményi tartalmat nyer egy-egy ünnepély, melyben dicsőült nagyjaink emlékeinek, vagy viszontagságos történetünk kiválóbb eredményü pontjainak áldozunk. Mindnyájunkat nemes hevületre buzdít az emlékezet és remény, az elsülyedt mult és a küzdő jelen. S valóban sohasem kellene kifelednünk társas életünk nagyobb-szerű nyilatkozásaiból a művészet több-kevesebb részvétét. Népünnepek, játékok, gyülekezések mind meg annyi

alkalmi a lélek nemesbülésének, a közizlés finomulásának, de egyszersmind ön szellemünk kifejezésének is. Ha a hellen népelet és szellem szépségét a rómaival párhuzamba ohajtjuk tenni, csak a gladiátori küzdelmeket kell összehasonlitnunk Olympia versenyével: ott a circusban fölbérlett vagy kényszerített viadorok élethalálra folytatják vérengző játékokat egy fásult szívü s ujongó néptömeg szeme előtt; itt a szabad polgárok legnemesbjei s legjobbbbjai lépnek a versenytérre, hol az emberiség szent érdekei, a szellem hatalma forognak kérdésben, hol egy Pindar veszi lantjára a győző nevét, melyet a nép harsogva üdvözöl s dicsőítő dalban hagy fön a késő utókor számára.

Az emberiség életét azonban, saját nagyszerü egészében, csak a történelem tünteti föl, s úgy tekintvén azt, mint egy eszmének személyek és cselekvények általi folytonos alakulását, fogalma a művészettel érintkezik s folyamán is fölismerhetők a szépség vonásai. Ezért nevezhető a történelem az isteni bölcsesség örök költeményének, a világszellem nagy tükrének, melybe midön egy-egy átható szem belépillant, legyen az egy Herodot gyermektegy vagy egy Thukydidés férfiás pillantása, föltárul előttünk mint nagyszerü eposz, vagy mint óriási dráma, melyben forrnak és működnek az erők egy-egy tragikai összeütközés megoldására. A történelem az örök eszmének az emberiségben és emberiség általi nyilatkozása. Ugyanazon szellem uralkodik az egészben; de azért az egyének még sem öntudatlanul mozgó bábok, sem valamely már kész szerep gépies lejátszói. Szabad működéssel birunk mindnyájan, hogy betöltsük a kört,

melyet lehetőségünkhöz mérve választánk, s hogy használjuk erőinket, melyeket az étellel nyerünk. Bármily függetlenül látszanak is előttünk alakulni s működni az események: egy nagy világterv részletei azok, s egy mindent átható és intéző fő szellemnek kipattant szikrái. Mert a világtörténelem — mint Humboldt V. mondja — világkormány nélkül valóban nem volna érthető. A gondviselés akarata: a történetek folyama. Senki sem gátolhatja, előle senki sem menekülhet, s ki a ellene törekszik, önsíráját ássa meg. Semmit sem boszúl meg keserűbben, mint az üres és egyoldalú idealizmust, mely önképzelve csaképeit valóságnak tekinti; valamint okvetlen hajótörést kell rajta szenvednie a szűk látkörű önzésnek is, mely nem hisz az eszmékben, s a körülmények latolgatása után mindent tehetni, mindent megfoghatni vél. A történelem szereplő tagjai élő, érző emberek; rúgói a szabadság, dicsőség, lelkesedés, szeretet s egyéb emberi érdekek. A ki nem lát benne mást vak szükségességnél, ép oly gyászosan téved, mint a ki az egyéni önkényt tartja a világrend fő mozgató elvének. Előttünk a történelem az isteni bölcsesség titkos terveinek leleplezése; törvényei: az egyén fejlődése; szépsége föltétei: egység a különféleségben, öszhang a rend és szabadság egyesítésében. Előre törekvő folyama föl- és leszálló hullámokban halad. Az ifjuság győzelmét megállapodásra hangolja az előhaladt kor, majd a tartós megállapodás idézi elő az újabb mozgalom szükségét. A rend és szabadság, a történelmi élet és szépség eme föltétei, folytonos békülési tusában állanak egymással. A szabadságnak határon tulesapongó küzdelmei a rend

utáni vágyat ébresztik; majd a merev formák közé esontosult rend riasztja fel az előre haladni vágyó egyéni tetterőt. S ki volna elég könnyelmű néhány rövid és tűnékeny hab torlata után mérni a végetlen árt, a helyett, hogy a mélyre bukott hullámokból a jövő emelkedést remélené? Ki volna elég rövidlátó visszaesésnek venni azon szélesebb körü hullámgyűrűket, melyek gyakran csak a távolabbi részek központra vonása végett terülnek el!? Így halad előre a történelem fenséges folyama a hatás és visszahatás örök váltakozása között, lassan, de minden oldalról és biztosan előre, s mozgásának hullámszerű vonalaiban is az örök szépség nyilvánulását csodáljuk!

Ekkép nyomozván a szép eszméjének jelentkezését a természet és az emberi szellem körében: változatos különféleségét szemléljük a műanyagnak, melyet oly szívemelő és nemesítő alakokban állítand elének a teremtő művészet. Tul vezetne e rövidre szabott szemle korlátain annak fejtegetése, hogy mikép jár el s mily törvényeket követ az emberi szellem a műanyagnak öncélja szerinti feldolgozása s ugyszólván újra alkotásában. A művészet a természet megdicsőítése, az élet átlátszó, megtisztult, kristályosodott alakja, melyben ugyanazon elemek játszanak, de nem zűrzavartan és szerteszt szórva, hanem szabályosan s mégis szabadon rendezve és bizonyos vidám fény színpomájában. Az emberiség ünnepélyes diszcarnoka az, mely a lét és fejlődés képeit szivre ható alakokban tünteti elének. A szellem legmélyebb tartalmának, a nép erkölcsi s vallási világnézetének is költők és szobrászok voltak eleitől fogva hű és kedves tolmácsai. Ha-

a mindenség egyik legédesebb mennyei titka a szépség: a művészet lebbenti föl e titokról az Izis-fátyolt, hogy rajta az isteni örök szellemet fölismerjük, hogy általa azon derültebb világ légkörébe emelkedjünk, mely az élet küzdelmeit s ellentéteit kiegyenliti, dissonantiáit kellemes öszhangban olvasztja fel. „Ernst ist das Leben, heiter ist die Kunst!“ Szivből eredvén, szivhez szól az, s hatása mélyebb és szélesebb körü, mint a tudományé. Hathatós eszköze a nép erkölcsi képzése- s nemesítésének, mert a társadalom alsóbb rétegei inkább az érzelem, mint az értelem útján nyerik fejlődésöket. Jóltevőleg emeli és üditi az élet gondjai alatt ingadozó vándort, a nélkül, hogy e szellemi nyereség megszerzésének új meg új fáradaimait éreztetné. Valóban ohajtandó, hogy minél több alkalmat nyisson a nép előtt társadalmi életünk a művészet ép s egészséges alkotásainak szemlélésére, hogy így azok nemesítő hatásait, a folytonos érintkezés által, ugyszólván észrevétlenül magunkba szivjük. Jól rendezett viszonyok között a művelődés imezen útja sem kerüli ki az állam gondoskodó figyelmét. Kiszabadítani a művészetet a szük korlátok záraiból, melyek között csak a magán tűzhely kényelme- vagy fényűzésére szoritkozván, összezsugorodva úzheti kisszerű foglalkozásait; bevezetni azt minél teljesebben a nyilvános életbe, hogy hatása általános és mindenfelé kiterjedő s oly nagy-szerű legyen, mint önnön lényege: ez volna a jól rendezett társadalom egyik szép és magasztós feladata. Helyesen állítja azért egy gondolkozó fő, hogy „az állam nem ápolhatja czélszerűbben a művészetet, mint ha saját közönséges életfunktiónak ábrázolására, sokszöru alaki-

tási eszközének egész teljességével, működésbe hozza azt, s általa nyilvános helyeinket diszíteni, közönnepélyeinket dicsőíteni buzgólkodik.“ Ez lesz egyszersmind biztos eszköze az aesthetikai műveltség általános terjesztésének, ez lesz egyik leggyümölcsözőbb módja azon hazafiui erények és kitűnő érdemek magasztalásának, melyek képei, a halhatatlanság dicsfényétől körülsugározva, némák ugyan, de mégis oly szivrehatóan beszélnek; mozdulatlanok, de mégis örökké oly élénken buzdítanak!

## MIT VÉGZETT AZ ISTEN MAGYARORSZÁGRÓL

TÓTH KÁLMÁNTÓL.

(Székfoglaló. Olvastatott 1863. febr. 6-dikán.)

Szent Istvánnak lelke fölszállott az égbe,  
Föl a magas égbe, az úrnak elébe ;  
Könnyen ment ő oda, ismerős volt ottan,  
Fészkét madár jobban nem tudja hogy hol van,  
Ismerte a napot, a felhőknek fodrát —  
Mikor itt lakott is, lelke mindig ott járt.

S monda neki Isten ott fen az egekben :  
„Csakhogy itt vagy, fiam, kiben kedvem' leltem.  
Soká nem hivtalak, de csak azért nem, mert  
Szerettem tebenned szeretni az embert,  
Gyönyörködtem abban, a mit ott len tettél,  
Jobban gyönyörködtem abban mindeneknél ;  
Láttam, hogy szivedet millióknak adtad,  
S csak a gondot, búbajt tartottad magadnak,  
Terjesztetted len a szeretet vallását  
S tettel mutattad meg, hogy mi az, hogy lássák,  
Ellenségidnek is ahogy megengedtél,  
A kik törrel jártak szerető szivednél,  
S a királyi székben — mely megszédit százat —  
Te magad voltál az engedő alázat.  
Mondom, hogy mindebben én nagy kedvem' leltem :  
Ime most ezekért légy üdvöz a mennyben ;



De hogyha valamit kívánsz még a mennyhez :  
Beszélj, fiam István : igérem, hogy meglesz. “

„Én uram — mond István, e szavakat hallva  
Te tudod, hogy so' se gondoltam magamra ;  
Te tudod, uram, hogy ugy alkottál engem,  
Hogy a boldogságom' másokéban leljem ;  
A mit nekem adtál, énnekem sok már az  
Égi üdvösség is, mely itten eláraszt,  
Mely fölmagasztalja te szolgáltnak lelkét.  
De ha adni akarsz egy nagy kegyelmet még :  
Add azt, uram, add, hogy az én magyar népem  
Egyszer nagy és boldog és dicsővé légyen :  
A te kegyelmedtől ezt kérem a mennyhez. “

Felelt reá az úr : „Ámen, fiam, meglesz. “

István király aztán leült egy felhőre,  
S nézte onnan, miként hömpölygnek előre  
Az idő hullámai : a napok és évek ;  
Néha egy-egy nagyobb habot is vetének  
— A mit itt a földön ugy hínak, hogy : század —  
S országokat, mint egy kis hajót, megráztak.

István király várt az úrnak igéjére :  
Hogy már Magyarország nagy napokat érne ;  
De az uj Árpád-ház sok-sok bajjal küzdött —  
Néha egy-egy alak dicsőn kivált köztök :  
A bárdos Szent László s a hódító Kálmán,  
Ki hét országot nyert, tengerekre járván ;  
De azután ismét gyászos napok jöttek,  
Játéka lett hazánk az álnok görögnek,  
S alig heveré ki, jöttek a tatárok,  
Nyomukban az inség, pusztulás és átok  
És az Árpád-ház is egyszer csak kidőle !

Búsult a szent király ott fen a felhőkbe' ;  
 Szívét marcangoló nehéz gondok tépték :  
 Hát feledte az úr az ő kedves népét ?  
 Hogy már nem jön, nem jön egy jó napja soha —  
 S egyszer csak földerült Nagy Lajosnak kora,  
 Midőn dicső, boldog s nagy lőn Magyarország !  
 Lábához a népek hódolatuk' hozták :  
 Először is Jádra, az ország szép lánya  
 Futott vissza édes anyjának karjába,  
 A kinek kebléről oly rég elszakaszták ;  
 Idegen népek is országuk panasztát  
 Ide küldék ; tudták, hogy itten ki lakik :  
 Bátor lovag király és leventék, a kik  
 Megboszulnak mindent, mi nemtelen, hitvány :  
 Így lakolt a tatár, így bukott a litván.  
 Nagy volt Lajos. Győzött, hol karddal nem, kegygyel :  
 Szeretettel jött a nemes nép, a lengyel,  
 S kínálta országát — bár neki is drága —  
 Olvaszsa Lajos a magyar koronába !  
 Francia király meg lánya kezét kérte,  
 Angol Edvárd tűzbe elment volna érte,  
 Német császár, bajor, mind frigyét kereste ;  
 Oroszlán czimerrel a büszke Velence  
 Ugy feküdt lábánál, mint egy szelid bárány,  
 Hédervári Miklós rájok haddal járván.  
 Elgoglalt a magyar három egész tengert,  
 A háromszin zászló Nápoly falán lengett  
 S Lajosunkat — annyi fény sugárzott róla —  
 Urául akarta maga a vén Róma !  
 Aztán a havasok, aztán meg a bolgár . . .  
 Hódolt országokból szinte sok is volt már,  
 Nem is tudott velök a király mit tenni,  
 Mint gyümölcsessel nem tud, ki a kertbe megy ki  
 S nagyon sokat is ráz magának a fáról.

Látta ezt Szent István felhők országából,  
 S emlékeztén arról, mit az úr igére,  
 „Nemde, uram, ez az ?“ — szelideden kérte,  
 Nem hivén, hogy népe szebb napokat érjen. —  
 De az úr felelte : „Nem ez, fiam, még nem.“

És a szent király várt századokig ismét ;  
 Hanem hijába várt, nem látott egy kis fényt,  
 Söt atyai gonddal a mint ottan várna,  
 Föltűnt neki ama nagy temető : Várna,  
 A holott látta a királynak elestét ;  
 Nándor kellett rá, hogy kétségbe ne essék.  
 Azután sötét lett : mindenütt csak felhők,  
 És csillagtalan éj, mire hajnal nem jött,  
 Csak Hunyady László felszökkenő vére  
 Volt, a mi pirosan felhatott az égre.

Búsult a szent király : mennyi vész, baj, mennyi !  
 Lajos országából hát már nem lesz semmi ? !  
 Hanem im egyszerre jön az elégtétel :  
 A királyi trónra Hollós Mátyás lép fel,  
 Jön, miként egy Dávid, a börtönből, porbol,  
 S aztán fél világnak a homlokán tombol.  
 Mennyi fény, dicsőség ! több már nem is lehet !  
 Reszket tőle nyugat és fél tőle kelet ;  
 Mindenütt forg, mint egy két águ parittyá,  
 Bécs város előtte kapuit kinyitja  
 S hódolni jön oda a legyőzött török.  
 Épen ostrom van : az ágyu bömdől dörög,  
 S e közben fogadja Mátyás a követet ;  
 Ez majd esztét veszti, porba omlik, remeg,  
 Azt hiszi : Isten, ki türelmétől fosztva,  
 Parancsolatait mennydörgés közt osztja.

Fénynyel lett aztán a magyar udvar tele,  
 Messziről jöttek a nagy világból bele ;

Boldog király volt, ki itt nevelte lányát;  
 Egész hozomány volt, ha már Budát látták.

Ide ömlött minden, mint tengerbe ömlik :  
 Művész az ecsetjét, tudós hozta könyvit,  
 Koszorújokat a költők itt keresték ;  
 És jöttek bajvivók, lovagok, leventék,  
 Csodálni a gazdag és hatalmas hazát,  
 A hol lakoznak a büszke, gögös Garák  
 S Ujlaky, a gazdag fényűző levente,  
 Kinek tiz falut ért vállain egy mente.  
 S boldog volt a nép is, szent volt az igazság,  
 Nem mondta a szegény hijába panaszát —  
 Mit is mondok? szegény? Hisz csak gazdag van most,  
 Kis király volt itt a legutolsó csatlós.  
 E közben Mátyásnak hire elment messze,  
 A végtelenségben szárnyait feresztve,  
 Túl sok-sok országon, túl a tengereken,  
 Hol már szokás, nép, nyelv és minden idegen.  
 Az együgyü halász ha már hálót kötött,  
 S nem tudott mit tenni nagy unalma között :  
 Arról gondolkodott tenger partjainál :  
 Vajon mit csinálhat most a magyar hirály?!

S hogy még nagyobb áldás jöjön az országra :  
 Eső esett egyszer, oly meleg, oly drága,  
 Mondták itt, hogy : minden cseppje áldott légyen ! ---  
 Áldott is volt az, mert István sirt az égben,  
 Örömében sirt úgy, azt hitte, hogy végre  
 Beteljesedett már, mit az úr ígére —  
 S kérdé : „Nemde ez az, én uram, teremtöm“?!  
 De az úr mondá : „Nem!“

És István a felhőn

Feszült figyelemmel megint tovább vára,  
 Ah, de csak szívének éles fájdmára !

Eljött Mohács, elhullt a huszonhét püspök  
 S a nemzet virága, a mely ottan küzdött,  
 Szűz Márjás zászlóval, ott esett el Drágfi :  
 Szent Istvánnak oh ezt oly nehéz volt látni !  
 És, miben az ország még, még többet vesztett :  
 Jött egy pártos korszak, a melyben a nemzet  
 — Mig idegen hollók préda gyanánt lesték —  
 Maga szaggatá a drága haza testét,  
 És lőn az országnak nagy, nagy pusztulása . . .  
 Felhőt kért rá István, hogy csak ne is lássa ;  
 De a felhőkből is kitört egy pár csillám,  
 Magyar sötét egét ismét felhasitván,  
 Jöttek a hősök : Bocskai és Bethlen . . .  
 Szólni akart István ; de az úr intett : nem !

Fel piros zászlóval még Rákóczy lépett,  
 És azután oly nagy, szörnyű csendesség lett,  
 Mintha egész ország lett volna egy kriptá,  
 Bele a nemzetnek csontjai hajtva.  
 Néha jön egy-egy hang : sohaj ez, vagy szél-e ?  
 Vagy mintha e nép már más nyelvet beszélne ? !  
 Nézi István : hol van a segítő Isten ? ! . . .  
 Ah ! saját népére immár nem is ismer !  
 De élt még a nemzet ; csak tetszhalott volt a' :  
 Ime mozog már a feltámadó csontja.  
 Az Isten végezte, hogy így kellett lenni :  
 Nagy pihenéséből új erővel kelt ki :  
 Fiatál, eleven, ifju élet támadt,  
 A hol tett mindenki, senki sem volt fáradt,  
 Sietett és küzdött, ment — előre törvén —  
 És szebbé lett a nyelv, idomult a törvény . . .  
 És egy napon úgy lőn, hogy, mit harcban vesztett :  
 Milliókban nyerte vissza azt a nemzet,  
 Milliókban nyerte egy szép tavasz napján :  
 Megvetett gyermekit keblére fogadván,

Midőn jogban, tettben minden egyenlő lett!...  
 Nézte ezt árnyában István a felhőknek,  
 S gondolta: eléri most nemzete békén,  
 Mit annyiszor akart megvenni a vérén;  
 Már ott volt szemében könye az örömek,  
 Midőn ismét, ismét nagy vésznapok jöttek,  
 És elszorult szive fen a szent királynak:  
 Hiszen ők már oly rég, oly rég harezolának;  
 Elvész most a magyar s ah tán meggyalázva!  
 De im az oroszlán már sörényét rázza...  
 S a kit ekkor minden elpuhultnak tartott,  
 Fölveszi a magyar a leoldott kardot  
 S hét felől veri a hét támadást vissza;  
 Hizik a magyar fű: ellen vérét iszsza.

S a kit István látott Mátyás, Lajos alatt:  
 Föltámadnak mind a győzedelmes hadak,  
 Csak hogy más név alatt, csak hogy más ruhában,  
 Honvéd neve alatt, szép piros sipkában.  
 Oh szép ifju sereg! oh szép fiatal had!  
 Mely a szabadságnak bimbajából csattant,  
 Csak ugy képzeletre, csak ugy rögtönözve,  
 S a ki eléjük jön, összetörik, össze:  
 Készületlen mennek, énekelve hálnak  
 S egy világra viszik hírét a magyarnak.

István most már nem is tétovázott mit sem,  
 S azt hívén, hogy ez az, mit ígért az Isten,  
 Kérdé: „Nemde ez az, én uram Istenem?”  
 Hanem az úr megint csak azt felelte: „Nem!”  
 És folytatá tovább nagy égi kegyével:  
 „De türelmed', fiam, ne veszd te azért el!  
 A kit én szeretek — az az én szokásom —  
 Átviszem azt sok-sok megpróbáltatáson,

Hogy szívét megedzzék a viharok, vészek ;  
De mit én ígértem, mit az Isten végzett :  
Nem ronthatja azt el soha semmi földi —  
Hazád boldogsága egyszer el fog jönni !“



